

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ “แนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถี
วัฒนธรรมของชุมชน ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี”

โดย

นายเชษฐาธิราช อรชุน และคณะ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

(พฤษภาคม 2557)

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมใน กระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็น รูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มี ความเก่งขึ้นในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาคือ ใน ท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงอยู่ ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัย มีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิก อบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่ เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำ โดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีก แบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์ อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบา อาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าว มาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการ บอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่ นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนอออกมาใน รูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมาย สำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จาก

การวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัยสู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

คำนำ

โครงการวิจัยเรื่อง แนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีวัฒนธรรมของชุมชนตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ได้รับการสนับสนุนวิจัยจาก สกว. และมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มีระยะเวลา 1 ปี 6 เดือน ผู้วิจัยและสมาชิกวิจัยในชุมชนขอกราบขอบคุณที่ให้การสนับสนุนการวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง เพราะพื้นที่ที่ทำการวิจัยเป็นประเด็นที่ชาวบ้านให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง जोทย์ปัญหาส่วนก่อรูปมาจากการมีส่วนร่วมของชุมชนเอง ซึ่งโครงการวิจัยดังกล่าวได้ให้ความสำคัญกับชาวบ้านในชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของปัญหาส่วนผู้วิจัยและผู้ประสานงานเป็นเพียงกระตุ้นเสริมแรงเติมเต็มส่วนที่ขาดหายไปเพื่อความสมบูรณ์ของข้อมูล

ซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการค้นหาความจริงเพื่อเป็นแนวทางการนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างแท้จริง และที่สำคัญกระบวนการการเรียนรู้นับว่าเป็นส่วนสำคัญมากทีเดียวเพราะช่วยให้ชาวบ้านได้กลับกลายมาเป็นนักคิด นักวิเคราะห์ และสามารถแยกแยะข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนภายใต้การระดมความคิดด้วยวิธีการมีส่วนร่วมจึงเป็นเสมือนพลังหรือเกลียวเชือกที่จะนำพาให้ทีมวิจัยไปสู่เป้าหมายที่ได้ทำความเข้าใจร่วมกันตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำที่สมบูรณ์และหวังว่าโครงการวิจัยดังกล่าวจะสร้างนักวิจัยที่มาจากชาวบ้านได้และเป็นพลังความคิดที่จะสามารถขับเคลื่อนและพัฒนาชุมชนของตนเองให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

ผู้วิจัยและคณะ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	
บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน	
สารบัญ	
สารบัญรูปภาพ	
สารบัญตาราง	
บทที่ 1 บทนำ	
1. ชื่อโครงการ	1
2. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
3. คำถามวิจัย	3
4. วัตถุประสงค์	4
5. กรอบแนวคิด	4
6. พื้นที่ศึกษา	5
7. ขอบเขตกลุ่มเป้าหมาย	5
8. ประเด็นศึกษา	5
9. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	6
10. ระยะเวลาในการดำเนินงาน	6
11. นิยามศัพท์	6
12. วิธีการดำเนินงาน	6
13. ผลที่คาดว่าจะได้รับ	7
บทที่ 2 ทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน	8
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม	15
2.3 แนวคิดพิพิธพันธ์ท้องถิ่น	18

สารบัญ(ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ 3 ขั้นตอนการดำเนินการ	
1. ประชุมทีมวิจัย	40
2. เวทีทำความเข้าใจโครงการกับทีมวิจัยและแบ่งบทบาทหน้าที่	44
3. เวทีทำความเข้าใจชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	45
4. เวทีประชุมวางแผนในการเก็บข้อมูลและถอดบทเรียน	46
5. ปฏิบัติการเก็บข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษา โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม	46
6. จัดทำรายงานความก้าวหน้า	47
7. การศึกษาฐานเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้	47
8. เวทีสังเคราะห์ข้อมูล/องค์ความรู้ท้องถิ่นด้านวัฒนธรรม	48
9. เวทีคืนข้อมูล	48
10. เวทีสรุปบทเรียนและหาแนวทางและวางแผนการจัดการพื้นที่	49
11. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ และรายงานการเงิน	50
บทที่ 4 ผลการดำเนินการ	
4.1 บริบทชุมชนจังหวัดขอนแก่น	56
4.2 ชาติพันธุ์ของ	57
4.2.1 ประวัติความเป็นมาของช่อง	57
4.2.2 ลักษณะและความเป็นอยู่ของคนช่อง	59
4.2.3 รูปร่างลักษณะและนิสัยใจคอ	61
4.2.4 ลักษณะการแต่งกาย	62
4.2.5 วิถีชีวิตความเป็นอยู่	62
4.2.6 ศาสนาและความเชื่อ	63
4.2.7 ประเพณีนิยมและการละเล่นของคนช่อง	64
4.2.8 การละเล่นของคนช่อง	78
4.2.9 ภูมิปัญญาด้านภาษา	82
4.2.10 ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค	86
4.2.11 ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม ได้แก่ เสื้อคลุม	90

สารบัญ(ต่อ)

เรื่อง	หน้า
4.3 ข้อมูลพื้นที่สาธารณะ	90
4.3.1 ทิศเหนือ	93
4.3.2 ทิศตะวันออก	93
4.3.3 ทิศตะวันตก	94
4.3.4 ทิศใต้	94
 บทที่ 5 สรุปและอภิปรายผล	
วัตถุประสงค์ข้อ 1	97
วัตถุประสงค์ข้อ 2	100
วัตถุประสงค์ข้อ 3	100
วัตถุประสงค์ข้อ 4	101
วัตถุประสงค์ข้อ 5	102
 บทสรุปพิเลียงผู้ประสานงานชุดโครงการฯ	103

สารบัญภาพ

เรื่อง	หน้า
ภาพที่ 4.1 แผนที่บ้านจันทเขลมเมื่อ 50 ปีที่ผ่านมา	57
ภาพที่ 4.2 ศาลเจ้าแม่กาไว	57
ภาพที่ 4.3 การแต่งกายของชาวช่อง	62
ภาพที่ 4.4 วิถีชีวิตความเป็นอยู่	62
ภาพที่ 4.5 หิ้งผี	63
ภาพที่ 4.6 ประเพณีการแต่งงาน	65
ภาพที่ 4.7 พิธีการแต่งงาน	66
ภาพที่ 4.8 ประเพณีการเซ่นผี ผีของชาวช่อง	69
ภาพที่ 4.9 ประเพณีการทำบุญตาผ้าน	71
ภาพที่ 4.10 ประเพณีการทำบุญทรายน้ำไหล	76
ภาพที่ 4.11 การเล่นงานใหญ่	78
ภาพที่ 4.12 การเล่นเชิญผีหิ้ง	79
ภาพที่ 4.13 การเล่นเชิญผีหิ้ง	79
ภาพที่ 4.14 การเล่นสะบ้า	81
ภาพที่ 4.15 ภาษาช่อง	82
ภาพที่ 4.16 ความเชื่อในการบำบัดรักษา	88
ภาพที่ 4.17 ภาพแผนที่ชุมชน	90

สารบัญตาราง

เรื่อง

หน้า

ตารางที่ 4.1 แผนการดำเนินการ

51

บทที่ 1

บทนำ

1. ชื่อโครงการวิจัย : แนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีวัฒนธรรมของชุมชน ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

2. ความเป็นมาและความสำคัญ

ชาวของคือ กลุ่มคนที่อยู่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงมาเป็นเวลายาวนานโดยเฉพาะจังหวัดจันทบุรีนักมานุษยวิทยาจัดชาวของอยู่ในตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic Language Family) ตระกูลมอญ-เขมร (Mon-Khmer) สาขาเพียร์ (Pearic branch) จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในหนังสือแอมโบซซึ่งชาวฝรั่งเศส ม.อติเมอร์ เขียนไว้เมื่อ พ.ศ. 2444 กล่าวว่ามีบาทหลวงองค์หนึ่งพบศิลาจารึกภาษาสันสกฤตที่ตำบลเขาสระบาปในศิลาจารึกมีข้อความว่าเมื่อ 1,000 ปีล่วงมาแล้วมีเมืองหนึ่งชื่อว่า “ควนคราบุรี” เป็นเมืองที่มีอาณาเขตกว้างขวางมากตั้งอยู่บนเชิงเขาสระบาป¹

เมืองจันทบุรีสันนิษฐานว่ามีอายุไม่ต่ำกว่า 1,000 ปี และเป็นเมืองที่ขอมสร้างขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงเมืองพิมาย เพชรบูรณ์ และลพบุรี เพื่อเป็นจุดเผยแพร่ วัฒนธรรมของขอม ไปสู่อาณาจักรทวารวดี ศูนย์กลาง คือ บริเวณนครปฐมปัจจุบันปรากฏหลักฐานตามหนังสือฝรั่งเศส เรียก ว่า ควนคราบุรี ชาวบ้านเรียกว่า เมืองนางกาไว ตามชื่อผู้ครองเมือง ตั้งอยู่หน้าเขาสระบาปปัจจุบันเหลือแต่ซากตัวเมืองและซากกำแพงเมืองพอให้เห็นเค้าอยู่ (จาก <http://ethnomusicology.is.in.th> เข้าถึงเมื่อ 21 ก.พ.54) ชาวพื้นเมืองดั้งเดิมเป็นพวกของ มีภาษาพูดของตนเองแตกต่างจากภาษาไทยและภาษาเขมร ต่อมาเมื่อไทยตั้งอาณาจักรสุโขทัย ขอมเสื่อมอำนาจลงจนในที่สุดก็ต้องเสียเมืองแถบชายฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ให้แก่ไทยในสมัยพ่อขุนรามคำแหง จันทบุรีจึงกลายเป็นเมืองประเทศราชของไทย ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา พระรามศวรดีเมืองเชียงใหม่นำและนำเชลยลงมาไว้ยังจันทบุรี นครศรีธรรมราช และสงขลา จึงทำให้วัฒนธรรมของจันทบุรีคล้ายคลึงกับไทยลันนาบ้าง ตัวอย่างเช่น ประเพณีการแต่งงาน จะมีพิธีผูกข้อมือทำขวัญคู่บ่าวสาว และยังมีหมู่บ้านเป็นหลักฐาน เรียกว่า บ้านลาว เป็นต้น ในสมัยอยุธยาได้มีการย้ายเมืองจันทบุรีมาอยู่บริเวณแม่น้ำจันทบุรีเพื่อสะดวกในการคมนาคมติดต่อค้าขาย

(จาก <http://ethnomusicology.is.in.th> เข้าถึงเมื่อ 21 ก.พ.54)

¹ สุทธิวิทย์ จรดล : การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมของชาวของในจังหวัดจันทบุรี : กรณีศึกษาเฉพาะชาวของตำบลตะเคียนทอง กิ่งอำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี 2548

การเปลี่ยนแปลงทางด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อ และด้านภาษา เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในยุคลัทธิชาตินิยมสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ.2481-2487)² ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ทำให้อัตลักษณ์ของ เกิดการเปลี่ยนแปลง นโยบายการสร้างชาติเพื่อความมั่นคงของท่านผู้นำทำให้ชาวชองต้องปฏิบัติตามแม้ต้องละเลิก ลด ความเป็นท้องถิ่น เช่นการใช้ภาษาของ การนำวัฒนธรรมส่วนกลางมาใช้ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เป็นต้น นอกจากนั้นนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจการสร้าง ความทันสมัยในด้านต่าง ๆ ตามนโยบายการพัฒนา เช่นการตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้าน การนำไฟฟ้าเข้ามาในชุมชน และนำเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เข้ามาในชุมชน

ทำให้การดำเนินชีวิต วัฒนธรรม และประเพณีบางส่วน of ชาวชองเปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือ ความเจริญทางด้านวัตถุทำให้ชาวชองต้องการสินค้าและบริการต่าง ๆ มากขึ้น แต่รายได้ก็ยังคงมาจากการทำการเกษตร ทำสวนผลไม้ ซึ่งยังมีการเสียเปรียบพ่อค้าคนกลางอยู่เสมอจนกระทั่งปัจจุบันในส่วนของการคงอยู่ต่อเนื่องของอัตลักษณ์ของเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ช่วยให้ความเป็นของดำรงอยู่คือ ความสำนึกถึงคุณค่าเรื่องชาติพันธุ์ของชาวชอง

โดยในอดีตนั้นชาวชองจะอาศัยอยู่ในป่า รวมกันเป็นกลุ่ม กลุ่มละประมาณ 20- 30 ครอบครัว และดำรงชีวิตอยู่ด้วยการทำนาและเก็บของป่าไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าในเมือง ต่อมาได้มีประชาชนต่างถิ่นเข้ามาจับจองที่ดินเพื่อขยายพื้นที่ทำการเกษตรมากขึ้น บางส่วนได้หันมาประกอบอาชีพแรงงานด้วยการรับจ้างทำงานในสวน หรือเร่ร่อนขายแรงงานในตัวเมือง ทำให้วิถีชีวิตของชาวชองเปลี่ยนไป และทำให้วัฒนธรรมเดิมของชาวชองที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เริ่มที่จะสูญหายไปด้วย (สถาบันวิถีใหม่ท้องถิ่น, 2549)

ที่ผ่านมาได้มีการจัดการวัฒนธรรมของหลากหลายรูปแบบจากหน่วยงานภายนอก ทั้งในเรื่องของการอนุรักษ์สืบทอดภาษาของ การฟื้นฟูวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวชองเพื่อให้คงอยู่และสื่อสารกับสาธารณะได้ในจังหวัดจันทบุรี เพราะถือว่าในจังหวัดจันทบุรีนั้นมีชาวชองอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากที่สุดในประเทศ โดยเฉพาะในพื้นที่เขตอำเภอเขาชีชมภู โดยจะอาศัยรวมกันอยู่เป็นจำนวนมากในพื้นที่ตำบลคลองพลู ซึ่งมีประชาชนที่มีเชื้อสายชองรวมกันอยู่ถึง 7 หมู่บ้าน จากทั้งหมด 10 หมู่บ้าน ด้วยความสำคัญในการเป็นชนพื้นเมืองซึ่งปัจจุบันวัฒนธรรมประเพณีกำลังจะเลือนหายไป ดังนั้นในปี 2535 - 2536 สำนักศิลปะและวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏรำไพพรรณี จังหวัดจันทบุรีได้งบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี ภายใต้งานโครงการ “อนุรักษ์วิถีชีวิตคนชอง” โดยได้มีการจัดพื้นที่การเรียนรู้วัฒนธรรมของขึ้นมาในพื้นที่ของหมู่ที่ 4 ต.คลองพลู อำเภอเขาชีชมภู เป็นพื้นที่สาธิตการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมของแต่ขาดความยั่งยืน

² วันวิสา อุ่นจร : อัตลักษณ์ของในภาคตะวันออก : กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ของที่ตำบลคลองพลู กิ่งอำเภอเขาชีชมภู จังหวัดจันทบุรี 2549

เทศบาลตำบลจันทเขลม แต่เดิมเป็นหมู่บ้านจันทเขลม ซึ่งขึ้นอยู่กับตำบลตะเคียนทอง อำเภอมะขาม และแยกจากตำบลตะเคียนทองมาขึ้นอยู่กับตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ ซึ่งต่อมาได้แยกออกจากตำบลคลองพลู เป็นตำบลหนึ่งที่มาชาวของอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ในปัจจุบันวัฒนธรรมประเพณีของชาวของกำลังจะถูกกลืนโดยวัฒนธรรมสมัยใหม่ ทำให้ทางชุมชนและเทศบาล เกิดความตระหนักและเล็งเห็นความสำคัญของการดำรงวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชาวของที่กำลังจะลบเลือนหายไป ทำให้ทางเทศบาลตำบลจันทเขลมจึงได้มีการตระหนักถึงการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมของ ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายภาครัฐบทบัญญัติในกฎหมายรัฐธรรมนูญ กล่าวคือมาตรา 46 “บุคคลย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ ส่งเสริม หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ หรือวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น และของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม อย่างสมดุล และยั่งยืน”

ประกอบกับทางเทศบาลตำบลจันทเขลมได้มีแนวทางในการพัฒนาพื้นที่สาธารณะจำนวน 40 ไร่ ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ของหมู่ 5 ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่ที่ชุมชนปลูกป่าไว้ ต่อมาทางเทศบาลตำบลจันทเขลมและชาวบ้านได้มีความต้องการใช้พื้นที่สาธารณะ เพื่อเป็นพื้นที่ในการเรียนรู้และจัดสรรพื้นที่บางส่วนให้ชาวบ้านได้เข้ามาใช้เป็นพื้นที่อยู่อาศัย โดยทางชุมชนจะมีกฎเกณฑ์ในการเลือกที่จะให้ใครเข้ามาอยู่อาศัยได้ จากการที่ผู้วิจัยได้ลงไปจัดเวทีในการพูดคุยในวันที่ 22 ธันวาคม 2553 และวันที่ 20 มกราคม 2554 เพื่อทำความเข้าใจและรับรู้ถึงสถานการณ์ที่เกิดจากความต้องการของทางชุมชน ให้จัดเป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมของ จึงได้มีการประชุมคนในชุมชนเพื่อมาทำความเข้าใจและสอบถามเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่าสาธารณะ โดยได้มีการสอบถามความคิดเห็นของคนในชุมชนว่าหากจะจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมควรจะเป็นรูปแบบไหน ได้มีชาวบ้านเสนอมาในเรื่องของการเป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมของ มีการจำลองที่อยู่อาศัยแบบดั้งเดิมของชาวของ มีแหล่งสาธิตประเพณี การละเล่นต่างๆของชาวของ แต่ทางชุมชนยังขาดในเรื่องของข้อมูลที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ให้มีความยั่งยืน ดังนั้นจึงทำให้เล็งเห็นความสำคัญในการที่จะศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีวัฒนธรรมของของชุมชน ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

3. คำถามวิจัย

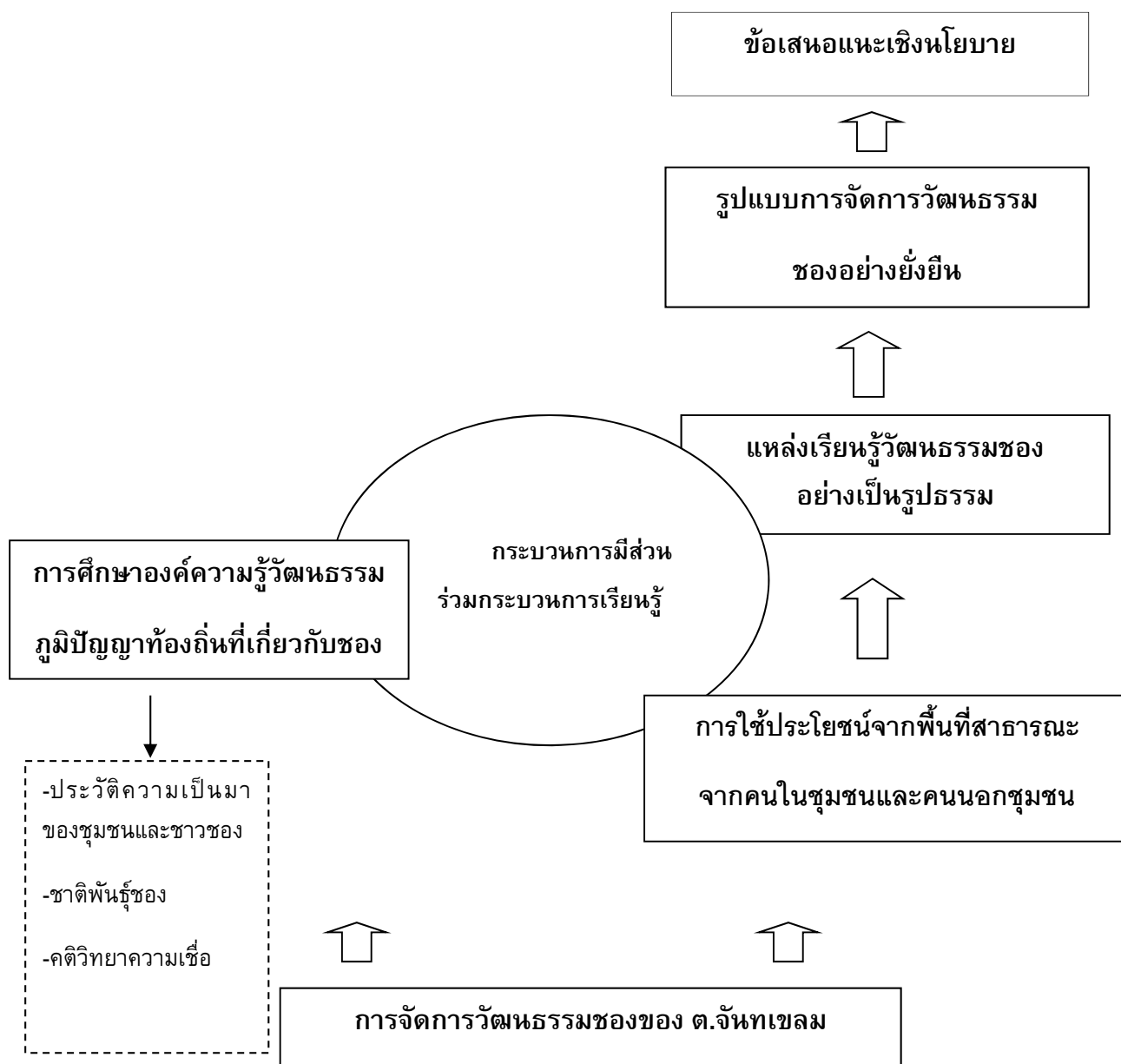
คำถามหลักในการวิจัย

จะมีรูปแบบในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมของของชุมชนโดยการมีส่วนร่วม ควรเป็นอย่างไร

4. วัตถุประสงค์

- 4.1 เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและบริบทพื้นที่สาธารณะของเทศบาลตำบลจันทเขลม
- 4.2 เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม นิเวศน์วัฒนธรรม คติความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับของ
- 4.3 เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมของ
- 4.5 เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการพื้นที่สาธารณะ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชาวของบ้านจันทเขลม
- 4.6 เพื่อศึกษาศักยภาพของพื้นที่ ที่จะรองรับการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

5. กรอบแนวคิด

ในการศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมของชุมชนโดยการมีส่วนร่วม ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี มีกรอบแนวคิดในการศึกษาคือในเรื่องของการจัดการวัฒนธรรมของในพื้นที่ของตำบลจันทเขลม โดยการศึกษาองค์ความรู้วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องของ เพื่อจะนำข้อมูลที่ได้มาเชื่อมโยงกับการจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมชาวของให้กับคนในชุมชน และคนนอกชุมชนได้เข้ามาร่วมศึกษาเรียนรู้ โดยมีการหารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการทางวัฒนธรรมที่ยั่งยืน และนำไปสู่ข้อเสนอแนะทางนโยบายของทางเทศบาลได้

6. พื้นที่ศึกษา

หมู่ที่ 1 - หมู่ที่ 8 เทศบาลตำบลจันทเขลม

7. ขอบเขตกลุ่มเป้าหมาย

7.1 ประชาชนในเขตพื้นที่ 8 หมู่บ้าน ภายใต้การปกครองของเทศบาลตำบลจันทเขลม

7.2 พื้นที่สาธารณะจำนวน 40 ไร่ ที่อยู่ในเขตของหมู่ 5

8.ประเด็นศึกษา

๑ บริบท/สภาพของชุมชนและประวัติความเป็นมาของชุมชนและชาวของ

- ความเป็นมาของชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- การศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาของชาวของ
- เหตุการณ์สำคัญของชุมชน
- ความเป็นมาของพื้นที่สาธารณะ

๑ ต้นทุน/ศักยภาพที่เกี่ยวข้อง

- วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต
- ภูมิปัญญาท้องถิ่นของ ในเรื่องของความเชื่อ คติวิทยา ด้านการรักษาสมุนไพร ด้านศิลปะ
- ศึกษาระบบนิเวศน์วัฒนธรรมของ เอกอัครราชทูตวัฒนธรรมของ ความเชื่อ
- การตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัย
- ลักษณะเด่นของพื้นที่สาธารณะ
- ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีวัฒนธรรมของชาวของ

๑ แนวทางที่เหมาะสมในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ

- ใครเข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ

๑ รูปแบบที่เหมาะสม

- รูปแบบแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของที่เหมาะสม

9. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยมีแนวคำถามประกอบในการสัมภาษณ์ (Guide-line Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus group) ในแต่ละประเด็นการศึกษา

10. ระยะเวลาในการดำเนินงาน

1 ปี 6 เดือน

11. นิยามศัพท์

11.1 แหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมของ หมายถึง แหล่งเรียนรู้ในด้านของศิลปวัฒนธรรมของ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนวิถีชีวิตของคนในชุมชน

11.2 พื้นที่สาธารณะ หมายถึง พื้นที่ป่าปลูกจำนวน 40 ไร่ ที่อยู่ในพื้นที่หมู่ 5 เทศบาลตำบลจันทเขลม อ.เขาคิชฌกูฏ จ.จันทบุรี

11.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นของ หมายถึง เนื้อหาความรู้ที่เกี่ยวกับของที่มีอยู่ในตัวบุคคลหรือมีอยู่ในพื้นที่ของตำบลตำบลจันทเขลม อ.เขาคิชฌกูฏ จ.จันทบุรี เป็นสิ่งที่สืบทอดและมีมาช้านาน

11.4 การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การที่ทุกคนในชุมชนรวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมของ

12. วิธีการดำเนินงาน

12.1 ประชุมทีมวิจัยเดือนละ 1 ครั้ง

12.2 เวทีทำความเข้าใจโครงการกับทีมวิจัยและแบ่งบทบาทหน้าที่

12.3 เวทีทำความเข้าใจกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

12.4 เวทีประชุมวางแผนในการเก็บข้อมูลและถอดบทเรียนการจัดการวัฒนธรรมของที่ผ่านมา

12.5 จัดอบรมปฏิบัติการ การเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม

12.6 ปฏิบัติการเก็บข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษา โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มบริบทชุมชน กลุ่มความเป็นมาของพื้นที่สาธารณะ และกลุ่มสืบค้นด้านประเพณีวัฒนธรรมของ

12.7 จัดทำรายงานความก้าวหน้า (หลังจากดำเนินงานไปแล้ว 6 เดือน)

12.8 ศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนแหล่งเรียนรู้

12.9 เวทีสังเคราะห์ข้อมูล/องค์ความรู้ท้องถิ่นด้านวัฒนธรรม

12.10 จัดเวทีคืนข้อมูล (นำผลการศึกษามาทบทวนให้คนในชุมชนและหน่วยงานที่รับผิดชอบ เพื่อฟังความคิดเห็น)

12.11 เวทีสรุปบทเรียนและหาแนวทางและวางแผนการจัดการพื้นที่สาธารณะให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ทางวัฒนธรรมของชุมชน

1.12 รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

13. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ด้านการวิจัย

13.1 ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับทุนทางสังคม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวซอง โดยนำมารวบรวมไว้ที่แหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมของ

13.2 ได้ทราบถึงสถานการณ์ข้อมูลทั้งทางกายภาพและทางชีวภาพของพื้นที่สาธารณะของเทศบาลตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ

ด้านการพัฒนา

13.3 ได้แหล่งเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรม ที่มีการแสดงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของ

13.4 เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างเทศบาลและคนในชุมชน ในการร่วมระดมความคิดเห็นในการหารูปแบบจากการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ

บทที่ 2

ทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง แนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีวัฒนธรรมของชุมชน ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
3. แนวคิดเกี่ยวกับพิพธิภัณฑ์ท้องถิ่น
4. ข้อมูลทั่วไปตำบลจันทเขลมและพื้นที่ป่าสาธารณะหมู่ที่ 5
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน

เสนห์ และคณะ (2536 :163) กล่าวว่า ป่าชุมชนเป็นขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน และหรือระบบเครือข่ายภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง เพื่อการใช้ประโยชน์และการจัดทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ซึ่งเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและเป็นรูปธรรม บนฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชน ซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ การมองป่าแยกออกจากคนเป็นวิธีคิดพื้นฐานและรูปแบบของการกำหนดนโยบายในลักษณะอำนาจนิยม ที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงทางสังคม เพราะชีวิตคนไทยและป่าไม้มีความผูกพันกันอย่างใกล้ชิดตลอดมาในอดีตสมัยป่าที่ยังอุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตของประชาชนโดยทั่วไปก็อาศัยหาเลี้ยงชีพด้วยการบุกเบิกหัถ้าง ถางพง ทำมาหากิน ดำรงชีพอย่างผูกพันกับป่า ทางราชการเองก็ได้ให้การสนับสนุนและรับรองสิทธิในที่ทำกินที่บุกเบิกนั้น จึงทำให้วิถีชีวิตของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นกับป่า ดำเนินควบคู่กันไปด้วยความผูกพันและเอื้ออำนวยต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน กล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นก็คือ ประวัติศาสตร์ของการบุกเบิกที่ป่าให้เป็นชุมชนและพื้นที่ทำการเกษตรกรรมในกระบวนการดำรงชีพของประชาชน และชุมชนท้องถิ่นเหล่านี้ได้มีการตั้งสมประสงค์และภูมิปัญญาความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในลักษณะที่คนกับธรรมชาติคือป่าสามารถดำรงอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยกันและกัน ทั้งหมดประกอบเป็นพื้นฐานของสังคม วัฒนธรรมที่มีคุณค่าและเห็นได้อย่างชัดเจนในอุดมการณ์ป่าชุมชน ซึ่งเป็นการรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อบางประการ ความเชื่อเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจในการรักษาป่าและเป็นพื้นฐานของการร่วมมือร่วมใจกันของชุมชนเพื่อปกป้องของตนในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับชุมชนนี้เองที่เราควรตระหนักว่าหัวใจของแนวคิดเรื่องป่าชุมชนมิได้อยู่ที่การปลูกต้นไม้ หรือการส่งเสริมฟื้นฟูสภาพป่า หากแต่อยู่ที่คนและ

ความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับสภาพแวดล้อม แนวคิดเรื่องป่าชุมชนเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกจากการแสวงหาวิธีการเพิ่มเพื่อประสิทธิภาพทางการผลิตในภาคเกษตรไปพร้อมๆ กับการดูแลและฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และการส่งเสริมศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่นแนวคิดเรื่องป่าชุมชน จึงเกี่ยวพันและเป็นเรื่องเดียวกันกับยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบทและจำเป็นต้องได้รับการวิเคราะห์ในภาพรวมของปัญหาการพัฒนาชนบทอย่างรอบด้าน นอกจากนั้นชุมชนท้องถิ่นหรือหมู่บ้านไม่ควรถูกมองในฐานะหน่วยบริการที่มีลักษณะแยกส่วนเป็นเอกเทศออกจากกันอย่างเด็ดขาด ตามลักษณะการจัดแบ่งของระบบราชการโดยทั่วไป แต่ควรถูกมองในลักษณะของการรวมกลุ่มของราษฎรที่ต่างก็มีตัวตนและความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรม เพราะโดยความเป็นจริงแล้วป่าชุมชนมิใช่เป็นสิ่งที่อาจถูกจำกัด หรือตีกรอบภายใต้หน่วยของการบริหารอันใดอันหนึ่ง ในทางตรงกันข้าม ลักษณะทางกายภาพของป่าเองย่อมอาจจะกว้างขวางและครอบคลุมชุมชนหมู่บ้านใหญ่น้อยจำนวนมากว่าหนึ่งแห่ง แนวคิดเรื่องป่าชุมชน จึงจำต้องให้ความสนใจกับการจัดสร้างระบบเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนต่างๆ ที่มีอาณาบริเวณติดต่อสัมพันธ์กัน และใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าผืนเดียวกัน

โกลด (2357 : 5) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึ่งพิงป่าของประชาชน มาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการและให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าเป็นผู้กำหนดแผนการควบคุมและการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน จึงได้สรุปหลักการที่สำคัญในการพัฒนาป่าชุมชน ได้อยู่บนพื้นฐานของความคิด 4 ประการ คือ

1. แนวความคิดทางด้านนิเวศวิทยา ซึ่งได้ยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศน์ (ecosystem) ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสิ่งมีชีวิต คือ คน ต้นไม้ สัตว์ป่าและสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งประกอบเป็นระบบนิเวศน์อยู่ภายใต้การโยงใยของระบบเชื่อมโยงต่างๆ ที่สร้างความสมดุล ให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศน์ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงและอาศัย อยู่ในระบบนิเวศน์ จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งในระบบนิเวศน์อย่างใดก็ดี โดยที่พฤติกรรมของมนุษย์อันเกิดจากระบบสังคมของมนุษย์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศน์ การจัดการที่มุ่งหวังให้เกิดสมดุลของระบบนิเวศน์ จึงมุ่งถึงการที่จะให้มนุษย์สามารถอาศัยและพึ่งพิงกับระบบนิเวศน์โดยไม่มีการทำลาย

2. แนวความคิดของการพัฒนาชนบท ซึ่งมองเห็นว่ากิจกรรมทางด้านป่าไม้เป็นกิจกรรมที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนในชนบทให้สามารถยืนอยู่ได้ เนื่องจากแหล่งป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชนบทได้พึ่งพิงในลักษณะต่างๆ เช่น แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ไม้ใช้สอยเป็นศูนย์รวมจากจิตใจอันเกิดจากความเชื่อและประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ประชาชนผู้อาศัยอยู่ในชนบทได้มีการดำรงชีวิตและมีวิธีการรักษาแหล่งป่าไม้ของประชาชนแตกต่างกันออกไป ตามประโยชน์ที่ได้รับจากป่า นับว่าเป็นความรู้ และประสบการณ์พื้นบ้านที่ควรได้รับการสนับสนุนให้เข้มแข็ง เพื่อการพัฒนาชนบท กิจกรรมของป่าไม้จึงเป็นกิจกรรมที่อำนวยการต่อการดำรงชีพของประชาชนในชนบท สมควรที่จะถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งร่วมกับกิจกรรมอื่นๆ ในการพัฒนาเพื่อให้ชุมชนชนบทอยู่รอดและพัฒนาตนเองได้

3. แนวความคิดของการกระจายอำนาจ เป็นแนวความคิดในการกระจายอำนาจในการดูแลรักษาป่าไม้ จากที่ดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐให้เป็นการร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้โดยประชาชน เพื่อให้เกิดการร่วมมือในการรักษาดูแลทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้สามารถอำนวยผลประโยชน์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้พื้นที่ป่าไม้ได้โดยตรงมากขึ้น และเน้นการกระจายงานให้หน่วยงานในภูมิภาคให้สามารถที่จะให้การบริการแก่ประชาชนได้ตรงกับความต้องการมากขึ้น

4. แนวความคิดทางด้านการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่ออกงายได้สามารถที่จะได้รับการจัดการให้มีผลประโยชน์ต่อเนื่องสม่ำเสมอและเนื่องจากป่าเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยผลต่อมนุษย์ในด้านต่างๆ เช่น ป่าใช้สอย แหล่งซับน้ำ การพักผ่อนหย่อนใจ และเป็นศูนย์รักษาและควบคุมดูแลธรรมชาติ ระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ภายใต้การจัดการที่เหมาะสมสามารถให้ประโยชน์หลาย ๆ อย่าง ในลักษณะเอนกประสงค์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งป่าไม้สอดคล้องกับศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2541) เกี่ยวกับการพัฒนาป่าชุมชน ควรพิจารณาประเด็นต่างๆ ต่อไปนี้ คือ

1. สื่อในการสร้างความเข้าใจ เรื่อง ป่าชุมชน ควรมีการสื่อสารที่จะสร้างความเข้าใจเป็นอย่างดี เดียวกันว่า ป่าชุมชนคืออะไร ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชนมีอะไรบ้าง เพราะในการที่จะให้หลาย ๆ ฝ่ายช่วยกันพัฒนานั้น จะต้องให้เขาเข้าใจว่าป่าชุมชนมีประโยชน์อะไรบ้าง เพื่อให้เกิดความร่วมมือกัน

2. ควรมีการให้ความรู้เรื่องระบบนิเวศ เพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนบางคน ไม่ได้ศึกษาทางด้านป่าไม้หรือเกษตร แต่เมื่อต้องทำงานหรือรับผิดชอบเรื่องป่าชุมชนแล้วก็ควรจะมีความรู้พื้นฐานในเรื่องของระบบนิเวศ

3. การประเมินสถานะหมู่บ้านอย่างเร่งด่วนโดยมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ถือเป็นหัวใจสำคัญในการที่จะเข้าไปทำงานกับชุมชน เพราะจะได้เรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมและประเพณีนิเวศของชุมชนต่าง ๆ อันจะทำให้ทราบถึงความเป็นมาซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะเข้าไปฝังตัวทำงานกับชุมชน ช่วยในการปรับตัวให้เข้ากับชุมชนและศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมได้ง่ายขึ้น ทั้งยังสามารถร่วมมือเพื่อจัดการป่าชุมชนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมในท้องถิ่น หรือเรียนรู้ว่า แต่ละป่าชุมชน นั้นมีการจัดการอย่างไรบ้าง

โกลด (2537 : 9) ยังได้ให้ข้อคิดเห็นว่า การจัดการป่าชุมชนที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงและยั่งยืน จำต้องมียุทธศาสตร์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่าประโยชน์ที่ต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่านั้นไว้ เช่น เพื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ซึ่งเป็นจุดร่วมที่ประชาชนจะรวมตัวกันในการรักษาป่านั้นๆ เพื่อเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน

2. การมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้ เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับไหม หรือการลงโทษตามกฎหมายที่ได้ตกลงกันไว้

3. องค์กรประชาชน เพื่อดำเนินการจัดการป่าไม้ให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้จะต้องมีองค์กรประชาชนที่เข้มแข็ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้นำองค์กรที่จะดูแลป่าไม้ให้เกิดประโยชน์ต่อคนทุกคนในชุมชน

4. สนับสนุนองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชนในหมู่บ้านจะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าไม้ให้เกิดประโยชน์สนองความต้องการได้อย่างเพียงพอและยั่งยืน

ถนอม (2513 : 14) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นป่าที่ประกอบด้วยเนื้อที่ป่าไม้ประมาณ 50-100 ไร่ หรือมากกว่านั้น เกิดขึ้นจากเอกชนหรือคณะชุมชนที่สนใจบริเวณที่ดินหรือให้เงินอุดหนุน เพื่อดำเนินการตามโครงการ ที่ป่าไม้ดังกล่าวนี้จะมีโฉนดขึ้นทะเบียนไว้เป็นที่สาธารณะ โดยมีคณะกรรมการแห่งท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นผู้ควบคุมดูแล ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวนี้จะมีแผนการจัดการป่าโดยอาศัยความร่วมมือช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้แห่งรัฐ หรือจากพนักงานป่าไม้ท้องถิ่น เพื่อดำเนินการป่าชุมชนให้เป็นไปตามความมุ่งหมาย หากว่าเนื้อที่ป่าดังกล่าวนี้ตั้งอยู่ในที่ ๆ มีลำธารหรือทะเลสาบ ส่วนหนึ่งของป่าอาจจะกันไว้เพื่อเป็นที่ตั้งแคมป์หรือที่พักผ่อนหย่อนใจ เนื้อที่ป่าที่เก็บไว้สำหรับความมุ่งหมายในทางวิชาการป่าไม้ อาจจะใช้เป็นที่พักพิงแสดงกิจการปฏิบัติงานในด้านป่าไม้ และฝึกอบรมให้แก่สมาชิกของป่าชุมชนแห่งนั้น ๆ ให้มีความชำนาญและประสบการณ์มากยิ่งขึ้น

ฉลาดชาย (2538 : 5) กล่าวว่าป่าชุมชนคือ รูปแบบการใช้ที่ดิน ป่าและทรัพยากรต่างๆจากป่าที่ชาวบ้านตามชุมชนในชนบทที่อยู่ในป่าหรือใกล้ป่าได้ใช้กันเป็นเวลานานแล้ว โดยมีระบบการจำแนกการใช้ที่ดิน ป่าและทรัพยากรต่างๆ มีอาณาเขตและกฎเกณฑ์การใช้เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง พร้อมทั้งมีองค์กรชาวบ้านรูปแบบหนึ่งรับผิดชอบด้านการจัดการอย่างเหมาะสม บนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านอันเกิดจากการสะสมประสบการณ์แห่งการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ทางกายภาพและทางสังคม-วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดและสะสมภูมิปัญญานั้นมาหลายชั่วอายุคน รูปแบบและความสัมพันธ์ทางสังคมอันเกิดจากการใช้ทรัพยากรดังกล่าวนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการดำรงชีวิตที่ต้องอาศัยป่าหรือที่ดินรอบๆ ป่า เพื่อการเพาะปลูกและการอุปโภคบริโภค โดยอาศัยป่าเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นแหล่งที่มาของอาหาร สมุนไพร วัสดุเพื่อการสร้างที่อยู่อาศัย เครื่องมือการผลิตเชื้อเพลิง และประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ ภายในชุมชน รูปแบบการใช้ทรัพยากรนี้ส่งผลให้ชุมชนมีเสถียรภาพ ภาวะภาพและก่อให้เกิดความเป็นธรรม ทำให้ชุมชนนั้นๆ สามารถสืบทอดความเป็นชุมชนมาได้จนทุกวันนี้ พร้อมกันนั้นก็มียุทธศาสตร์ที่จะดำรงความเป็นชุมชนต่อไปได้ในประเทศหรือสังคมที่ไม่เป็นประชาธิปไตย และไม่มีการกระจายผลประโยชน์ที่เกิดจากทรัพยากรของส่วนรวมอย่างเป็นธรรม รัฐมักเป็นเครื่องมือของการแสวงหาและรักษาผลประโยชน์ของคนกลุ่มน้อย ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องที่น่าจะต้องแปลกใจหากพบว่า รัฐจำนวนไม่น้อยในประเทศด้วยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา นอกจากจะไม่สามารถรักษาป่าเอาไว้ได้แล้ว ยังปล่อยให้กลุ่มคนผู้มีอำนาจทางการเมือง การปกครอง และเศรษฐกิจ หยิบฉวยเอาประโยชน์จากป่า

ไม้และทรัพยากรอื่นๆ ของส่วนรวม เพื่อประโยชน์ส่วนตัวมาโดยตลอด ดังนั้น ป่าชุมชนในที่นี้จึงมีความหมายในทางพัฒนาทางการเมืองด้วย กล่าวคือ การพัฒนาไปสู่ระบบการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยโดยแท้จริง ไม่ใช่อยู่ที่การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีสิทธิเลือกผู้แทนฯ แต่คือการกระจายความเป็นเจ้าของเป็นผู้ใช้อำนาจในการจัดการและได้ประโยชน์จากทรัพยากรให้กับชุมชนต่างหาก

กล่าวโดยสรุป ป่าชุมชนจะอยู่ได้ต่อไป และจะสามารถพัฒนาให้เข้มแข็งมากขึ้นหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับว่า ชุมชนที่พึ่งพาอาศัยป่านั้นมีความเป็นชุมชน และมีผลประโยชน์ร่วมกันจากป่าหรือไม่

ธานี (2540:99) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชน (Community หรือ Social forest) คือพื้นที่ป่าไม้ซึ่งอาจจะเป็นป่าธรรมชาติที่ได้กำหนดขอบเขตขึ้น หรือป่าที่ได้ทำการปลูกสร้างขึ้นก็ได้ซึ่งมีการดำเนินการทุกขั้นตอนโดยชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เพื่อการใช้สอยประโยชน์ร่วมกันตามความต้องการส่วนใหญ่ของชุมชน โดยมีอาณาบริเวณและขนาดของพื้นที่พอที่จะตอบสนองต่อความต้องการใช้ประโยชน์ของชุมชนนั้น ๆ ได้อย่างเหมาะสม

เพิ่มศักดิ์ (2540 : 8) กล่าวถึงการจัดการระบบนิเวศป่าของไทยในปัจจุบันเนื่องจากเน้นด้านพัฒนาเศรษฐกิจมาก ไม่ละเว้นแม้แต่พื้นที่คุ้มครองเขมวงวดที่รัฐเปิดให้ทำธุรกิจท่องเที่ยวก็ยังไม่เหมาะสม สมควรต้องการปรับเปลี่ยน เพราะทำให้ป่าอยู่ไม่ได้และประโยชน์ที่ได้รับก็ไม่หลากหลายหรือได้เฉพาะคนบางกลุ่ม ชุมชนจึงล่มสลาย การจัดการระบบนิเวศป่าเพื่อให้เกิดป่าสูงที่มีไม้ชั้นอากาศอายุเดียวกัน หรือใกล้เคียงลดหลั่นกันไปและจัดการตัดฟันเพื่อเปิดโอกาสให้ไม้ค่าทางเศรษฐกิจสูงได้มีโอกาสสืบต่อพันธุ์และเติบโตทดแทนกันได้อย่างต่อเนื่องอาจจะไม่เพียงพอเสมอไป บางพื้นที่ต้องพัฒนาระบบที่รวมไปถึงการจัดการพืชคลุมดินชั้นล่างเพื่อรักษาความชุ่มชื้นและเพิ่มปริมาณน้ำที่ซึมลงดิน ตลอดจนการจัดการไม้ชั้นรองเพื่อนำใบดอกและผลไปเป็นอาหารของคนและสัตว์ ส่วนไม้โพรงไม้พุ่มใช้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ดังนั้นทางเลือกของระบบจัดการป่าแบบใหม่จึงไม่ควรสร้างป่าขึ้นอายุเดียวที่ใช้ผลผลิตเพียงอย่างเดียวในขั้นสุดท้าย แต่ควรจะต้องสร้างป่าให้มีต้นไม้หลากหลายประโยชน์ต่อเนื่องกันไป อันจะช่วยเชื่อมโยงการอนุรักษ์ระบบนิเวศและพัฒนาอย่างยั่งยืนเข้าด้วยกัน การจัดการระบบนิเวศป่าแบบนี้เป็นการจัดการแบบประณีตซึ่งหน่วยงานของรัฐทำได้เพราะไม่มีความประณีตและศักยภาพเพียงพอสามารถทำงานได้เฉพาะด้านเท่านั้นนอกจากนี้ยังมีองค์ความรู้และประสบการณ์ในเรื่องเหล่านี้ไม่มากพอ ในสถานการณ์ปัจจุบันโดยทั่วไปจึงไม่พบว่ามีวิธีใด (รวมทั้งวิธีการประกาศป่าอนุรักษ์แล้วห้ามไม่ให้มีกิจกรรมใด ๆ ของมนุษย์ยกเว้นพนักงานเจ้าหน้าที่) ที่ดีกว่าวิธีการจัดการป่าในรูปแบบหรือกระบวนการของ “ป่าชุมชน” ซึ่งสามารถสนองความต้องการของชุมชนในระดับยังชีพหรือหาอยู่หากินได้ ป่าชุมชนโดยทั่วไปเป็นผืนป่าผืนเล็ก ๆ มีขนาดและรูปแบบผันแปรไปตามลักษณะและพัฒนาการของชุมชน ป่าชุมชนจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับระบบนิเวศป่าในท้องถิ่นส่วนความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับชุมชนจะราบรื่นและยาวนานเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของชุมชนเป็นสำคัญ ชุมชนล่มสลายป่าก็หมด ป่าหมดชุมชนก็ล่มสลายความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างป่ากับชุมชนจึงเป็นที่รับรู้กันมานาน ดังนั้นเพื่อสร้างกลไกการบริหารจัดการป่าที่เหมาะสม จึงต้องมีการพัฒนาองค์กรชุมชน สร้างแผนการจัดการนิเวศป่าชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้ทำ แผนการจัดการนิเวศป่า

ชุมชนจะช่วยให้เห็นภาพรวมของป่าทั้งผืน ทำให้รู้จักเข้าใจและเห็นคุณค่าป่าผืนใหญ่ ขณะเดียวกันก็จะช่วยให้มองเห็นระบบนิเวศย่อย ๆ ในระบบนิเวศป่าผืนใหญ่ เช่น ที่สูงเป็นป่าดิบเขา ที่โลกเป็นป่าโลก หนองน้ำหรือที่น้ำท่วมขังเป็นฤดูกาลก็มีป่าพรุหรือป่าบึงป่าตามขึ้นอยู่ ที่ดินต้นมีกรวดหินมากอากาศแห้งแล้งก็มีป่าเต็งรังขึ้น หากมีดินหนาขึ้นมีความชุ่มชื้นเพิ่มขึ้นมาสักหน่อยก็จะมีป่าเบญจพรรณหรือป่าดิบแล้ง เป็นต้น ดังนั้นหากรู้จักระบบนิเวศดีพอ รู้จักเนื้อหาค่าประกอบของระบบนิเวศที่มีอยู่ในป่า รู้จักกฎเกณฑ์หน้าที่ตามธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ร่วมกันในป่า รู้ถึงผลกระทบและรู้จักจัดการกับผลกระทบจากการเก็บเกี่ยวใช้ประโยชน์สรรพสิ่งจากระบบนิเวศ และตระหนักถึงสิ่งเหล่านี้ คนกับระบบนิเวศก็จะอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกัน คนไม่ทำลายป่าและป่าก็จะไม่ทำลายคนคือ ไม่โค่นล้มมาทำหรือเป็นเหตุให้ชุมชนต้องอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่ กระบวนการที่จะช่วยให้คนรู้จักระบบนิเวศป่า อยู่กับป่าและพึ่งพาป่าได้โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกันมีหลายรูปแบบ แต่รูปแบบที่มีการจัดการ มีกลไกทางสังคมและทางการบริหารจัดการคอยควบคุมอีกชั้นหนึ่ง คือ รูปแบบของป่าชุมชน ป่าชุมชนจึงช่วยให้ป่าได้รับการคุ้มครอง ดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากคนหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องทุกระดับ ในระดับที่ได้คุณภาพหรือไม่ทำลายเพื่อช่วยให้ระบบนิเวศทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ คุณภาพเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมชาติ มีการถ่ายทอดพลังงานการหมุนเวียนธาตุอาหาร การทดแทน การรบกวนทำลายจากภัยพิบัติทางธรรมชาติและจากมนุษย์ ตลอดจนการฟื้นฟูตามธรรมชาติ หากชุมชนพึ่งระบบนิเวศมากเกินไปจนคุณภาพและระบบนิเวศไม่สามารถฟื้นฟูสภาพได้ตามธรรมชาติ ก็อาจต้องช่วยเสริมการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติโดยการปลูกเสริมและป้องกันอันตรายจากไฟหรือสัตว์เลื้อยหรือใช้ระบบการตัดฟันช่วยการสืบพันธุ์ของต้นไม้ ซึ่งมีมากมายหลากหลายวิธีให้เลือกใช้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการ ป่าชุมชนจึงไม่ใช่ป่าเพื่อเศรษฐกิจมุ่งทำไม้หรือผลิตไม้ไว้ใช้สอย แต่ไม่ใช่สอยเป็นผลผลิตหนึ่งในหลาย ๆ อย่างของการจัดการระบบนิเวศป่าชุมชน

ยศ (2534 : 7) กล่าวว่า แนวความคิดเรื่องป่าชุมชนเป็นแนวความคิดที่อยู่บนพื้นฐานของการยอมรับศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร ให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชนบท ซึ่งถูกละเลยหรือถูกมองเป็นเป้าหมายรองของการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้มาโดยตลอด มีหลักอยู่ 3 ประการ คือ ประการแรก สนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนในท้องถิ่น ประการที่สอง การมีส่วนร่วมของประชาชน และประการสุดท้าย สำนักของการเป็นเจ้าของ ประการสำคัญแนวความคิดเรื่องอุดมการณ์เรื่องป่าชุมชนมิได้เน้นอยู่ที่การปลูกต้นไม้หรือการส่งเสริมฟื้นฟูสภาพป่าไม้ หากแต่อยู่ที่คนและความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับสภาพแวดล้อม และยังเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกจากการแสวงหาวิธีการ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางการผลิตในภาคเกษตรไปพร้อมๆ กับการดูแลและฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และการส่งเสริมศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น ป่าชุมชนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงหลายๆ ด้านไม่สามารถมองได้เพียงด้านเดียว

ป่าชุมชนในทัศนะของปิ่นแก้ว (2533 : 19) กล่าวว่า ป่าชุมชนคือ แนวทางการจัดการป่าที่ตอบสนองความอยู่รอดของชุมชนบนพื้นฐานของการรักษานิเวศวิทยาชุมชน การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ โดยที่ประชาชนผู้ใช้ประโยชน์และดูแลรักษาป่าเป็นผู้ที่เข้ามามีอำนาจและบทบาทใน

การจัดการป่าโดยตรง สอดคล้องกับคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคเหนือตอนบน และสถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2534) ที่กล่าวถึงนิยามความหมายของป่าชุมชนตามข้อเสนอเพื่อร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนว่า ป่าชุมชน หมายถึง แนวทางการจัดการป่าชุมชนที่มุ่งเน้นความต้องการของชุมชนในด้านนิเวศวิทยาชุมชน และเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพของชุมชนเป็นเป้าหมายสำคัญ โดยที่ประชาชนท้องถิ่นผู้ใช้ประโยชน์และดูแลรักษาป่าชุมชน เป็นผู้เข้ามามีอำนาจและบทบาทในการจัดการป่าโดยตรง ภายใต้การสนับสนุนและส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่ของรัฐป่าชุมชนจึงเป็นแนวทางการจัดการป่าอันใหม่ที่แยกออกจากการจัดการป่าเชิงเศรษฐกิจและการจัดการป่าเพื่อการอนุรักษ์ โดยได้สรุปหลักการที่สำคัญของป่าชุมชนไว้ 4 ประการ คือ

1. เป็นการจัดการเพื่อรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศวิทยาของชุมชนและของประเทศไทยโดยรวม
2. เพื่อตอบสนองต่อเศรษฐกิจในการยังชีพของชุมชน
3. เป็นการธำรงรักษาไว้ ซึ่งความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า
4. สิทธิในการดูแลรักษา จัดการ และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนเป็นสิทธิร่วมของทั้งชุมชน

กรมป่าไม้ (2540) ได้เสนอแนวคิดเรื่องการจัดการป่าชุมชนว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อมนุษยชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม การขยายตัวของจำนวนประชากร การพัฒนาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ทำให้มีการใช้สอยทรัพยากรป่าไม้เพิ่มมากขึ้น พื้นที่ป่าไม้ที่ถูกบุกรุกทำลายลงอย่างต่อเนื่อง จึงก่อให้เกิดความเสียหายส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมโดยรวม ประกอบกับภายหลังเริ่มเป็นที่ยอมรับแล้วว่าการดำเนินการจัดการและรักษาทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า โดยความพยายามของเจ้าหน้าที่รัฐเพียงฝ่ายเดียวไม่สามารถสัมฤทธิ์ผลได้ รวมทั้งแนวความคิดการใช้ประโยชน์แบบยั่งยืนได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในสังคมปัจจุบัน มีการแสวงหาแนวทางและรูปแบบการจัดการที่เหมาะสม โดยให้ความสำคัญต่อชาวบ้านผู้อยู่ใกล้ชิดป่าที่สุดและได้พึ่งพิงอาศัยป่าไม้ในการดำรงชีวิตให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าและการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ใกล้หมู่บ้านเพื่อผลประโยชน์ของชาวบ้านเป็นสำคัญในรูปของป่าชุมชน และได้สรุปหลักการที่สำคัญของป่าชุมชนไว้ 4 ประการ คือ ประการแรก เป็นการจัดการเพื่อรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศวิทยาของชุมชนและของประเทศไทยโดยรวม ประการที่สอง เพื่อตอบสนองต่อเศรษฐกิจในการยังชีพของชุมชน ประการที่สาม เป็นการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า และประการสุดท้าย สิทธิในการดูแลรักษาจัดการป่าประโยชน์จากป่าชุมชน เป็นสิทธิ ร่วมของทั้งชุมชนศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์(2541) กล่าวว่า ป่าชุมชน คือ ป่าที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน ป่าชุมชนเป็นป่าที่จัดการตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ประชาชนเก็บหาผลผลิตจากป่าไม้โดยใช้วิธีการที่ไม่ทำลายป่า พุดอย่างง่ายๆ ก็คือ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น และจัดการอย่างมีदारภาพให้ยั่งยืนถาวร ซึ่งก็จะเป็นป่าขนาดเล็กๆ ที่อยู่ใกล้หมู่บ้านมีไว้เพื่อใช้สอยเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น แต่ไม่ใช่อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ การดำเนินการพัฒนาป่าชุมชนควรถูกนำไปสู่การปฏิบัติมากขึ้น ขณะนี้ยังช้าอยู่มาก มีหลายแห่งที่ประชาชน

พร้อม แต่รัฐไม่พร้อม คนของรัฐไม่พร้อม เพราะคนของรัฐมักคิดว่าทุกอย่างเป็นของฉันทาเป็นของฉันทา ฉันทาต้องเป็นคนจัดการ บางคนคิดว่าให้เขามาช่วยรักษาป่าโดยตั้งถ้ำนั้น ผู้ใหญ่บ้านเป็นเจ้าหน้าที่ป้องกันรักษาป่า เรียกเขามาให้ความร่วมมือ แต่พอถึงตอนตัด กลับไปให้บริษัทเอกชนเข้ามาตัด คุณมีหน้าที่รักษาอย่างเดียวนะ เรื่องตัดให้คนอื่น เรียกร้องให้เขารักษาป่า แต่ไม่เคยคิดว่าเขาควรจะได้อะไร ดังนั้นสิ่งสำคัญที่สนับสนุนให้เกิดป่าชุมชนก็คือ การให้ชาวบ้านได้รับผลประโยชน์จากสิ่งที่เขากระทำ ซึ่งไม่ได้หมายถึงตัวไม้ แต่อาจเป็นการช่วยให้ป่าข้างบ้านเขาอยู่ช่วยรักษาน้ำซับหรือแหล่งต้นน้ำ การให้เกียรติ ยกย่องชาวบ้านก็เป็นอีกสิ่งหนึ่ง จะเห็นได้ว่าชาวทุ่งยาวเขาภูมิใจในตัวเอง สำหรับที่อื่นๆ จังหวัดควรจะให้เกียรติหมู่บ้าน ชุมชนที่รักษาป่าถึงวันต้นไม้แห่งชาติ รู้จักเชิญหมู่บ้านเหล่านี้ไปพูด ให้รางวัล ทำโล่สักอันให้เขา พอผู้ใหญ่บ้านกลับไปคราวนี้ ชาวบ้านคงช่วยปลูกป่ากันน้ำดู และข้อสำคัญอีกประการควรจะมีกฎหมายป่าชุมชนออกมาเพื่อเอื้ออำนวยให้ประชาชนมีสิทธิในการจัดการรักษาป่า ทุกวันนี้ยังผิดกฎหมายอยู่ อย่างทุ่งยาวที่ในป่านั้นเป็นป่าสงวน มีสิทธิอะไรไปปรับ ไปห้ามคนอื่นตัดไม้ ถ้าเผื่อมีการสัมปทานที่ตรงนั้น คนได้สัมปทานก็ตัดได้ ชาวบ้านไม่มีทางค้าน เพราะว่าป่าชุมชนไม่มีอะไรรองรับ ต้องมีกฎหมายออกมา การรับรองเรื่องป่าชุมชนเท่ากับสนับสนุนให้เขามีประชาธิปไตย รู้จักตัดสินใจโดยตัวเอง

ปรีชา (2535) ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนว่า การพัฒนาชุมชนเพื่อให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้ โดยชุมชนมีความเป็นอยู่ที่มั่นคงและสงบสุข ควบคู่ไปกับการอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ และทรัพยากรอื่นๆ ที่ยั่งยืนอันเนื่องมาจากการที่ประชากรในชุมชนมีความรู้และเข้าใจ สามารถจัดการและใช้ประโยชน์ทรัพยากรดังกล่าวได้อย่างถูกต้อง การพัฒนาจึงมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาภูมิปัญญาของประชากร ในชุมชนที่ทำให้ประชากรในชุมชนสามารถกำหนดวิธีของตนเอง และชุมชนได้อย่างถูกต้อง รวมถึงความสามารถในการจัดการทรัพยากรอาหาร พลังงาน ได้อย่างถูกต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

ปัจจุบันในการดำเนินการแก้ไขปัญหาป่าไม้ ทั้งรัฐและเอกชนต่างพยายามแสวงหาแนวทางแก้ไขที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนมากที่สุด ทุกฝ่ายต่างให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวยิ่งขึ้น ในการศึกษาครั้งนี้จึงได้นำแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมมาใช้เป็นกรอบแนวคิด เพื่ออธิบายคุณลักษณะของประชาชนและองค์กรในท้องถิ่นที่เข้าร่วมในการบริหารและจัดการป่าชุมชนของตนเอง เพื่อให้ทราบถึงความหมาย องค์ประกอบ และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม ก่อนที่จะนำไปเป็นกรอบและแนวทางในการศึกษาดังต่อไปนี้

เสน่ห์ (2527) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าที่แท้จริงนั้นคือการที่ประชาชนมีโอกาสอย่างอิสระ ปราศจากการแทรกแซง ครอบงำ บังคับให้ได้พัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดแจงใช้ควบคุม ระดมทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชน มาใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีพตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม เป็นการพัฒนาระบบการเรียนรู้และภูมิปัญญา ซึ่ง

แสดงออกในรูปของการตัดสินใจที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนเองอย่างเชื่อมั่นเพื่อเป้าหมายแห่งการพึ่งตนเองได้ ในที่สุด สอดคล้องกับ ทวีทอง (2527 : 1-2) ที่กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนคือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการ กระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม โดยได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปแบบการตัดสินใจการกำหนดชีวิตอย่างเป็นตัวของตัวเอง

ลิตธิชัย (2535) เห็นว่าการมีส่วนร่วมที่แท้จริง จะต้องไม่หมายความว่าเพียงการดึงประชาชนเข้ามาร่วมโครงการที่รัฐเป็นผู้กำหนด “รูปแบบเป้าหมายของงาน ” และ “กำหนดให้มีการเข้าร่วมงาน” ดังที่ผ่านมา แต่จะต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างมีสำนึกรับผิดชอบและมีบทบาทอย่างเต็มที่ ตั้งแต่คิดค้นปัญหา วางแผนปฏิบัติงาน ตลอดจนประเมินผล ติดตามงาน การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริงจะต้องหมายถึง การมอบอธิปไตยขึ้นพื้นฐานคืนสู่ประชาชนการพยายามจัดตั้งและพัฒนาองค์กรของประชาชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานของตนเองเป็นสำคัญ

ไพรัตน์ (2527 : 6) กล่าวว่า ความต้องการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามีมาแต่โบราณ ตั้งแต่มนุษย์อยู่ร่วมกัน หรืออีกนัยหนึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับที่มีการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ชาติจะแตกต่างกันแต่ในรูปแบบและวิธีการเท่านั้น การเข้าร่วมพัฒนาอาจทำโดยบังคับ โดยสมัครใจ โดยความจำเป็น การเข้าร่วมอาจเกิดจากการชักนำของผู้นำชุมชนหัวหน้าเผ่า หัวหน้าหมู่บ้าน ข้าราชการผู้มีอำนาจหน้าที่ หรือแม้กระทั่งรัฐบาล หรือองค์กรเอกชน การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม อาจทำในระยะสั้นระยะยาวต่อเนื่อง อาจกระทำตามนโยบายที่กำหนดหรือทำตามความจำเป็นที่อยู่ร่วมกันในชุมชนที่ต้องช่วยกันเพื่อความอยู่รอดและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ทานอง (2551) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพความคิด ความเชื่อ และความยึดมั่นของแต่ละบุคคล แต่ละหน่วยงาน แต่ละองค์กร อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับกาลเวลาแต่ละยุคแต่ละสมัยอีกด้วย การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจของการเสริมสร้างพลังการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม (Teamwork) ที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนา เพราะการมีส่วนร่วมทำให้ผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนร่วมเข้าใจสถานการณ์และอุทิศตนมากยิ่งขึ้น เพื่อการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา

รูปแบบของการมีส่วนร่วม

ตามแนวคิดของ World Health Organization อ้างโดย อนงค์ (2535 : 42) กล่าวว่ารูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องประกอบด้วยกระบวนการ 4 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผน (Planning) ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ จัดลำดับความสำคัญตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการติดตามประเมินผลและการตัดสินใจ
2. การดำเนินกิจกรรม (Implementation) ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการ และการบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรร การควบคุมการเงิน และบริหาร

3. การใช้ประโยชน์ (Utilization) ประชาชนมีความสามารถนำเอากิจกรรมมาใช้ประโยชน์ได้ เป็นการเพิ่มระดับของการพึ่งพาตนเอง และการควบคุมทางสังคม

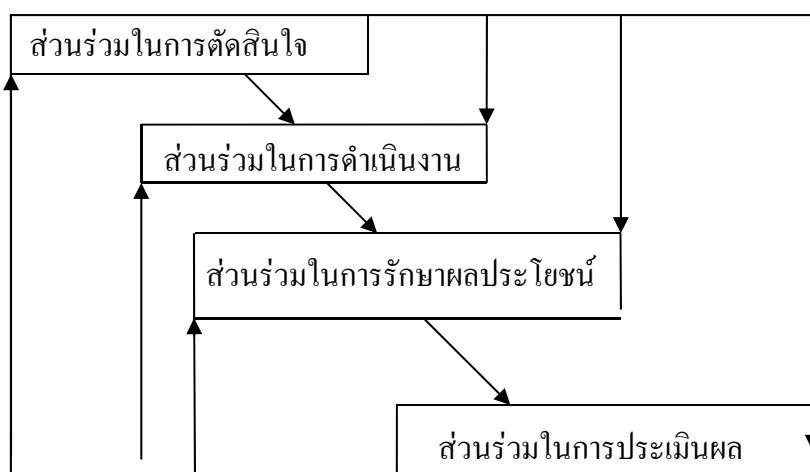
4. การได้รับผลประโยชน์ (Obtaining benefits) ประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นฐานที่เท่ากันองค์การสหประชาชาติ (1981) อ้างโดย อนงค์ (2535 : 43) ได้รวบรวมรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ 3 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง (Spontaneous) เป็นการอาสาสมัครหรือรวมตัวกันเอง
2. การมีส่วนร่วมแบบชักนำ (Induced) เป็นการเข้าร่วมโดยความต้องการ ความเห็นชอบ หรือการสนับสนุนโดยรัฐบาล
3. การมีส่วนร่วมแบบบังคับ (Coercived) เป็นการเข้าร่วมภายใต้การจัดการของเจ้าหน้าที่รัฐหรือโดยการบังคับโดยตรง

Cohen และ Uphoff (1977 : 7-9) อ้างโดย รัชนก (2549 : 13) ได้แบ่งระดับขั้นของการมีส่วนร่วมมี 4 ระดับ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)
 2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation)
 3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefit)
 4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)
- เพื่อช่วยให้เข้าใจระดับขั้นของการมีส่วนร่วมได้ง่ายขึ้น จึงขอนำเสนอวงจรของการมีส่วนร่วมในภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 แสดงวงจรการมีส่วนร่วม

ที่มา : Cohen และ Uphoff (1977 : 7-9) อ้างใน รัชนก (2549 : 13)

2.3 แนวคิดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นสถานที่ที่จัดเก็บรวบรวมสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรมโดยจัดแยกเป็นหมวดหมู่ให้ดูสวยงามเหมาะสมและให้ความรู้ด้านต่างๆ จากการศึกษาสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ (2539 : 123-129) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไว้ดังนี้

นอกจากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะเป็นสถานที่ให้ความรู้แก่คนในท้องถิ่นแล้ว พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นยังเป็กลไกที่ช่วยสนับสนุนการรวมตัวของคนในชุมชนเพื่อร่วมกันคิดร่วมกันตัดสินใจและร่วมกันดำเนินกิจการของท้องถิ่นเพื่อคนในท้องถิ่นเอง ซึ่งจะนำไปสู่ความร่วมมือกันในการพัฒนาท้องถิ่น สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐบาลที่ต้องการขยายการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอันเป็นแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน ลักษณะเด่นของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นคือสถานที่เก็บรวบรวมและสงวนรักษาสิ่งของเพื่อการศึกษาและให้ความเพลิดเพลิน อย่างไรก็ตามพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากพิพิธภัณฑ์สถานทั่วไปคือ

1. ท้องถิ่นเป็นผู้ริเริ่มจัดทำและดำเนินการ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่แท้จริงจะต้องเกิดจากความต้องการหรือเกิดจากการริเริ่มของชาวบ้าน บางแห่งอาจมีหน่วยงานภายนอกมาช่วยเหลือนบ้าง แต่ชาวบ้านจะทำหน้าที่ในการจัดการ ดูแลรักษา และดำเนินการเอง
2. เนื้อหาที่น่าสนใจ เป็นเรื่องราวของชุมชนในด้านต่างๆ อันได้แก่ ประวัติความเป็นมาของชุมชน การทำมาหากิน ศาสนา ความเชื่อ ตลอดจนความสัมพันธ์ภายในชุมชนหรือท้องถิ่นเป็นสำคัญ อาจมีการกล่าวถึงสังคมอื่นก็เฉพาะในส่วนที่ท้องถิ่นมีการติดต่อสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมกับสังคมภายนอกเท่านั้น
3. มีความหลากหลาย พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแต่ละที่จะมีลักษณะพิเศษเฉพาะอันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้ และเข้าใจถึงความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมช่วยลดทอนการหลงตัวเอง และการถูกเหยียดหยามอันนำไปสู่ความเข้าใจซึ่งกันและกันของสังคม
4. เน้นความเรียบง่ายแต่มีความหมายต่อชุมชน สิ่งของที่จัดแสดงมีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ไม่จำเป็นต้องเป็นของมีค่า อาจเป็นศิลปวัตถุทางศาสนาที่ทางวัดเก็บรวบรวมไว้หรือศิลปหัตถกรรมประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน

องค์ประกอบในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

1. คณะทำงานการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่ายด้วยกัน ซึ่งอาจเรียงตามลำดับความสำคัญดังต่อไปนี้
 - 1.1 ชาวบ้าน คือกลุ่มที่เป็นเจ้าของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอย่างแท้จริง ถ้าคนในท้องถิ่นไม่มีความต้องการหรือไม่เห็นความสำคัญ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นก็เกิดขึ้นได้ยาก ชาวบ้านจึงมีความสำคัญมากที่สุด ทั้งในแง่เป็นแหล่งข้อมูลและที่มาของวัตถุที่จัดแสดง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นกลุ่มที่ต้องดูแลรักษาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นให้คงอยู่ตลอดไป

1.2 ฝ่ายวิชาการ ทำหน้าที่ในการศึกษาวิจัยท้องถิ่น เพื่อที่จะได้เนื้อหาในการจัดแสดง คำบรรยาย ประกอบเรื่องราว ตลอดจนการกำหนดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ กลุ่มนี้อาจประกอบด้วยชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดี ได้แก่ พระสงฆ์ ครู อาจารย์ หรือนักวิชาการ จากสถาบันการศึกษาภายในท้องถิ่น

1.3 ภัณฑารักษ์ ทำหน้าที่จัดทำทะเบียนวัตถุ ทำความสะอาดวัตถุ ซ่อมแซมวัตถุที่เสียหาย ตลอดจนคัดเลือกวัตถุที่จะจัดแสดง โดยประสานงานกับฝ่ายวิชาการ ในส่วนของงานภัณฑารักษ์นี้ อาจอาศัยความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายในท้องถิ่นที่มีความรู้เรื่องนี้

2. งบประมาณ ควรพิจารณาและดำเนินงานไปตามอัตรภาพ โดยถือคติทำเท่าที่ทำได้ดีกว่าไม่ทำเลย เพราะพิพิธภัณฑ์นั้นเป็นกระบวนการมีจุดเริ่มต้นแล้วไม่มียุติ แต่จะต้องค่อย ๆ พัฒนา อาจเริ่มต้นจากห้องเล็ก ๆ แล้วค่อย ๆ ขยายไป ไม่ควรมองว่าจะต้องสมบูรณ์แบบเลยทีเดียว สิ่งสำคัญคือการสร้างความเข้าใจแก่คนในท้องถิ่นให้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของพิพิธภัณฑ์ที่มีต่อท้องถิ่น เมื่อเข้าใจแล้วท้องถิ่นจะให้ความร่วมมือไม่ว่าจะเป็นทุนหรือความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ

3. เนื้อหาที่น่าสนใจ เรื่องราวความเป็นมาของท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ได้แก่ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ สิ่งแวดล้อม นิทานหรือตำนาน โบราณคดี ความเชื่อ ศาสนา ประเพณีการเล่น ประเพณีบุคคลสำคัญในท้องถิ่น การทำมาหากินของผู้คนในอดีตและปัจจุบัน ความสัมพันธ์ของคนภายในท้องถิ่น รวมทั้งความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมกับสังคมภายนอก จากการที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้รวบรวมความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นไว้มากมาย จึงกลายเป็นศูนย์รวมองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับท้องถิ่น

4. สิ่งของที่จัดแสดง สิ่งของที่นำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น คือสิ่งของที่มีอยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น ๆ ไม่จำเป็นต้องเป็นของมีค่า เพราะสิ่งที่สำคัญคือความหมายที่อยู่เบื้องหลังวัตถุ ไม่ใช่ตัววัตถุที่พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจัดแสดงแต่สิ่งของที่เป็นวัตถุโบราณเท่านั้น

5. สถานที่จัดแสดง อาจเป็นสถานที่ที่จัดสร้างขึ้นใหม่ หรือบ้าน ดึก โกดังเก่า ๆ ห้องเรียน วิหาร ศาลาการเปรียญ หรือศาลาวัด การใช้ศาลาวัดจัดพิพิธภัณฑ์นับว่าเหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะนอกจากวัดจะเป็นสถานที่ให้การศึกษาอบรมในอดีตและเป็นศูนย์กลางของชุมชนแล้ววัดยังเป็นศูนย์รวมศิลปวัตถุ ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ของชุมชนที่ชาวบ้านในอดีตมีศรัทธาไปถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชามากกว่าจะเก็บสะสมไว้ที่บ้าน กรณีที่มีงบประมาณในการสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์โดยเฉพาะให้ออกแบบตัวอาคารโดยพิจารณาถึงประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก จะมีกิจกรรมอะไรบ้างใครบ้างที่มาใช้พิพิธภัณฑ์ อาคารพิพิธภัณฑ์ที่ดีควรสนองความต้องการในการใช้สอยได้อย่างเต็มที่ขั้นตอนการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมของชุมชนจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นคือความพร้อมที่เกิดจากความต้องการของชุมชน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่แท้จริงต้องเกิดจากความกระตือรือร้นของชาวบ้านที่จะเห็นพิพิธภัณฑ์เกิดขึ้นในท้องถิ่นของตน ซึ่งนำไปสู่ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเกิดขึ้นจริง

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาวิจัยข้อมูลในท้องถิ่นท้องถิ่นมีเรื่องราวที่น่าสนใจคว้าน่าศึกษาค้นคว้าอยู่มากมาย ดังนั้นควรมีการกำหนดหัวข้อ เรื่อง และขอบเขตของเรื่องที่จะศึกษา ซึ่งต้องเป็นเรื่องที่สามารถให้ความรู้ความเข้าใจในท้องถิ่นแก่ผู้ชมเป็นอย่างดี โดยทั่วไปควรศึกษาเรื่องหลัก ๆ อย่างน้อย 4 เรื่องคือ

1. ประวัติความเป็นมาของชุมชนนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้แก่ การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่
2. การดำเนินชีวิตของชุมชน ได้แก่ การทำมาหากิน การศึกษาอบรมการแต่งกาย บ้านเรือนที่อยู่อาศัย เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ฯลฯ เป็นต้น
3. ศาสนาและความเชื่อ ได้แก่ พิธีกรรม ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตและงานเทศกาลต่าง ๆ ฯลฯ เป็นต้น
4. ความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนเช่น ลักษณะครอบครัวและระบบเครือญาติ การอบรมเลี้ยงดู การแบ่งงานกันทำ ฯลฯ เป็นต้นวิธีการค้นหาข้อมูลใช้การสัมภาษณ์บุคคลภายในชุมชน โดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ที่อยู่มานาน พระนักปราชญ์ภายในชุมชน บุคคลเหล่านี้จะสามารถเล่าเรื่องราวในอดีตความเปลี่ยนแปลง ทำให้เห็นภาพเคลื่อนไหวของชุมชน นับจากอดีตจนถึงปัจจุบันนอกเหนือจากสัมภาษณ์แล้วยังสามารถค้นคว้าข้อมูลได้จากตำราวรรณกรรมพื้นบ้าน และเอกสารท้องถิ่นต่าง ๆ

ขั้นตอนที่ 3 จัดทำทะเบียนและจัดหมวดหมู่วัตถุการจัดทำทะเบียนและจัดหมวดหมู่วัตถุสามารถเริ่มดำเนินการได้ทันทีหลังจากตกลงใจที่จะจัดทำพิพิธภัณฑ์และทำคูขนานไปกับการศึกษาวิจัย (ขั้นตอนที่ 2) ซึ่งจะมีประโยชน์ในการมองหาวัตถุที่สัมพันธ์กับเนื้อหาและยังช่วยให้กำหนดเนื้อหา(ขั้นตอนที่ 4) ง่ายขึ้นการจัดทำทะเบียนเป็นขั้นตอนจะใช้เวลามากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับปริมาณสิ่งของและเป็นขั้นตอนที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากจะมีวัตถุใหม่ ๆ เข้ามาสู่พิพิธภัณฑ์อยู่เรื่อย ๆ ก่อนจะมาทำทะเบียนและจัดหมวดหมู่วัตถุ ควรตรวจสอบสภาพวัตถุหากมีชิ้นส่วนใดเกิดแตกหักหรือร้าวควรซ่อมแซมเสียก่อน และควรทำความสะอาดวัตถุเท่าที่จำเป็นต่อจากนั้นจึงนำวัตถุมาลงทะเบียน ซึ่งไม่จำเป็นที่จะต้องยึดรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งตายตัวควรพิจารณาเลือกใช้ระบบที่เหมาะสมและสะดวกสำหรับพิพิธภัณฑ์ของตนมากที่สุด อาจศึกษาเปรียบเทียบจากสถานที่หลาย ๆ แห่ง แล้วนำส่วนที่เห็นว่าดีของแต่ละที่มาปรับใช้ สิ่งที่สำคัญคือจะต้องทำความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของการลงทะเบียนว่ามีไว้เพื่อจัดเก็บรายละเอียดของวัตถุที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑ์ให้เป็นระบบอันได้แก่ ประวัติความเป็นมาของวัตถุแต่ละชิ้น และจำนวนวัตถุทั้งหมดในพิพิธภัณฑ์การจัดทำพิพิธภัณฑ์สามารถทำได้หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับความสะดวกของแต่ละที่แต่กระนั้นการทำทะเบียนวัตถุก็ควรประกอบไปด้วยข้อมูลพื้นฐานดังนี้

1. เลขทะเบียนประจำวัตถุ เลขทะเบียนประจำวัตถุหมายถึง หมายเลขประจำวัตถุที่จะบอกให้ทราบว่าวัตถุนั้นเข้ามายังพิพิธภัณฑ์เมื่อไรและอย่างไร มีวิธีเขียนได้หลายวิธีเช่น เขียนเรียงตามลำดับปี พ.ศ. ที่ได้

วัตถุมหา ถัดมาเป็นเลขลำดับของวัตถุในปีนั้นเช่น 2548 / 10 หมายความว่าวัตถุเข้ามาในพิพิธภัณฑสถานในปี พ.ศ.2548 และเป็นชิ้นที่ 10 เมื่อขึ้นปีใหม่ก็ให้เปลี่ยนปีและลำดับเลขใหม่เช่น 2549 / 1 หมายความว่าวัตถุเข้ามาในพิพิธภัณฑสถานในปี พ.ศ.2549 ในลำดับชิ้นที่ 1 เป็นต้นนอกจากปีพ.ศ. และเลขลำดับของวัตถุแล้ว เพื่อให้การเก็บข้อมูล (วัตถุต่างๆ) เป็นระบบมากขึ้น อาจระบุหมวดหมู่ของวัตถุเพิ่มเติมเข้าไปด้วย เช่น 2549 / 1 / 9 ซึ่งหมายถึง วัตถุเข้ามาในปี 2549 เลข 1 หมายถึง สมุนไพร และเลข 9 หมายถึงลำดับที่ 9 เป็นต้น การจัดหมวดหมู่หรือการแบ่งประเภทของวัตถุนี้สามารถกระทำไปพร้อมๆ กับการลงทะเบียนวัตถุซึ่งจะช่วยให้สะดวกและง่ายต่อการสำรวจตรวจสอบวัตถุในภายหลังข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับเลขทะเบียนวัตถุนี้ นอกจากจะต้องบันทึกลงในสมุดทะเบียนวัตถุแล้ว วัตถุทุกชิ้นในพิพิธภัณฑสถานควรมีเลขทะเบียนประจำวัตถุติดกำกับไว้ โดยอาจเขียนลงบนวัตถุเลย หรือหากเขียนบนวัตถุไม่ได้ ก็อาจทำป้ายคล้องกับตัววัตถุไว้ การเขียนเลขทะเบียนลงบนวัตถุควรยึดหลักความชัดเจนอ่านง่าย จุดตำแหน่งที่เขียนควรพิจารณาว่ามีความเหมาะสม ดูเรียบร้อย สะดวก และไม่ลำบากเกินไป

2. ชื่อวัตถุได้แก่ชื่อเรียกหรือชื่อของวัตถุแต่ละชิ้นที่ใช้เรียกกันทั่วไปหรือเป็นพิเศษ เช่น ประติมากรรมของพระพุทธเจ้า เรียกกันว่า “พระพุทธรูป” อาสนะที่พระสงฆ์ขึ้นไปนั่งเทศน์เรียกว่า “ธรรมาสน์” หรือเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยหินโบราณเรียกว่า “เครื่องมือหินขัด” เป็นต้น

3. คำบรรยายรูปร่างลักษณะ ได้แก่ รูปพรรณสัณฐานโดยทั่วไปของวัตถุแต่ละชิ้น ควรเขียนอธิบายให้ครอบคลุมและชัดเจนทุกด้าน เช่น การอธิบายลักษณะของ “เครื่องมือหินขัด” ว่า มีผิวมันเรียบ เนื้อหินสีขาวนวล มีคราบสีน้ำตาลจับทั่วไป สภาพชำรุดแตก เป็นต้น

4. ขนาด (วัดเป็นเซนติเมตร) และน้ำหนัก (กรัม) ได้แก่ ลักษณะของรูปวัตถุที่กำหนด สังเกตได้ว่า ใหญ่เล็กสูงต่ำสั้นยาวเท่าไร หากเป็นเครื่องเงิน หรืออัญมณีนอกจากจะวัดขนาดแล้วจะต้องชั่งน้ำหนักด้วย

5. ประวัติ ได้แก่ คำานานหรือเรื่องราวความเป็นมาของวัตถุว่าพบที่ไหน อย่างไร รายละเอียดส่วนนี้มีความสำคัญมาก ควรบันทึกให้มากที่สุด เพราะจะเป็นตัวบ่งบอกความหมายและคุณค่าของวัตถุสิ่งของที่จัดแสดง ซึ่งจะได้ประวัติจากการสอบถามจากผู้ที่มีมอบให้

6. หมายเหตุได้แก่ คำอธิบายเพิ่มเติม อาจเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งของเพิ่มเติม หรืออาจเป็นส่วนที่บอกถึงความเคลื่อนไหวของวัตถุว่าขณะนี้ถูกจัดเก็บหรือจัดแสดงหรือถูกขอยืมไปจัดแสดง ณ สถานที่ใด เป็นต้นข้อมูลรายละเอียดต่าง ๆ ของวัตถุที่ถูกบันทึกไว้จะมีประโยชน์ในการดูแลและเก็บรักษาของพิพิธภัณฑสถาน และสามารถใช้เป็นหลักฐานในการติดตามกรณีพิพาทที่สำคัญเป็นหลักฐานในการศึกษาค้นคว้าและการอ้างอิงทางวิชาการ วัตถุใดที่ไม่มีประวัติเป็นหลักฐานจะไม่มีคุณค่าทางวิชาการ ฉะนั้น นอกจากการบันทึกเรื่องราวสิ่งของไว้อย่างละเอียดแล้ว ควรมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลอยู่เสมอ ยิ่งข้อมูลมีความถูกต้องมากเท่าไรย่อมเป็นผลดีต่อกิจกรรมของพิพิธภัณฑสถานในอนาคตมากเท่านั้นนอกจากการบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับวัตถุแล้ว การถ่ายภาพวัตถุเอาไว้หรือวาดภาพไว้เพื่อนำไปติดไว้เป็นภาพประกอบ คำบรรยายรูปร่างลักษณะของวัตถุแต่ละชิ้น ซึ่งนอกจากจะใช้เป็นหลักฐานในการติดตามในกรณีที่ของหายแล้ว ยังใช้เป็นต้นแบบเมื่อต้องการผลิตซ้ำสิ่งของขึ้นมาใหม่อีกด้วยข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุทั้งหมดนี้ควรบันทึก

เก็บไว้ในสมุดปกแข็งที่คงทนถาวรเรียกว่า “สมุดทะเบียนวัตถุ” หากเป็นไปได้ ควรทำสำรองเอาไว้ 1 ชุด ชุดหนึ่งให้เก็บรักษาเอาไว้อย่างดี เพื่อป้องกันการสูญหาย เนื่องจากเป็นข้อมูลรายละเอียดทั้งหมดของสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ ถ้าสูญหายไปก็เท่ากับพิพิธภัณฑ์สลายไปด้วย ส่วนอีกเล่มหนึ่งสำหรับใช้ในงานประจำวัน

ขั้นตอนที่ 4 กำหนดเนื้อหา และการทำคำบรรยายเรื่องราวให้พิจารณาข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยทั้งหมด ประกอบกับวัตถุสิ่งของที่มีอยู่ว่า อะไรคือลักษณะสำคัญที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เพื่อนำเสนอเป็นจุดเด่นของ

พิพิธภัณฑ์ เช่น

- 4.1 วิถีชีวิตชาวบ้าน
- 4.2 สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น
- 4.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 4.4 คนตรีท้องถิ่น
- 4.5 ฯลฯ

ขั้นตอนที่ 5 การคัดเลือกสิ่งของที่จัดแสดงตามเนื้อหาที่กำหนดหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกสิ่งของที่จะนำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ให้พิจารณาว่าวัตถุชิ้นไหนที่ให้คำอธิบายหรือมีความหมายที่จะช่วยส่งเสริมเนื้อหาที่มีความสมบูรณ์ได้มากที่สุด วัตถุชิ้นนั้นอาจมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ การศึกษา อันนำความภาคภูมิใจมาสู่ชุมชน ซึ่งการที่จะรู้ว่าวัตถุชิ้นไหนบ้างที่มีคุณค่าเหมาะสมหรือควรแก่การนำมาจัดแสดงต้องอาศัยการศึกษาและทำความเข้าใจท้องถิ่นเป็นอย่างดีเสียก่อน

ขั้นตอนที่ 6 การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะต้องให้ความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้ชมในทุกเพศ ทุกวัย และทุกระดับการศึกษา การจัดแสดงจึงต้องสามารถดึงดูดผู้ชมให้สนใจ ติดตามหรือต้องการศึกษาเพิ่มเติมต่อไป ดังพอจะมีแนวทางของการจัดแสดงสรุปได้ดังนี้คือ

1. เน้นความหมายของสิ่งของ สิ่งของที่จัดแสดงไม่จำเป็นต้องมีราคาค่างวด หากแต่มีคุณค่าในทางสติปัญญา หรือคุณค่าทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ดังนั้นคำบรรยายของวัตถุไม่ควรสั้นหรือยาวเกินไป ควรมีรายละเอียดที่เกี่ยวกับวัตถุอย่างพอเพียงที่จะให้ผู้ชมเข้าใจสาระของวัตถุชิ้นนั้นได้อย่างถ่องแท้ เช่น หากจะอธิบายเครื่องมือเครื่องใช้ชิ้นหนึ่ง ควรให้รายละเอียดว่าของชิ้นนั้นมีชื่อเรียกว่าอะไร ทำมาจากอะไร ทำอย่างไร มีประโยชน์ใช้สอยอย่างไร ใครเป็นผู้ประดิษฐ์ เป็นต้น

2. สะท้อนสภาพปัญหาของท้องถิ่น การจัดสิ่งของวัตถุต่าง ๆ อาจมีเรื่องราวที่สะท้อนปัญหาของท้องถิ่น เช่น การทำมาหากิน สิ่งแวดล้อมต่างๆ การย้ายถิ่น เป็นต้น

3. มีชีวิตชีวา ในการจัดแสดงวัตถุต่างๆ ถ้าวางไว้เฉยๆ ดูไม่มีชีวิตชีวาถ้ามีการเปิดเทปเสียงบรรยายหรือเสียงเครื่องดนตรี ประกอบวัตถุที่เป็นเครื่องดนตรีหรืออาจนำเสนอในรูปแบบอื่น ๆ ได้อีกตามความเหมาะสม

4. ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการจัดแสดงอย่างสม่ำเสมอ พิพิธภัณฑ์ที่ไม่มีความเคลื่อนไหวและไม่มีการเปลี่ยนแปลงการจัดแสดง ผู้เข้าชมส่วนมากเมื่อไปดูแล้วก็ไม่อยากย้อนกลับไปดูอีก จึงควรมีการปรับเปลี่ยน

ของที่จัดแสดง นอกจากนี้ควรจัดกิจกรรมในรูปแบบที่แตกต่างหมุนเวียนกันตลอดทั้งปี เช่น การจัดนิทรรศการ การสัมมนา อบรม จัดพิมพ์เอกสารเพื่อเรียกร้องความสนใจจากผู้เข้าชม ที่สำคัญควรมีกระบวนการแก้ไขอันเกิดจากคำติชมของผู้ที่เข้าชมและจากการติดตามความรู้ใหม่ ๆ ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์กับพิพิธภัณฑ์อื่นๆ การทำงานพิพิธภัณฑ์จึงเป็นกระบวนการศึกษา และแสวงหาความรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง ทุกอย่างคือการเคลื่อนไหวปรับเปลี่ยนและปรับปรุงอยู่ตลอดเวลา

ขั้นตอนที่ 7 การจัดการ / ดำเนินงานเมื่อพิพิธภัณฑ์เปิดดำเนินงานแล้ว สิ่งที่จะต้องคำนึงต่อไปคือจะทำอย่างไรให้พิพิธภัณฑ์ดำรงอยู่ชุมชนต่อไป พิพิธภัณฑ์ก็เช่นเดียวกับองค์กรหรือสถาบัน จำเป็นที่จะต้องมีการเข้ามาทำหน้าที่ในการจัดการหรือบริหารพิพิธภัณฑ์ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ กลุ่มบุคคลดังกล่าวอาจอยู่ในรูปของคณะกรรมการที่ประกอบไปด้วยผู้นำชุมชนในด้านต่างๆ เช่น พระสงฆ์ ครู ผู้ใหญ่บ้าน ผู้รู้ในท้องถิ่น และอาจมีกรรมการที่ปรึกษาอันได้แก่ นักวิชาการ ข้าราชการท้องถิ่นที่สามารถสนับสนุนกิจการของพิพิธภัณฑ์ในด้านต่างๆ เช่น เงินทุน สาธารณูปการ ความรู้เรื่องกฎหมาย เป็นต้น

ประโยชน์ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

1. เป็นกลไกสำคัญเพื่อการศึกษาในระบบที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับท้องถิ่น ในขณะที่การศึกษาในระบบหรือการศึกษาของรัฐศึกษาสิ่งที่อยู่ห่างไกลชีวิตประจำวัน การดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงช่วยให้เกิดความสมดุลทางการศึกษาอันเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชนและประเทศชาติ
2. อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยช่วยอนุรักษ์สิ่งของที่มีความหมายทางวัฒนธรรมไม่ให้กระจัดกระจายหรือสูญหายเพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้
3. กระตุ้นให้เกิดสติปัญญาจากการเรียนรู้ภูมิปัญญาที่สืบทอดและสั่งสมกันมาตลอดจนความรู้ที่เกี่ยวกับชุมชนอันเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่คนในท้องถิ่นควรจะเรียนรู้ เพื่อรู้จักปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่นหรือสังคม
4. เปิดโอกาสให้เรียนรู้และทำความเข้าใจวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นอันจะนำไปสู่ความเคารพในความแตกต่างภายในสังคม
5. ปลุกจิตสำนึกท้องถิ่น ความรักในมาตุภูมิ และปลูกฝังให้เกิดความภาคภูมิใจในตัวเอง รู้ว่าตัวเองมีรากเหง้าเป็นมาอย่างไร ตลอดจนเชื่อมั่นในวัฒนธรรมของตน
6. ก่อให้เกิดความเข้าใจความหมายของ “วัฒนธรรม” ที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนโดยทำให้เห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตประจำวัน คือสิ่งที่ต้องสงวนรักษาและนำมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์
7. เกิดความร่วมมือและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน อันนำไปสู่ชุมชนที่เข้มแข็งมีศักยภาพที่จะดูแลตนเอง ดูแลรักษาสืบสานวัฒนธรรม โดยเฉพาะการร่วมกันดูแลและรักษาวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของชุมชนไม่ให้ถูกทำลายหรือแตกสลาย อันเป็นความหมายของการอนุรักษ์และการพัฒนาที่ยั่งยืน

8. เป็นรากฐานของการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การท่องเที่ยวถือเป็นเพียงผลพลอยได้ที่เกิดจากพิพิธภัณฑ์ ซึ่งจะช่วยให้ชาวบ้านมีรายได้ อันเป็นการช่วยลดภาวะการย้ายถิ่นของชุมชนงามพิศ สัตย์สงวน (2543 : 23-27) ให้ความเห็นเกี่ยวกับ มโนภาพ"วัฒนธรรม"กับการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นดังนี้ การจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นเรื่องเกี่ยวกับ"วัฒนธรรม"(Culture) โดยตรง ดังนั้นถ้าเข้าไปในกรอบแนวคิดทางด้านวัฒนธรรมจะทำให้จัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้สมบูรณ์มากขึ้น ส่วนแรกจึงควรทำความเข้าใจกับความหมายของวัฒนธรรมก่อนอื่นนักมานุษยวิทยาให้ความหมายวัฒนธรรมหลายอย่างเช่นให้ความหมายวัฒนธรรมในเชิงประวัติศาสตร์ (Historical) ความหมายเชิงบรรทัดฐาน (Normative) ความหมายเชิงจิตวิทยา (Psychological) ความหมายเชิงโครงสร้าง (Structural) และความหมายเชิงประวัติความเป็นมา (Genetic) เมื่อกล่าวถึงวัฒนธรรมในความหมายเชิงประวัติศาสตร์ (Historical) หมายถึงวัฒนธรรมเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นมรดกทางสังคมที่เกิดจากการเรียนรู้และถ่ายทอดจากรุ่นปู่ย่าตายายมาสู่รุ่นลูกหลานเหลนไปเรื่อย ๆ ดังนั้นการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงควรจัดแสดงประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นต่าง ๆ ว่าชุมชนนั้น ๆ มีประวัติความเป็นมาอย่างไร ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันแล้ว แสดงให้เห็นว่าประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ตกทอดมาเป็นมรดกทางสังคมอย่างไรบ้างการสร้างเครือข่ายจะนำไปสู่บริการความรู้ทางวิชาการให้นักศึกษาชาวต่างประเทศ ถ้าเราไม่ทำก่อน รัฐจะไม่เข้าใจเพราะหน่วยงานของรัฐมักจะมองรวมศูนย์และเน้นวัฒนธรรมส่วนกลางคือวัฒนธรรมหลวงมากกว่าวัฒนธรรมราษฎร์ จำเป็นที่เราจะต้องนำวัฒนธรรมราษฎร์กับวัฒนธรรมหลวงให้เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ไม่ทอดทิ้งฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีการแลกเปลี่ยนเมื่อนักมานุษยวิทยากล่าวถึงวัฒนธรรมในเชิงบรรทัดฐาน (Normative) หมายถึงวัฒนธรรมเป็นมรดกทางด้านกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่าง ๆ รวมแบบแผนพฤติกรรมของมนุษย์ในชุมชนต่าง ๆ ด้วย ในการจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงควรจัดแสดงให้เห็นว่าแต่ละชุมชนจัดองค์กรเพื่อมีชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างไรบ้าง แต่ละชุมชนมีกฎเกณฑ์ข้อบังคับร่วมกันอะไรบ้าง สำหรับในแง่จิตวิทยา (Psychological) หมายถึงการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม หรือการแก้ปัญหาพื้นฐานเพื่อสนองความต้องการจำเป็นของมนุษย์ ในแง่นี้ควรจัดแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ในชุมชนต่าง ๆ ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เฉพาะอย่างไรบ้าง และควรแสดงให้เห็น สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ของชุมชนด้วยวัฒนธรรมในความหมายต่อมาคือ เชิงโครงสร้าง (Structural) หมายถึงวัฒนธรรม เป็นแบบแผนของการเรียนรู้และผลของการเรียนรู้ รวมการจัดระเบียบและการทำหน้าที่ของวัฒนธรรมเพื่อสนองความต้องการจำเป็นของสมาชิกสังคม ในแง่นี้ควรจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อแสดงให้เห็นการจัดระเบียบในแต่ละชุมชน และแสดงถึงแบบแผนการเรียนรู้และผลที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ในชุมชนต่างๆ ในความหมายสุดท้ายคือ ความหมายในเชิงประวัติความเป็นมา (Genetic) โดยมากหมายถึงระบบสัญลักษณ์ (Symbol) จึงควรจัดแสดงสัญลักษณ์ของชุมชนต่าง ๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อาจสรุปได้ว่าถ้าเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเล็ก ๆ ควรจัดแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรม 3 ส่วนที่สำคัญในชุมชนต่าง ๆ คือ วัฒนธรรมด้านเทคโนโลยี ด้านการจัดระเบียบสังคม และด้านระบบความเชื่อ และเพื่อทำความเข้าใจกับวัฒนธรรม 3 ส่วนดังกล่าวจำเป็นต้องกล่าวถึงหัวข้อ "วัฒนธรรมและความต้องการจำเป็นของมนุษย์" เราควรมองวัฒนธรรมว่าเป็นหนทางต่าง ๆ หรือเป็นแบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มีขึ้นเพื่อสนอง

ความต้องการจำเป็น (Needs) ของมนุษย์ในการเอาชีวิตรอดอันเป็นวิธีการในการแก้ปัญหาพื้นฐานต่าง ๆ ของชีวิต ที่กลุ่มคนกลุ่มต่าง ๆ ต้องจัดการหรือแก้ไขเพื่อสมาชิกของสังคมจะมีชีวิตรอดได้ มนุษย์มีชีวิตอยู่รอดได้ เมื่อความต้องการจำเป็นของมนุษย์ได้รับการตอบสนอง มนุษย์โดยทั่วไปมีความต้องการจำเป็นอยู่ 3 ประการคือ

1. มนุษย์มีความต้องการด้านชีวภาพ (Biological Needs) คือต้องการปัจจัย 4 นั้นเอง สิ่งจำเป็นพื้นฐานสำหรับมนุษย์เพื่อมีชีวิตอยู่รอดได้คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่มยารักษาโรค และเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ วัฒนธรรมที่สนองความต้องการจำเป็นด้านนี้ของมนุษย์คือเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มนุษย์ต้องอาศัยมันเพื่อสร้างบ้าน ผลิตสิ่งของต่าง ๆ เช่น เสื้อผ้า เครื่องมือทำมาหากินและยารักษาโรค เป็นต้น

2. มนุษย์มีความต้องการจำเป็นทางสังคม (Social Needs) ซึ่งมีรากฐานมาจากชีวภาพเช่น จำเป็นต้องมีทั้งเพศหญิงและเพศชายเพื่อผลิตลูกหลานได้ มนุษย์เราเกิดมาเป็นทารกที่ช่วยตัวเองไม่ได้ และต้องใช้เวลานานกว่าจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ช่วยตัวเองได้ (ตรงข้ามกับสัตว์หลายชนิดที่ช่วยตัวเองได้เมื่อแรกเกิดและมีระยะเวลาในการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วในเวลาอันสั้น จึงพึ่งตัวเองได้ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่อีกต่อไป) ดังนั้นมนุษย์จึงต้องมีการจัดระเบียบต่าง ๆ เพื่อทำให้เกิดความร่วมมือกันมีการแบ่งงานกันทำเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานที่จะเป็นในการมีชีวิตรอดส่วนของวัฒนธรรมที่สนองความต้องการจำเป็นด้านนี้ของมนุษย์คือ การจัดระเบียบทางสังคม(Social Organization)

3. มนุษย์มีความต้องการจำเป็นทางด้านจิตใจ (Psychological Needs) ซึ่งมีรากฐานมาจากชีวภาพเช่น มนุษย์มีสมองขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อมีชีวิตอยู่รอดได้ มนุษย์จำเป็นต้องเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ มากมาย และต้องหาทางจัดการกับเหตุการณ์สำคัญต่างที่ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น ความกลัว โรคภัยไข้เจ็บ ความตาย ความลึกลับต่าง ๆ ความคิดเกี่ยวกับนรกสวรรค์และโลกหน้า มนุษย์จำเป็นต้องจัดการกับปัญหาเหล่านั้นเพื่อมีกำลังใจในการต่อสู้กับชีวิตต่อไป วัฒนธรรมด้านที่สนองความต้องการจำเป็นด้านนี้ของมนุษย์คือระบบความเชื่อ (Ideology) พิธีกรรมที่ท้องถิ่นเล็ก ๆ อย่างน้อยควรจัดแสดงวัฒนธรรม 3 ส่วนสำคัญของชุมชนต่าง ๆ ถ้าเป็นวัฒนธรรมด้านเทคโนโลยีควรจัดแสดงเกี่ยวกับบ้านที่อยู่อาศัย เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เครื่องมือทำมาหากิน หรือแสดงถึงปัจจัยสี่ของมนุษย์ในชุมชนต่าง ๆ ถ้าเป็นวัฒนธรรมด้านการจัดระเบียบทางสังคม แสดงให้เห็นกระบวนการเรียนรู้ การอบรมขัดเกลาเด็กชายเด็กหญิง การแบ่งงานกันทำตามเพศ อายุ อาชีพ การจัดระเบียบต่าง ๆ เพื่อมีชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนนั้นๆ และถ้าเป็นวัฒนธรรมด้านระบบความเชื่อ ควรจัดแสดงเกี่ยวกับการจัดการเกี่ยวกับความกลัว โรคภัยไข้เจ็บ ความตาย ความลึกลับต่าง ๆ และความคิดเกี่ยวกับโลกหน้าด้วย ถ้าพิธีกรรมที่ท้องถิ่นมีขนาดใหญ่ขึ้น ผู้จัดแสดงพิธีกรรมที่ท้องถิ่นควรคำนึงถึงมโนภาพย่อยของวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งคือ “องค์ภาพรวม” (Holistic) ซึ่งหมายถึงกิจกรรมทุกด้านของมนุษย์ เช่น ชีวิตประจำวัน เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี การที่มารดาเลี้ยงดูทารกและเด็ก การอบรมสั่งสอนลูก ๆ ของบิดามารดา วิธีทำมาหากินของมนุษย์ในชุมชนต่าง ๆ การบริโภคสิ่งต่าง ๆ สุขภาพอนามัยและการรักษาพยาบาลในรูปแบบต่างๆ ความสัมพันธ์ทางเพศและการแต่งงาน การให้กำเนิดทารก ความตาย การหาเสียงทางการเมือง นิยายปรัมปรา พิธีกรรมและอื่น ๆ “องค์ภาพรวม” มีความสำคัญ

เพราะทำให้เข้าใจวิถีชีวิตของมนุษย์ในชุมชนต่างๆ ได้ เมื่อองค์ภาพรวมมีความสำคัญมากในการจัดแสดง พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน จึงควรทำความเข้าใจกับ “ปัญหาพื้นฐานของมนุษย์และส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรม” มนุษย์ในกลุ่มหนึ่งในสังคมต่าง ๆ จะมีชีวิตอยู่รอดได้เมื่อความต้องการจำเป็นทั้ง 3 ประการของมนุษย์ได้รับการตอบสนองดังกล่าวมาแล้ว ประชากรในกลุ่มหรือสังคมต่าง ๆ ต้องแก้ปัญหาพื้นฐานหลายอย่าง และต้องดำเนินการแก้ปัญหาพื้นฐานหลายอย่าง และต้องดำเนินการแก้ไขโดยวัฒนธรรมส่วนต่าง ๆ ปัญหาพื้นฐานของมนุษย์มีดังนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับความต้องการทางเพศและการควบคุมเพศสัมพันธ์ วัฒนธรรมที่จัดการกับปัญหานี้คือ ระบบเครือญาติ (Kinship)

2. ปัญหาเกี่ยวกับปากท้อง การหาอาหาร เพื่อให้ได้มาซึ่งอาหาร น้ำ เครื่องมือเครื่องใช้จำเป็น สำหรับชีวิตวัฒนธรรมด้านที่จัดการกับปัญหานี้คือการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจ (Economic Organization) หรือระบบเศรษฐกิจ

3. ปัญหาเกี่ยวกับความขัดแย้งและการควบคุมทางสังคมเพื่อทำให้เกิดความสามัคคีมีระเบียบในสังคม วัฒนธรรมที่เข้าจัดการกับปัญหานี้คือ การจัดระเบียบทางการเมือง (Political Organization) หรือระบบการเมืองการปกครอง

4. ปัญหาในการอบรมสั่งสอนสมาชิกใหม่ของสังคม วัฒนธรรมที่จัดการกับปัญหาด้านนี้คือ การขัดเกลากายทางสังคม (Socialization) และระบบการศึกษา

5. ปัญหาเกี่ยวกับความกลัว อำนาจเหนือธรรมชาติ ภูตผีปีศาจ พระเจ้าส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่เข้าจัดการกับปัญหานี้คือ ศาสนาหรือระบบความเชื่อ

6. ปัญหาเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บและสุขภาพอนามัย วัฒนธรรมด้านที่เข้าจัดการกับปัญหานี้คือ การแพทย์และสาธารณสุข

7. ปัญหาเกี่ยวกับการสื่อสารติดต่อกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ระบบสัญลักษณ์ในการสื่อสารติดต่อกัน ส่วนของวัฒนธรรมที่จัดการกับปัญหาดังกล่าวคือระบบสื่อสาร

8. ปัญหาเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ และความต้องการแสดงออกของมนุษย์ วัฒนธรรมด้านที่เข้าจัดการกับปัญหานี้คือ ศิลปะ

9. ปัญหาเกี่ยวกับการพักผ่อนหย่อนใจ การใช้เวลาว่างของมนุษย์ วัฒนธรรมด้านที่จัดการกับปัญหานี้คือ นันทนาการ

สำหรับในด้านระบบความเชื่อทางศาสนาซึ่งสำคัญมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจที่ทำให้คนในชุมชนมีความมั่นคงทางด้านจิตใจ ควรจัดแสดงวิธีการแก้ไขปัญหาด้านจิตใจโดยใช้วัฒนธรรมทางด้านศาสนา เข้าช่วยอย่างชัดเจน นอกจากนั้นควรจัดแสดงทางด้านการแพทย์และสาธารณสุข โดยดูว่าชุมชนนั้นๆ มีการรักษาโรคภัยไข้เจ็บกันอย่างไร เปรียบเทียบอดีตกับปัจจุบันว่ามีการรักษาแตกต่างกันอย่างไร สำหรับระบบการสื่อสาร พาหนะต่าง ๆ และองค์ประกอบต่าง ๆ ของการสื่อสารการคมนาคมเมื่อก่อนนี้การติดต่อทำกันอย่างไรบ้าง ควรแสดงสภาพของการคมนาคมในอดีตและปัจจุบันเป็นอย่างไร สำหรับระบบนันทนาการ

พบว่าในหมู่บ้านยังมีระบบนันทนาการที่มีชีวิตจิตใจมาก และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมาก โดยวัฒนธรรมเมืองได้เข้ามาในชุมชน เราจึงควรที่จะรีบเร่งเก็บข้อมูลทางด้านนันทนาการซึ่งในไม่ช้าคงเหลือน้อยลง อาจสรุปว่าพิพิธภัณฑ์ขนาดใหญ่ควรจัดแสดงให้เห็นระบบวัฒนธรรม 9 ด้านดังนี้ คือ วัฒนธรรมด้านครอบครัว เศรษฐกิจ การเมืองการปกครองการศึกษาและการถ่ายทอดวัฒนธรรม ศาสนา การแพทย์ การสื่อสารและการคมนาคม ศิลปะ และนันทนาการการจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและประเภทของวัฒนธรรม โดยทั่วไปนักมานุษยวิทยาแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) และวัฒนธรรมไม่ใช่วัตถุ (Non-Material Culture) วัฒนธรรมทางวัตถุคือ ส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องสัมผัสได้ เพราะมันเป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ มีรูปร่างมีขนาดและน้ำหนักแตกต่างกันไปตั้งแต่ จอบ เสียม มีด หม้อ บ้าน รถยนต์ รถไฟ ไฟจนถึงเครื่องจักรกลประเภทต่าง ๆ มนุษย์ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้โดยปราศจากสิ่งของเครื่องใช้บางอย่างได้ เช่น เสื้อผ้าอาหาร ยารักษาโรค เป็นต้น แต่สิ่งของบางอย่างไม่จำเป็นนัก เช่น เครื่องสำอาง และบางอย่างยังเป็นอันตรายต่อสุขภาพด้วย เช่น ฝิ่น กัญชา และ เฮโรอีน แต่ยังมีกลุ่มคนผลิตมันขึ้นมาด้วยเหตุผลต่าง ๆ แม้ว่าจะผิดกฎหมายก็ตามงานพิศ สัตย์สงวน (2543 : 45-50) ได้ให้ความเห็นเรื่องพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นว่า สิ่งที่มีบทบาทกันทั่วไปในการจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นคือ มักจัดแสดงเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางวัตถุแต่อย่างเดียวแต่อย่างเดียว เพราะจัดแสดงได้ง่ายกว่าวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ พิพิธภัณฑ์ส่วนมากไม่จัดแสดงวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ซึ่งเราสามารถจัดแสดงได้โดยวิธีการต่างๆ ก่อนอื่นควรเข้าใจความหมายของวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุก่อน วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ คือ ส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องสัมผัสไม่ได้ เพราะไม่มีรูปร่าง ขนาด หรือน้ำหนัก แต่มีอิทธิพลต่อชีวิตอย่างมาก วัฒนธรรมประเภทนี้แบ่งออกเป็น 6 ประเภทย่อย คือ

1. บรรทัดฐานทางสังคม
2. สถาบันทางสังคม
3. วัฒนธรรมประเภทการควบคุมทางสังคม
4. ศิลปะ ดนตรี
5. ภาษา
6. พิธีกรรม

1. บรรทัดฐานทางสังคม (Social Norms) เนื่องจากบรรทัดฐานทางสังคมเป็นกฎระเบียบหลักของแบบแผนพฤติกรรมของคนในสังคมต่าง ๆ จึงอาจกล่าวถึงประเภทของบรรทัดฐานทางสังคม 3 ประเภทย่อย ดังนี้

1.1 วิถีชาวบ้าน (Folkways) แต่ละสังคมมีวิถีชาวบ้านเกี่ยวกับการแต่งกายคือ การแต่งกายที่เหมาะสมในสถานการณ์ต่าง ๆ โดยมีปัจจัยของเพศ วัย และสถานภาพทางสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องในสังคมไทยมีวิถีชาวบ้านกำหนดว่าผู้ไปงานศพควรใส่สีดำ แต่ถ้าไปงานรื่นเริงเช่น งานแต่งงานควรใส่สีสด ๆ การพูดจาปราศรัยกันเป็นวิถีชาวบ้านอีกประเภทหนึ่ง แต่ละสังคมมีวิถีชาวบ้านที่กำหนดว่าชายหญิง ผู้ใหญ่ผู้น้อยควรพูดจាកันอย่างไร ควรใช้ภาษาหรือคำพูดอย่างไร ในสังคมไทยมีคำทักทายว่า “สวัสดี” ผู้ใหญ่จะ

รับไหว้และกล่าวสวัสดิ์ตอบ ผู้น้อยเมื่อเดินผ่านผู้ใหญ่จะก้มตัวเล็กน้อย วิถีชาวบ้านยังกำหนดมารยาทในการรับประทานอาหารด้วยว่าควรทำอะไรในที่สาธารณะ กำหนดแบบแผนการปฏิบัติต่อกันระหว่างบรรพบุรุษและสมณเพศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างสตรีและพระสงฆ์ นักสังคมวิทยาส่วนมากเห็นว่า วิถีชาวบ้านเกี่ยวข้องกับประเพณีต่าง ๆ อย่างมากจึงให้ความหมายคำว่าวิถีชาวบ้านและประเพณีเหมือนกัน

1.2 จารีต (Mores) เป็นบรรทัดฐานทางสังคมประเภทที่มีความสำคัญต่อสังคมมาก การกระทำผิดจารีตจะมีผลกระทบต่อคนจำนวนมาก หรือต่อสังคมโดยรวม ดังนั้น ทุกสังคมจึงมีข้อห้ามไม่ให้กระทำการใด ๆ ที่จะอันตรายต่อสังคม เช่น ห้ามไม่ให้ลักขโมยทำร้ายผู้อื่น ฆ่าคน ประพฤติผิดทางเพศ ประกอบอาชญากรรมทุกประเภท ห้ามไม่ให้ทุจริต ไม่ทารุณสัตว์และข้อห้ามอื่น ๆ อีกมาก แต่จารีตไม่ได้มีเฉพาะข้อห้าม มีข้อให้ทำตามด้วย เช่น ต้องช่วยเหลือผู้อื่น เป็นต้น ในสังคมไทยมีจารีตบางอย่างที่มีความสำคัญมาก แม้ไม่ได้ถูกนำไปบัญญัติเป็นกฎหมายเช่น ความกตัญญู ระบบอาวุโส ความซื่อสัตย์ระหว่างสามีภรรยา การแสดงความเคารพผู้ใหญ่ และความเชื่อทางศาสนาหลายอย่าง ในสังคมอเมริกันมีจารีตสำคัญคือ ความสุจริตการไม่ทำร้ายสัตว์ การไม่ก่อกำแพงบ้านสูง ๆ การไม่ทำพินัยกรรมยกสมบัติให้แมวหมา ซึ่งแม้ทำถูกกฎหมายแต่คนอเมริกันถือว่าผิดศีลธรรมเป็นต้น ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของจารีต คือ จารีตมักเปลี่ยนแปลงได้ยากกว่าวิถีชาวบ้าน

1.3 กฎหมาย (Laws) แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือกฎหมายที่ไม่ได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร กฎหมายประเภทนี้รวมเอาประเพณีทั้งหมดและกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่าง ๆ ของกลุ่มคนหรือสังคมไว้ด้วย จึงได้กฎหมายที่เรียกว่ากฎหมายดั้งเดิม (Primitive Law) กฎหมายอีกประเภทหนึ่งคือ กฎหมายที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร กฎหมายประเภทนี้มีลักษณะเด่นและชัดเจนมาก เพราะมีข้อห้ามไม่ให้กระทำการหรือข้อบังคับให้ทำตาม และมีบทลงโทษไว้ด้วยว่า ถ้าทำผิดกฎหมายแต่ละอย่างจะได้รับโทษสถานใดบ้าง

1.4 บรรทัดฐานประเภทอื่น ๆ วิถีชาวบ้าน จารีต และกฎหมายที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นบรรทัดฐานหลักในสังคมต่าง ๆ นอกจากบรรทัดฐานทั้งสามประเภทยังมีบรรทัดฐานประเภทอื่น ๆ อีก คือ สมัยนิยม ความนิยมชั่วคราว ความคลั่งไคล้ พิธีการ พิธีกรรม งานพิธีและมารยาทสังคม สมัยนิยม ความคิดชั่วคราว และความคลั่งไคล้ เป็นพฤติกรรมที่มีลักษณะเหมือนกันตรงที่มันแพร่กระจายอย่างรวดเร็วไปยังประชากรแต่มีระดับที่แตกต่างกันไปดังนี้ สมัยนิยมมักเป็นกระบวนการต่อเนื่องที่เกี่ยวกับรูปแบบของ เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย ทรงผม ขนาดและรูปร่างของรถยนต์ และสิ่งอื่น ๆ นั่นคือ รูปแบบหนึ่งหมดความนิยมเสื่อมไป แต่มานิยมอีกรูปแบบหนึ่งเป็นวงจรไปเรื่อย ๆ เป็นการเปลี่ยนแปลงกลับไปกลับมาอยู่ตลอดเวลาไม่สิ้นสุด หรือหายไปเลย แต่ความนิยมชั่วคราวไม่ใช่กระบวนการต่อเนื่อง ลักษณะของมันคือมาเร็วและไปเร็วมาก เช่น รูปแบบการแต่งกายบางอย่าง กิริยามารยาท ภาษาแสดง การไว้ผมยาว ของพวกวัยรุ่น เป็นต้น พฤติกรรมเหล่านี้จะอยู่ในเวลาที่สั้นมาก และมักกระจายไปยังประชากรบางกลุ่มของสังคม ส่วนความคลั่งไคล้จะมีความรู้สึกมาเกี่ยวข้องมากกว่าสมัยนิยมและความนิยมชั่วคราว มักเป็นเรื่องไร้สาระ มักกระจายไปทั่วสังคมหรือส่วนหนึ่งของสังคม เมื่อปัจเจกชนตกอยู่ในอารมณ์ของความคลั่งไคล้ เขาจะใช้เวลาอื่นเขามองสิ่งที่ได้ทำไปแล้วว่าเป็นการกระทำโง่ ๆ ไม่มีเหตุผล เช่น จดหมายลูกโซ่ การที่ใช้เวลาไปหาสมบัติ ขุดทอง หรือการ

คลังไคล์ดาราภาพยนตร์ ดารานักร้อง เป็นต้น บรรทัดฐานประเภทที่เรียกว่า งานพิธี พิธีการ และพิธีกรรม มีลักษณะคล้ายกันคือ ทำให้คนรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันและสนับสนุนความกลมเกลียวสามัคคีในกลุ่มงานพิธี มักเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมของชีวิต เช่น การเกิด แต่งงาน การตาย รวมทั้งพิธีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การเข้ารับตำแหน่งสำคัญ การเลื่อนยศ การครอบครองแต่งงานหรือครอบครองอายุ การปลดเกษียณ เป็นต้น พิธีเหล่านี้จัดขึ้นเพื่อเป็นการประกาศต่อสาธารณะให้รับรู้ส่วนคำว่าพิธีการและพิธีกรรม มีความหมายเหมือนคำว่าพิธี แต่มีลักษณะบางอย่างเพิ่มขึ้นมาคือ พิธีกรรมมักเป็นความลับ ไม่เปิดเผยต่อชุมชนหรือสาธารณะทั้งหมด เช่น พิธีรับน้องใหม่ ส่วนพิธีการนั้นมีลักษณะที่ซ้ำ ๆ กัน เพราะทำพิธีนั้นบ่อย เช่น พิธีทำในวันศักดิ์สิทธิ์หรือพิธีทางศาสนา เช่น วันพระ วันปีใหม่ สงกรานต์ วันวิสาขบูชา มาฆบูชา เข้าพรรษา และออกพรรษา เป็นต้น บรรทัดฐานประเภทมารยาทสังคม คือการทำตัวให้เหมาะสมกับกาลเทศะ เช่น เมื่อมีใครส่งการ์ดวันเกิดหรือของขวัญให้เรา เราควรรับตอบเมื่อได้รับ เป็นต้นเมื่อบรรทัดฐานทางสังคมเป็นหลักในการดำรงชีวิตของสมาชิกในสังคมต่าง ๆ ผู้จัดแสดงพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น จึงควรจัดแสดงบรรทัดฐานทางสังคมของชุมชนต่าง ๆ ว่าสมาชิกของชุมชนมีวิถีชีวิตอย่างไรบ้าง การแต่งกาย ทั้งของผู้ชายและผู้หญิงในอดีตเป็นอย่างไร และเปลี่ยนแปลงมาถึงปัจจุบันอย่างไร การปฏิบัติต่อกันระหว่างเพศชายและเพศหญิง และระหว่างพระสงฆ์และฆราวาสเป็นอย่างไร หรือแสดงถึงภาษาที่ใช้ทักทายกันและกัน ซึ่งอาจแสดงโดยภาพถ่าย หุ่นขี้ผึ้งหรือใช้หุ่นแสดงก็ตาม นอกจากควรจัดแสดงกฎจารีต (Mores) ในชุมชนนั้นคว่าเป็นอย่างไร มีลักษณะเด่น ๆ อะไรบ้าง รวมทั้งจัดแสดงกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งแสดงโดยใช้แผ่นโปสเตอร์หรือภาพวาดหรือใช้อะไรก็ได้ นอกจากบรรทัดฐานทางสังคม วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุยังมีอีกหลายประเภท คือสถาบันสังคม วัฒนธรรมประเภทการควบคุมทางสังคม ศิลปะ ภาษาและพิธีกรรมแต่ละประเภท

2. สถาบันสังคม คือส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรมที่เข้าจัดการกับปัญหาพื้นฐานของสังคม 9 ประการ ดังกล่าวมาแล้ว สถาบันสังคมจึงแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้ คือ สถาบันครอบครัว เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การศึกษา ศาสนา การแพทย์และสาธารณสุข เป็นต้นสถาบันสังคมคือ หัวใจของวัฒนธรรม

3. วัฒนธรรมประเภทที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม คือวัฒนธรรมที่ช่วยทำให้เกิดระเบียบในสังคมซึ่งบางอย่างจะเป็นการควบคุมอย่างเป็นทางการ และบางอย่างไม่เป็นทางการ วัฒนธรรมประเภทนี้มี 5 ประเภทย่อย คือ

3.1 ศาสนา ในหลักศาสนาจะมีข้อห้ามต่าง ๆ เช่น ศาสนาพุทธมีศีล 5 ศีล 8 ที่ห้ามฆ่าสัตว์ พุศฺปลด ถัก ทรัพย์ คัมภีร์ของมีนเมา ศาสนาจึงช่วยควบคุม ทางสังคมอย่างสำคัญ

3.2 ความเชื่อทางสังคม คือ ระบบความคิดเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นของคนจำนวนมากในสังคม เช่น ในสังคมไทยคนจำนวนมากเชื่อในนรก สวรรค์ บุญ บาป การทำบุญและโลกหน้า ความเชื่อต่าง ๆ ดังกล่าว จะช่วยควบคุมพฤติกรรมของคนให้อยู่ในระเบียบได้

3.3 ประเพณีต่าง ๆ แต่ละสังคมมีประเพณีต่างๆ ที่ปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นเวลาอันยาวนานประเพณีบางอย่างของไทยมีอายุหลายร้อยปี เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง เข้าพรรษาเฉลิมพระชนมพรรษา และการบวชนาค เป็นต้น เมื่อคนทำตามประเพณี จะทำให้เกิดความมีระเบียบในสังคมขึ้นได้

3.4 กฎหมาย คือ การควบคุมทางสังคมโดยตรง กฎหมายมีความสำคัญมากในสังคมสมัยใหม่ เพราะมันทำให้เกิดความมีระเบียบในสังคมได้อย่างดี

4. ศิลปะ นักวิชาการยังถกเถียงกันว่า ศิลปะเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุหรือไม่ใช่ ในสายตาของศิลปิน มักมองศิลปะเป็นวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ความจริงมันเป็นที่ทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุและไม่ใช่วัตถุ ศิลปะในที่นี้หมายถึง การสร้างสรรค์ผลงานในด้านต่าง ๆ เช่น จิตรกรรมประติมากรรม สถาปัตยกรรม หัตถกรรม ดนตรี การละคร นาฏศิลป์ และวรรณกรรม เป็นต้น

5. ภาษา คือ ระบบสัญลักษณ์ที่ใช้สื่อสารติดต่อกัน ภาษาในที่นี้หมายถึงภาษาพูด ภาษาเขียน รวมทั้งกิริยาท่าทางต่าง ๆ ด้วย

6. พิธีกรรม เน้นเฉพาะพิธีที่ต้องทำในแต่ละขั้นตอนของประเพณีต่าง ๆ เช่น ในงานศพประกอบไปด้วยพิธีต่าง ๆ ที่ทำในช่วงเวลาที่ต่างกันออกไป พิธีบางอย่างทำก่อนพิธีอื่นๆ เช่น การอาบน้ำศพ แต่งตัวมาก่อนการรดน้ำศพ เป็นต้นนอกจากจัดแสดงเกี่ยวกับบรรทัดฐานของชุมชนแล้ว ควรจัดแสดงถึงค่านิยมต่าง ๆ (Values) ของชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนมีไม่เหมือนกัน ดังนั้นจึงควรจัดแสดงระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ของชุมชนจะจัดแสดงโดยใช้ภาพถ่าย ภาพวาด หรือเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมก็ได้ นอกจากค่านิยมและสัญลักษณ์แล้ว ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ พิธีกรรม (Rituals) จึงควรเก็บรวบรวมและจัดแสดงพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ในส่วนต่อไปจะกล่าวถึงพิธีกรรมประเภทต่าง ๆ ดังนี้

การจัดพิธีภักดิ์ท้องถิ่นและพิธีกรรม

โดยทั่วไปอาจจะแบ่งพิธีกรรมออกเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ พิธีกรรมของชุมชน และพิธีกรรมของกลุ่มย่อย

1. พิธีกรรมชุมชน (Calendrical rituals) คือพิธีที่เกิดขึ้นตามวันเวลาที่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้า การประกอบพิธีกรรมของชุมชนมักทำตามวงจรของธรรมชาติ เช่น กลางวัน กลางคืน ข้างขึ้นข้างแรม ฤดูกาล และตามตำแหน่งของดวงดาวต่าง ๆ เช่น วันสำคัญทางศาสนา วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา เป็นต้น

2. พิธีกรรมของกลุ่มย่อยหรือของปัจเจกชน (Non - Calendrical Rituals) เป็นพิธีกรรมที่ทำตามวงจรชีวิต (Rites of Passage) ในช่วงชีวิตของคนแต่ละคนอาจมีพิธีกรรมดังต่อไปนี้ เริ่มตั้งแต่การคลอดทารกในชนบทไทยบางแห่งยังมีพิธีกรรมในช่วงนี้อยู่บ้างโดยเฉพาะอย่างยิ่งชนเผ่าต่าง ๆ การเกิดนับว่าเป็น

วิกฤตการณ์ของชีวิตอย่างหนึ่ง จึงต้องมีพิธีกรรมเพื่อบอกกล่าวภูตผีปีศาจให้รับรู้ ไม่ให้ทำอันตรายทารกแรกเกิดและขอให้อำนาจเหนือธรรมชาติช่วยคุ้มครองป้องกันภัยให้ด้วย จากนั้นอาจจัดพิธีกรรมในวันทำขวัญเดือน ทำบุญวันเกิด ถ้าเป็นผู้ชายจะมีพิธีกรรมการบวชเณรบวชพระ พิธีกรรมแต่งงาน เมื่อยามเจ็บไข้ ไม่สบาย การรักษาโรคแผนเก่าหรือแผนโบราณ พิธีขึ้นบ้านใหม่และในวันมงคลต่าง ๆ จนมาถึงพิธีกรรมในงานศพ พิธีเหล่านี้เป็นพิธีกรรมของปัจเจกชนหรือของแต่ละครอบครัว ไม่ใช่พิธีของชุมชนพิธีกรรมในสังคมไทยอาจแบ่งเป็นพิธีกรรมย่อยได้ดังนี้

1. พิธีกรรมทางด้านพระพุทธศาสนา(Buddhist Cult)
2. พิธีกรรมทางการเมือง (Political Cult)
3. พิธีกรรมเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ (King's Cult)
4. พิธีกรรมทางการเมืองการเกษตร (Agricultural Cult)
5. พิธีกรรมของสตรี (Women 's Cult)
6. พิธีกรรมของเด็ก ๆ (Children's Cult)
7. พิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Group's Cult)
8. พิธีกรรมของชาวบ้าน (Folk Cult)
9. พิธีกรรมเชิงไสยศาสตร์ (Superstitious Cult)

นักจัดแสดงพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านควรจัดแสดงพิธีกรรมของชุมชน เพราะแต่ละชุมชนจะมีพิธีกรรมตามฤดูกาล (Calendrical Rituals) ไม่เหมือนกัน ควรจัดโดยภาพถ่าย รูปจำลองควรจัดแสดงปฏิทินพิธีกรรมของชุมชนว่า พิธีกรรมในรอบหนึ่งปีมีพิธีอะไรบ้าง มีคนมาร่วมงานมากน้อยเพียงใด เมื่อมีพิธีกรรมสำคัญ ๆ ควรเก็บบันทึก หรืออัดเทป หรือถ่ายภาพไว้เพื่อจัดแสดงในภายหลัง ควรจัดแสดงเปรียบเทียบให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างของพิธีกรรมในชุมชนต่าง ๆ พิธีกรรมเหล่านี้มักจะกำหนดล่วงหน้าแล้วว่าจะจัดขึ้นเมื่อไหร่ ส่วนพิธีกรรมของปัจเจกชน (Non - Calendrical Rituals) เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต (Rites of Passage) จึงควรจัดแสดงพิธีกรรมระดับปัจเจกชนของคนในชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบันด้วย บางครั้งมักจัดแสดงแต่อดีตโดยลืมไปว่าปัจจุบันนั้นสำคัญมาก เพราะกำลังจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเพราะกระแสโลกาภิวัตน์พิพิธภัณฑ์ ท้องถิ่นควรจัดแสดงประเพณีพิธีกรรมต่างๆที่มีอยู่ในชุมชนตั้งแต่การเกิดจนถึงการตายงานศพโดยจำลองให้เห็นว่าปัจจุบันนั้นการเกิดทำกันอย่างไรบ้าง รวมไปถึงงานแต่งงาน การบวชนาคและงานศพ เป็นต้นในเรื่องพิธีกรรมยังสามารถแบ่งออกเป็นย่อย ๆ ในฐานะที่อยู่ในสังคมไทยเราควรจัดแสดงพิธีกรรมย่อยได้แก่ พิธีกรรมทางด้านพระพุทธศาสนา(Buddhist Cult) พิธีกรรมทางการเมือง (Political Cult) พิธีกรรมทางการเมืองการเกษตร (Agricultural Cult) ถ้าหากว่ายังเป็นชุมชนทำนาทำไร่ ควรเก็บเก็บข้อมูลเอาไว้ก่อนที่มันจะสูญไป เช่นวิธีการทำนาทำไร่ต่าง ๆ เครื่องมือเครื่องใช้ แล้วค่อยมาศึกษาภายหลังได้ เพราะปัจจุบันมีการใช้เครื่องจักรมากขึ้น ควรไปถ่ายภาพว่าปัจจุบันเขาทำกันอย่างไรบ้างเพราะอีก 20 ปีอาจจะสูญหายไป เมื่อชุมชนกลายเป็นเมือง พยายามจัดแสดงวิถีชีวิตในด้านต่าง ๆ ที่ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน รวมไปถึงพิธีกรรมย่อยของผู้หญิง เช่น

การเกิด การเลี้ยงดู การรักษาพยาบาล พิธีกรรมย่อยของเด็ก ๆ มีอะไรบ้าง จากนั้นก็ควรแสดงถึงพิธีกรรมของชนกลุ่มน้อยซึ่งตรงนี้จะป็นลักษณะเด่นของพิพิธภัณฑสถานเดียว วัฒนธรรมพื้นบ้าน (Folk Culture) รวมประเพณีของพระมหากษัตริย์ ประเพณีทางไสยศาสตร์ (Superstitious) สิ่งที่เราควรคำนึงถึงอีกอย่างหนึ่งคือ วัฒนธรรมหลวง วัฒนธรรมเมืองในชุมชนต่าง ๆ ควรจัดแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสองชุมชนนี้ เช่น ศาสนาพุทธเป็นศาสนาของคนส่วนใหญ่ในประเทศไทย เราอาจจะแสดงให้เห็นว่าในชุมชนมีประเพณีทางศาสนาที่แตกต่างกันไปจากสังคมส่วนใหญ่อย่างไร นอกจากนั้นก็ควรแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างทางชนชั้นด้วย ซึ่งสามารถแสดงโดยใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ไม่เหมือนกันเช่น การแต่งกาย บ้านเรือนที่อยู่อาศัยเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ความแตกต่างทางด้านเพศระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงก็ควรที่จะแสดงออกมาให้เห็นนอกจากนี้ชุมชนต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงเพราะการติดต่อทางวัฒนธรรม (Cultural Contact) จึงต้องจัดแสดงให้เห็นว่าชุมชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้างจากอดีตเมื่อ 20-30 ปีมาแล้ว เมื่อก่อนการติดต่อระหว่างชุมชนเมืองกับชุมชนชนบทมีน้อย การคมนาคมยังไม่เจริญแต่หลังจากมีการติดต่อทางวัฒนธรรม ทำให้วัฒนธรรมพื้นบ้านเปลี่ยนแปลงไปมาก ดังนั้น ควรจัดแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกเรื่องหนึ่งเป็นเรื่องของการปรับตัวในชุมชนชนบท (Assimilation) จึงควรจัดแสดงให้เห็นว่า หลังจากวัฒนธรรมเมืองไปแล้วมีการปรับเปลี่ยนอย่างไรบ้าง แนวคิดต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นแนวคิดที่นักจัดพิพิธภัณฑสถานควรจะนำไปใช้จัดพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น

แนวคิดที่อยากเน้นมากเป็นพิเศษคือ แนวคิดชาติพันธุ์นิยม (Ethnocentrism) ในการเก็บรวบรวมวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่แสดงถึงวัฒนธรรมของชุมชน สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือเราจำเป็นต้องวิเคราะห์ตัวเราเองและแสดงถึงการเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมย่อยต่าง ๆ อย่างเท่าเทียมกัน อย่างเช่น ถ้าในชุมชนมีชนกลุ่มน้อยมากมาย เวลาจัดแสดงวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ จะต้องระวังไม่ให้เขามาดูแล้วเกิดความรู้สึกไม่พอใจ รู้สึกว่าถูกดูถูก เราจะต้องพยายามให้คุณค่าของวัฒนธรรมย่อยเท่าเทียมกับวัฒนธรรมของเราเอง เพราะว่ามันเป็นวิถีชีวิตของคนแต่ละกลุ่ม ที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมือนกัน และควรจะยึดหลักของวัฒนธรรมสัมพัทธ์ (Cultural Relativity) นั่นคือการในคุณค่ากับวัฒนธรรมกลุ่มย่อยต่างๆ วัฒนธรรมโดยที่ไม่เห็นว่าวัฒนธรรมของใครดีกว่ากัน ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจอันดีต่อกันของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน และเป็นการพัฒนาวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์การจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในระดับชุมชนงามพิศ สัตย์สงวน (2543 : 54 - 56) ได้กล่าวถึงการจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานเป็นกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น ควรเป็น การจัดแสดงในระดับชุมชน สิ่งของที่นำมาจัดแสดง ควรจะบอกว่ามาจากชุมชนอะไรและแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชุมชนนั้น ๆ ทำความเข้าใจชุมชนในระดับหมู่บ้านเป็นระดับ ๆ ขึ้นมาก็จะทำให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์มากขึ้น ข้อมูลที่ควรเก็บในระดับชุมชนมีดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม
2. ข้อมูลเกี่ยวกับประชากร
3. ข้อมูลเกี่ยวกับเครือญาติ
4. ประวัติความเป็นมา

5. ข้อมูลเกี่ยวกับวงจรชีวิต 1 ปีของชุมชน
6. ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มทางสังคม
7. ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางวัตถุและเทคโนโลยี
8. ประวัติชีวิต
9. ภาษาท้องถิ่นและศิลปะ
10. วัฒนธรรมด้านต่าง ๆ

1. ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม ควรให้ข้อมูลเกี่ยวกับที่ตั้ง ขนาดชุมชนภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ การคมนาคม การสื่อสาร โครงสร้าง ชุมชน สถานที่สำคัญของชุมชน โรงงาน ตลาด โรงเรียน ร้านค้า พืช และสัตว์ เป็นต้น

2. ข้อมูลเกี่ยวกับประชากร ควรให้ข้อมูลจำนวนประชากร เพศ โครงสร้างอายุอาชีพ โครงสร้างประชากรและพยายามให้สถิติเกี่ยวกับการศึกษา สาธารณสุข ศาสนา ชนชั้น รายได้กลุ่มชาติพันธุ์ ข้อมูลเหล่านี้มักมานุษยวิทยาอาจเก็บรวบรวมเองหรืออาจได้จากหน่วยงานของรัฐบาลหรือเอกชนก็ได้

3. ข้อมูลเกี่ยวกับเครือญาติ ในบางชุมชน เครือญาติเป็นระบบสำคัญมากจึงควรเก็บรวบรวมข้อมูลด้านนี้เพื่อเรียนรู้ว่าใครเป็นญาติใครบ้าง และต้องเขียนแผนผังสายตระกูลเครือญาติไว้ด้วย

4. ประวัติความเป็นมา ข้อมูลประเภทนี้สำคัญมาก จึงต้องหาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของชุมชนทุกชุมชนมักมีเรื่องเล่าต่อ ๆ กันมา เกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชน เรื่องเล่าเกี่ยวกับผู้บุกเบิกว่าเป็นใคร มาจากไหน และเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานในช่วงแรก ๆ ของชุมชน

5. ข้อมูลเกี่ยวกับวงจรชีวิต 1 ปีของชุมชน นักพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นควรให้ความสนใจกับชีวิตประจำวันของชาวบ้านหรือประชากรในชุมชน โดยจัดแสดงว่าชาวบ้านมีชีวิตประจำวันอย่างไร ต่อมาให้ชีวิตในรอบเดือนต่าง ๆ จนครบ 1 ปี และให้ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ในรอบ 1 ปีที่กำหนดกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของชุมชนนอกจากนั้น อาจให้วงจรชีวิตในรอบ 1 ปีของคนรวย คนจน ผู้ชาย ผู้หญิง คนชรา และกลุ่มย่อยกลุ่มอื่น ๆ ของชุมชน

6. ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มทางสังคม ควรให้ข้อมูลเกี่ยวกับสมาคม ชมรมต่าง ๆ ซึ่งก็คือกลุ่มที่ชาวบ้านจำนวนหนึ่งมารวมตัวกัน เพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง เช่นในหมู่บ้านต่าง ๆ ในสังคมไทย กรมพัฒนาชุมชนได้ส่งพัฒนากรเข้าไปช่วยจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ เช่นกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสตรีทอผ้า กลุ่มเลี้ยงไก่ กลุ่มทำสวน เลี้ยงสัตว์ และอื่น ๆ

7. ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางวัตถุและเทคโนโลยี ควรสังเกตและให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางวัตถุเช่นลักษณะบ้านเรือนของคนรวย คนจน เสื้อผ้า ของผู้ชาย ผู้หญิง คนชราและเด็ก เครื่องใช้ในบ้านเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ ที่จะใช้เป็นตัวชี้ฐานะทางสังคมได้ นอกจากนี้ต้องให้ข้อมูลเกี่ยวกับเทคโนโลยีเช่นเครื่องมือ ทำไร่ ทำนา พาหนะขนส่ง การสื่อสารและอื่น ๆ

8. ประวัติชีวิต นักวิจัยต้องรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับครอบครัว และเก็บรวบรวมประวัติคนในวัยต่าง ๆ เพื่อแสดงให้เห็นชีวิตคนในชุมชนว่าคนแต่ละเพศ แต่ละวัยมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไรในชุมชน จึงต้องเก็บประวัติชีวิตของผู้หญิง เด็ก วัยรุ่น คนวัยหนุ่มสาว วัยกลางคน และวัยชราโดยแสดงให้เห็นชีวิตแต่ละช่วงของแต่ละคนตั้งแต่เกิด และการผ่านวัยต่าง ๆ มาจนถึงปัจจุบัน เมื่อเอาประวัติชีวิตของคนวัยต่าง ๆ มารวมกัน จะทำให้เห็นภาพรวมที่สมบูรณ์ของชุมชนได้ และทำให้ผู้อ่านเห็นภาพชุมชนในหลายมิติเวลา

9. ภาษาท้องถิ่นและศิลปะ ควรบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับผลผลิตของวัฒนธรรมที่แสดงออกมาในรูปของภาษา เช่น นิทานชาวบ้าน เกมสัต่าง ๆ เพลงต่าง ๆ การละเล่นต่าง ๆ การเดินร้านขายปรมปรา ในบางสังคมเสียงสำคัญมากเสียงคืออำนาจ เมื่อมีเสียงแสดงว่ามีอะไรเกิดขึ้นในหมู่บ้านของสังคมไทย ภาษาท้องถิ่นในรูปต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วกำลังจะหมดไป ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียดายนักจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงต้องให้ความสำคัญกับสิ่งเหล่านั้น และต้องเก็บรวบรวมข้อมูลที่มีค่าเหล่านั้นก่อนมันจะสูญหายไป

10. วัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ควรเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ทุกด้าน คือ ด้านครอบครัว เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ศาสนา และความเชื่อการศึกษา การแพทย์และสาธารณสุข การคมนาคม สื่อสาร ศิลปะ และนันทนาการ

สรุปได้ว่าข้อมูลระดับชุมชนที่ควรจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้น ควรแสดงลักษณะทางกายภาพ (Ecological Mapping) อันได้แก่ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชน และควรเก็บประวัติชุมชน ชีวิตประจำวันของชุมชนต่าง ๆ คว้าใน 24 ชั่วโมงชาวบ้านทำอะไรบ้างกิจกรรมอะไรที่ชาวบ้านให้ความสำคัญในรอบ 12 เดือน เขามีพิธีกรรมหรือประเพณีอะไรบ้าง นับตั้งแต่ชีวิตประจำวัน ประจำเดือน จนถึงปี ให้เห็นภาพรวมว่าในหนึ่งปีชุมชนหนึ่งมีประเพณีอะไรบ้างและควรแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านต่าง ๆ ของคนในชุมชนนั้นในระดับชุมชนนั้น ควรจะมีการวิจัยโดยวิธีการทางมานุษยวิทยาที่จะทำความเข้าใจในวัตถุที่เรารวบรวมไว้แล้วได้โดยใช้เทคนิควิจัยต่าง ๆ เช่น อย่างแรกคือการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) เราควรจัดแสดงสิ่งของให้เห็นถึงคุณค่าความสำคัญ ประวัติความเป็นมาต่าง ๆ โดยการทำการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมในชุมชน ด้วยการเข้าไปอยู่กับชาวบ้านเพื่อให้เรามองวัฒนธรรมชาวบ้านผ่านสายตาของชาวบ้าน และเห็นคุณค่าวัฒนธรรมของเขา เหมือนกับวัฒนธรรมวัฒนธรรมของเราเอง ถ้าทำได้เราก็จะให้ภาพวัฒนธรรมนั้นอย่างชัดเจน มีอคติน้อยลง ในการเก็บข้อมูลต้องมองหาผู้ให้ข้อมูล (Key Informant) เช่นจะดูว่าเมื่อ 10 ปีมาแล้วเขามีการรักษาดูแลเด็กทารกอย่างไรบ้าง เราคงต้องไปสัมภาษณ์ผู้หญิงที่เคยเป็นหมอดูเฒ่าอายุมาก ๆ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมืองเราอาจจะต้องไปหาผู้ชายที่เป็นผู้นำในอดีต เป็นต้นควรใช้เทคนิค การสัมภาษณ์ชีวิตประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (Oral History) เรื่องราวในอดีตบางทีไม่มีการจดบันทึกไว้ เพราะอาจยังไม่มีตัวอักษรใช้แต่จะมีการบอกเล่าเป็นทอดๆ การเก็บรวมประวัติชีวิตคน (Life History) ซึ่งไม่เฉพาะบุคคลสำคัญเท่านั้นที่จะแสดงให้เห็นถึงชีวิตที่สมบูรณ์ของชุมชน จะต้องดูว่าผู้หญิง เด็ก ผู้ชาย ในวัยต่าง ๆ ผู้นำ คนที่ยากจนมีชีวิตร่วมกันอย่างไร ควร

จะให้ความสำคัญกับประวัติชีวิตของคนทุกคน การวิจัยทางมานุษยวิทยาจะมีประโยชน์มากในการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนและการจัดแสดงวัฒนธรรมชุมชน ข้อเสนอแนะสุดท้าย คือ ควรทำให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นศูนย์ทางด้านวัฒนธรรมด้วย ไม่ใช่เป็นที่รวบรวมสิ่งของอย่างเดียว นั่นคือควรพยายามชักจูง ให้คนที่อยู่ในชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกันมีการมาพบปะกันเป็นประจำเพื่อแสวงหาความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านมากขึ้น ให้ทุกคนมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของเหมือนกันเพื่อให้พิพิธภัณฑ์มีความสมบูรณ์และทำหน้าที่ในการให้ความรู้เกี่ยวกับชุมชนได้ดีที่สุดในทำนองเดียวกัน จิระโชติ วีระสัย (มปป. : 23 - 24) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้ดังนี้ พิพิธภัณฑ์มีหลายรูปแบบและหลายประเภท แต่ทั้งหลายเหล่านี้ล้วนกำเนิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อความปรารถนาในจิตใจมนุษย์เพื่อการสะสม และการรวบรวมสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะสิ่งที่เป็น

1. ของหายาก
2. ของแปลก
3. ของมีราคา
4. ของที่สวยงาม

พิพิธภัณฑ์ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน นับตั้งแต่ช่วงเวลาแห่งอารยธรรมอียิปต์ประมาณ 5,000 ปีเศษมาแล้ว และยุคแห่ง “ความรุ่งเรืองของอารยธรรมเอเธนส์แห่งกรีกโบราณ” (The Glory that was Greece) จุดประสงค์ของการมีพิพิธภัณฑ์คือ ไม่เพียงแต่สะสม (Collecting) อันเป็นอุปนิสัยของสัตว์โลกที่เรียกว่ามนุษย์ที่มีความอยากได้ (Acquisitiveness) หรือการเข้าถือสิทธิ์ ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นความโลภก็ได้ แต่ยังมีจุดประสงค์ดังนี้

1. การเก็บรักษา
2. ศึกษาหาความรู้
3. นิทรรศการวัตถุต่าง ๆ

ไม่ว่าจะมีวัตถุประสงค์อย่างไร แต่บรรดาสรรพสิ่งที่เก็บรักษาไว้สะท้อนภาพแห่งชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ในกาลเวลาและในสภาพนิเวศน์ต่าง ๆ กัน พิพิธภัณฑ์มีประโยชน์แม้กระทั่งต่อคนไม่รู้หนังสือ เพราะสามารถมองเห็นเป็นรูปธรรมประโยชน์หน้าที่ของพิพิธภัณฑ์พิพิธภัณฑ์มีหน้าที่ที่เป็นประโยชน์ในสังคม การศึกษา และวัฒนธรรมการมีพิพิธภัณฑ์สะท้อนภาพให้เห็นถึงฐานะและความสนใจของรัฐ หรือของสังคมระดับชาติ รวมทั้งเป็นกระจกส่องความสนใจของผู้ตั้งและดำเนินการ พิพิธภัณฑ์แสดงให้เห็นถึงความมั่งคั่ง หรือ ความพอมือพอกินและพอเก็บ รวมทั้งความพอจะกระจาย ให้คนอื่นได้รับรู้ และฐานะของสังคมของผู้ที่เก็บสะสม การมีพิพิธภัณฑ์ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งของชุมชน ซึ่งเมื่อถึงระดับชาดีย่อมมีพิพิธภัณฑ์แบบที่เป็นทางการ เมืองยุคใหม่มักจะให้มีพิพิธภัณฑ์ขึ้นเพื่อเก็บรักษาหลายสิ่งหลายอย่าง รวมทั้งภาพเขียนและแผ่นบันทึกบทเพลง (Diskette) หรือบทกวี หรือสารคดีต่าง ๆ ในอดีตพิพิธภัณฑ์มักจะเป็นสมบัติของคนที่มีฐานะดีและมีอำนาจ แต่ในระยะเวลาไม่นานนี้เอง ในหลายประเทศพิพิธภัณฑ์ได้เข้าสู่

ความเป็น”สมบัติของชุมชน” และมีบทบาททางด้านการศึกษาวัฒนธรรมด้วย และได้มีการเก็บรักษาด้านชีววิทยา เช่น ซากสัตว์ หรือซากต้นไม้เก่าแก่ (Fossil) แต่ในสภาพแวดล้อมซึ่งมีมลภาวะ(Pollution) ต่างๆ ได้ทำให้เกิดการเสื่อมสลายของวัตถุที่เก็บไว้ ดังนั้น หน้าที่ของพิพิธภัณฑ์จึงไม่เพียงแต่การเก็บรักษาหรืออนุรักษ์ (Conservation) แต่ในบางกรณีอาจรวมถึง การซ่อมแซม หรือการแก้ไขปรับปรุงเพื่อให้เข้าสู่สภาพที่น่าจะเป็น (Restoration) ในกรณีดังกล่าวจึงย่อมเกี่ยวข้องกับความสามารถในการที่จะได้งบประมาณมาดำเนินการ รวมทั้งการสะสม การเก็บรักษา การจัดนิทรรศการและการดูแลไม่ให้เสียหาย และทำให้มีสภาพดีขึ้นด้วย การกึ่งในกรณีนี้เป็น “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” หรือ “พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน” (Folk Museum) ในช่วงรอยต่อแห่งศตวรรษที่ 20 กับศตวรรษที่ 21 คือการเข้าสู่ยุคสารสนเทศ (IT, Information Technology) ซึ่งมี “พหุสื่อ” (Multi - Media) การดูหรือการมองแบบมีพลวัต (Dynamic) พิพิธภัณฑ์และดาราจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงและแนะนำให้เข้ากับกระแสคิดในโลกยุคข้อมูลข่าวสารดังกล่าวไปสู่ยุค “โลกาภิวัตน์” (Globalization) อันมีสถานะเป็น “โลกไร้พรมแดน” (border-less World) คือ ไม่มีการกีดกันเชิงภูมิศาสตร์โลกเปรียบเสมือน “หมู่บ้านแห่งผืนพิภพ” (Global village) และ ไม่มีอุปสรรคในเชิงกาลเวลาคือไม่ว่าจะเป็นเข้ามิตตั้งแต่ 5 หรือเป็นเวลาค่าคืนเช่น 23.00 น. เป็นต้น

จำลองเอกทวี บุรณเขตต์ (2539 : 27-33) ได้ให้ข้อคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดเก็บพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจำพวกที่จังหวัดพิษณุโลก โดยกล่าวถึงแรงจูงใจในการรวบรวมวัตถุและข้อมูล โดยได้รวบรวมไว้เป็นครั้งคราวแล้วแต่โอกาสจะอำนวย โดยรวบรวมพระเครื่องก่อนโดยขอจากผู้ที่จะสมไว้บ้าง ชื้อหาบ้างในโอกาสที่จำลองเอกทวีเป็นช่างซ่อมแซมสิ่งของมีคนมาจ้างให้ซ่อมแซมสิ่งของทำให้มีความรู้ในด้านศิลปะและพื้นเดิมมีอาชีพหล่อพระก็มีความรู้ในด้านพุทธลักษณะ ต้องเดินทางมากได้เก็บสะสมของใช้ต่าง ๆ และเก็บสะสมไว้มากขึ้นทุกทีจนกลายเป็นพิพิธภัณฑ์อยู่ในบ้านของตัวเอง หลังจากนั้นมีการจัดการอย่างเป็นระบบและได้รับการเชิดชูเกียรติเป็นบุคคลดีเด่นทางวัฒนธรรม สาขาช่างฝีมือจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติในปี 2526 และศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลกได้จัดงานเชิดชูเกียรติให้ทำให้อำเภอบึงนารางได้จัดแสดงสิ่งของที่ได้นำรวบรวมไว้แก่สาธารณชน ในขั้นแรกก็จะมอบสิ่งของให้แก่ทางราชการแต่ได้รับการปฏิเสธ จึงต้องจัดการพิพิธภัณฑ์ด้วยตนเอง พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านอำเภอบึงนารางได้ปรับปรุงในปี พ.ศ. 2533 หลังจากนั้นจำลองเอกทวีก็ได้รับการประกาศเกียรติคุณอีกหลายอย่างได้แก่

พ.ศ. 2527 ได้รับพระราชทานปริญญารัฐศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาศิลปศึกษา จากสภาการศึกษา

พ.ศ. 2527 ได้รับพระราชทานปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาศิลปะจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พ.ศ. 2532 ได้รับพระราชทานเครื่องหมายประกาศเกียรติคุณ เป็นบุคคลดีเด่นในการอนุรักษ์ มรดกไทยพ.ศ. 2534 ได้รับพระราชทานรางวัลเกียรติคุณเป็นบุคคลดีเด่นของชาติสาขาการพัฒนาสังคม (ด้านศิลปวัฒนธรรม) จากคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรีพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านอำเภอบึงนารางได้รับการปรับปรุงการแสดงผลตลอดเวลา โดยกำลังทรัพย์ของจำเริญเอง ไม่มีการจัดเก็บค่าธรรมเนียมการเข้าชม

เพราะต้องการให้เป็นการเผยแพร่ “ชุมทรัพย์ทางประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาไทย” ให้กว้างขวางยิ่งขึ้นการเปิดบ้านเพื่อรับรองผู้คนที่สนใจมีความสำคัญต่อกระแสความตื่นตัวเรื่องการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ทั้งนี้เมื่อผู้คนมาดูมาชมแล้วได้ตระหนักถึงชีวิตในอดีต เกิดความรู้สึกลึกซึ้งและผลสืบเนื่องที่สำคัญ พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ยังเป็นต้นแบบ เป็นแนวคิดสำหรับผู้เยี่ยมชม บางท่านได้นำแบบอย่างไปจัดเป็นพิพิธภัณฑสถานในลักษณะคล้ายคลึงกัน รวมทั้งได้เกิดพิพิธภัณฑสถานตามวัดและโรงเรียนต่าง ๆ รวมทั้งบุคคลากรทางการศึกษาจากต่างประเทศ อาทิ สาธารณรัฐประชาชนลาว ได้นำแนวคิดในการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานไปจัดทำในประเทศของตนด้วยนอกจากประสบการณ์ตรงจากการได้เรียนรู้จากชาวบ้านโดยใกล้ชิดและจำสืบอกทวิยังได้ประมวลความรู้จากสื่อ โดยเฉพาะหนังสือต่าง ๆ และได้ประสานความรู้ความคิดจากประสบการณ์เพื่อดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งคงทำได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น เพราะงานพิพิธภัณฑสถานเป็นสุดยอดของการทำงานแบบสหวิชาที่ต้องอาศัยความรู้ในหลายสาขาวิชาและความสามารถจากผู้ชำนาญการหลายสาขา อาทิ ความรู้ทางด้านมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา ประวัติศาสตร์โบราณคดีความรู้ด้านประยุกต์ศิลป์ ซึ่งเป็นประโยชน์สำหรับการจัดแสดงความรู้ในการสงวนรักษา โดยเฉพาะการเผยแพร่ความรู้ออกสู่สาธารณชน ตลอดจนการบริหาร การบริการต่างๆ เป็นความยิ่งใหญ่เกิดว่าใครคนใดคนหนึ่งจะทำได้พื้นที่ในการจัดแสดง มีการจัดแบ่งพื้นที่จัดแสดงเป็นอาคารหลังเก่า และอาคารหลังใหม่ มีพื้นที่นั่งชันบนและชั้นล่างแบ่งเป็นแผนกต่าง ๆ โดยจัดให้เห็นถึงชุมชนที่อยู่มาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่นชุมชนนครไทย มีพิธีการเล่นนางข่อย นางคัง นางควาย และในอำเภอบางระกำซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีสุนัขพื้นเมืองพันธุ์บางแก้ว นอกจากนี้ยังมีนิทรรศการกลุ่มชาติพรรณวรรณมาในชาติพันธุ์ลาวโซ่งไทยทรงดำ ไทยโคร่ง มีวิถีชีวิตจัดเป็นนิทรรศการประกอบให้ประชาชนได้ชมในอาคารหลังใหม่ จัดแสดงเรื่องความเชื่อ ประกอบไปด้วยพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา พระเครื่อง และพระบูชา คัมภีร์ใบลาน ผ้ายันต์ เสื้อยันต์ ข้าวของลงอาคม มีดหมอเครื่องมือใช้ยันต์ ทางด้านภาษามีคัมภีร์ใบลาน หนังสือใบลาน หนังสือสมุดไทดำ หนังสือสมุดไทขาว เครื่องเงิน ต่างๆ เครื่องเงิน เครื่องหยาบ ผ้าทอ เครื่องทองเหลือง เครื่องมือช่าง เครื่องใช้ในการเกษตร เครื่องใช้พวกเครื่องสีข้าว เครื่องสีถั่วเหลือง เครื่องหีบอ้อยซึ่งใช้แรงงานจากวัวควาย รวมทั้งล้อเกวียนต่าง ๆ โดยเฉพาะเครื่องใช้ในการทอผ้าไหม มีการนำเสนอภาพการทำนาแบบดั้งเดิมตั้งแต่เริ่มไถหว่าน จนกระทั่งเกี่ยวข้าวเข้ายุ้ง และยังมีเครื่องถโถนที่มาจากหินผลิต และเครื่องมือจับหรือดักสัตว์ประเภทต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมีเครื่องใช้ในครัวเรือน และอุปกรณ์สำหรับใช้ในการละเล่นพื้นบ้านและกิจกรรมนันทนาการต่าง ๆ ของเด็กเล่น รวมทั้งเครื่องดนตรีม้งกละ ดนตรีเครื่องห้าซึ่งเป็นดนตรีและการละเล่นของเมืองพิษณุโลก พร้อมกับการบันทึกเสียงและเพลงประกอบการแสดงไว้ด้วยนอกจากนี้มีการจำลองเรือนไฟที่ใช้สำหรับคลอบุตร พร้อมเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ พร้อมกับการบันทึกเสียงบรรยายวิธีการคลอบุตรแบบดั้งเดิมตั้งแต่มีครรภ์จนกระทั่งออกไฟอีกมุมหนึ่งเป็นครัวไฟ มีข้าวของเครื่องใช้สำหรับใช้ในครัว วางแขวนได้ตามรูปแบบเดิมที่ชาวบ้านใช้ในการชีวิตประจำวัน การเก็บรวบรวมของใช้ต่าง ๆ ที่ยังมีได้นำมาจัดจะเก็บไว้ในคลังพิพิธภัณฑสถานในด้านการบริหารจัดการ จำสืบอกทวิ บุณยเขตต์ ทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกในครอบครัว ทำหน้าที่ต่าง ๆ และมีการจัดตั้งพนักงานฝ่ายวิชาการ ฝ่ายข้อมูลและการศึกษาฝ่ายธุรการ สารบรรณ การเงิน

พนักงานอำนวยความสะดวก รวมทั้งพนักงานทำความสะอาด และพนักงานรักษาความปลอดภัย ซึ่งพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ได้สืบทอดเจตนารมณ์ของผู้เป็นเจ้าของ แต่การจัดการดำเนินการยังไม่ได้คล่องตัวนัก เพราะการบริจาคได้ไม่เพียงพอจึงต้องดำเนินงานตามสถานภาพ

ผลจากการทบทวนเอกสารแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่าพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ดีควรเชื่อมโยงถึงแนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีวัฒนธรรมของชุมชน และตลอดทั้งการมีส่วนร่วมให้การสนับสนุน ส่งเสริม และบริหารจัดการจากหน่วยงานของภาครัฐ ทั้งในและนอกชุมชนซึ่งจะทำให้เกิดพลังการขับเคลื่อนไปสู่ทิศทางที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนจากการเก็บข้อมูลและสะท้อนความคิดของสมาชิกที่มียุติแล้วได้ข้อสรุปในเบื้องต้นภายหลังการจัดเวทีเป็นจำนวน 4 ครั้ง ยังไม่ปรากฏมีแนวคิดให้มีพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นซึ่งโดยภาพกว้างๆ นั้นชาวบ้านมีแนวคิดต่อพื้นที่สาธารณะ ได้แก่ มีข้อมูลภูมิปัญญาด้านต่างๆ ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านสุขภาพ หัตถกรรม การทำเกษตรกรรม หรือข้อมูลด้านเชิงประวัติศาสตร์ ประเพณีต่างๆ ของคนของเท่านั้นซึ่งผู้วิจัยมองว่าในการจัดเวทีครั้งต่อไปควรต้องมีการกระตุ้นให้คำนึงถึงแนวคิดเรื่องดังกล่าว

ดังนั้นประเด็นพิพิธภัณฑสถานสามารถเชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์ต่อการหาแนวทางทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีวัฒนธรรมของชุมชนได้เป็นอย่างดีเพราะมีข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของชุมชนเป็นพื้นฐานแล้ว อีกทั้งอุปสรรคในการทำมาหากินในอดีตซึ่งยังพอปรากฏเห็นอย่างเป็นรูปธรรม เพราะฉะนั้นแนวทางการจัดทำพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นสิ่งที่ควรคำนึงคือ การนำเสนอในภาพรวม (**Holistic Approach**) ของวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้สมบูรณ์ที่สุด โดยแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมส่วนต่าง ๆ ซึ่งเป็นวิถีของกลุ่มชนแต่ละกลุ่มชนที่อยู่ในชุมชนนั้น ๆ ได้แสดงอย่างชัดเจนว่าวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ มีอะไรบ้างที่เราควรจัดแสดงอย่างกว้าง ๆ มี 9 ด้านด้วยกัน อันได้แก่ ครอบครัวและเครือญาติ โดยดูว่าในชุมชนนั้นมีระบบครอบครัวและเครือญาติได้อย่างไร มีความแตกต่างหรือเหมือนกันอย่างไรภายในชุมชน ในระบบการเมืองการปกครอง ผู้ผู้นำประเภทต่าง ๆ อาจจะนำเสนอภาพผู้นำจากอดีตถึงปัจจุบัน รวมทั้งภาพของชาวบ้านมาแสดง ในเรื่องการจัดการควรดูว่าชุมชนมีการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมภายในหมู่บ้านมีลักษณะอย่างไรบ้างมีประเพณีอะไรที่สูญไป อะไรบ้างที่คงอยู่และมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรถึงเหล่านี้น่าจะเป็นแนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีวัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างมีชีวิตและยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิงบทที่ 2

โกมล คีมทอง.2536.ห่วงใยในป่าฝน ชะตากรรมของป่าฝนและอิทธิพลต่อมนุษย์.มูลนิธิโกมลคีมทอง .
กรุงเทพฯ

งามพิศ สัตย์สงวน.2539.การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร.กรุงเทพ

จำสืบเอกทวี บุรณเขตต์ .2539.พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจำทวี.บทความ

ฉลาดชาย รมิตานนท์.2538.ป่าชุมชนในประเทศไทย.เชียงใหม่

ถนอม ช่วยงาน.2548.วิถีพอเพียงแบ่งปัน รางวัลลูกโลกสีเขียวปี 2556.ปตท.

ธานี สังข์ศิริ.2540. ป่าชุมชนวิจัย.สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์.2540.ป่าชุมชน สารสำคัญและประเด็น.กรุงเทพ

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ .2527.แนวนโยบายและกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนยุทธศาสตร์พัฒนาปัจจุบัน.
กรุงเทพฯ

ยศ สันตะสมบัติ.2555.ป่าไม้ในประเทศไทย การจัดการดูแลโดยชุมชน.มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ศรีศักร วัลลิโภดม.2539.การก่อตัวของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไทยในบริบทของนโยบายรัฐ.กรุงเทพฯ

สิทธิชัย ต้นกระสฤษดิ์.2548.การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการคุณภาพน้ำบริเวณลุ่มน้ำป่า
สัก.คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เสน่ห์ จามริก.2536.ป่าชุมชนในประเทศไทย แนวทางการพัฒนา.กรุงเทพฯ

บทที่ 3

ขั้นตอนการดำเนินการ

โครงการวิจัยแนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีวัฒนธรรมของชุมชน ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรีได้กำหนดขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย ดังต่อไปนี้

วิธีการดำเนินงานวิจัย

1. ประชุมทีมวิจัยเดือนละ 1 ครั้ง
2. เวทีทำความเข้าใจโครงการกับทีมวิจัยและแบ่งบทบาทหน้าที่
3. เวทีทำความเข้าใจกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
4. เวทีประชุมวางแผนในการเก็บข้อมูลและถอดบทเรียนการจัดการวัฒนธรรมของที่ผ่านมา
5. จัดอบรมปฏิบัติการ การเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม
6. เก็บข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษา โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มบริบทชุมชน กลุ่มความเป็นมาของพื้นที่สาธารณะ และกลุ่มสืบค้นด้านประเพณีวัฒนธรรมของ
7. จัดทำรายงานความก้าวหน้า (หลังจากดำเนินงานไปแล้ว 6 เดือน)
8. ศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนแหล่งเรียนรู้
9. เวทีสังเคราะห์ข้อมูล/องค์ความรู้ท้องถิ่นด้านวัฒนธรรม
10. จัดเวทีคืนข้อมูล (นำผลการศึกษามายกเล่าให้คนในชุมชนและหน่วยงานที่รับผิดชอบ เพื่อฟังความคิดเห็น)
11. เวทีสรุปบทเรียนและหาแนวทางและวางแผนการจัดการพื้นที่สาธารณะให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ทางวัฒนธรรมของชุมชน
12. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

กิจกรรม/เวที

1. ประชุมทีมวิจัย

ทางหัวหน้าโครงการและทีมวิจัยได้กำหนดให้แต่ละเดือน มีการนัดประชุมทีมวิจัยทุกเดือน เดือนละ 1 ครั้ง ที่ผ่านมา พบว่า การประชุมทีมวิจัยส่วนใหญ่ คือการที่หัวหน้าโครงการฯลงไปเพื่อพูดคุยและติดตามสถานการณ์ ทั้งสถานการณ์ในพื้นที่ชุมชน และสถานการณ์กระบวนการต่างๆที่ได้ร่วมกันวางแผนตลอดระยะเวลา 1 ปี 6 เดือน ซึ่งในส่วนของการประชุมทีม เป็นกิจกรรมที่จะพูดคุยเพื่อเข้าสู่ขั้นตอนการเตรียมจัดเวทีหรือกิจกรรมใหญ่ที่สำคัญๆ ตามแผนปฏิบัติการโครงการฯ หัวหน้าโครงการฯจะลงไปสื่อสาร

เพื่อชักชวน รวมถึงการแบ่งบทบาทหน้าที่ การทำความเข้าใจทุกๆ ขั้นตอนกิจกรรมและเวทีของกลุ่มทีมวิจัยชุมชนด้วย

ดังนั้น หากจะสรุปภาพรวมของการจัดกิจกรรมประชุมทีมวิจัย ในช่วง 1 ปี 6 เดือนที่ผ่านมา จึงสามารถสรุปได้ ดังนี้

1.1 ครั้งที่ 1 เป็นการลงไปพูดคุยสื่อสารเรื่องโครงการฯ โดยมีผู้วิจัย คือ ดร. เชษฐณรงค์ อร์ซุน เป็นหัวหน้าโครงการ รวมถึงการสื่อสารชุมชนที่มีความสนใจ โดยมีคุณสมบัติของการเป็นทีมวิจัยได้แก่

- 1.1.1 เป็นชาวบ้านในพื้นที่ตำบลจันทเขลมและใกล้เคียง
- 1.1.2 เป็นชาวบ้านที่มีเชื้อสายชาติพันธุ์ของ
- 1.1.3 เป็นชาวบ้านที่มีความสนใจเรื่ององค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และต้องการมาร่วมเรียนรู้เพื่อหาทางจัดการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะฯ

ทั้งนี้ ได้มีศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ลงไปเป็นพี่เลี้ยงในการช่วยประสานและสื่อสารโครงการวิจัยฯ ในพื้นที่ชุมชนตำบลจันทเขลม ตลอดจนกระบวนการพูดคุยสื่อสารและหาทีมวิจัยเพิ่มจากช่วงก่อนหน้าที่พัฒนาโจทย์ซึ่งมีจำนวนชาวบ้านเข้าร่วมเป็นทีมจำนวนหนึ่งแล้ว

1.2 ครั้งที่ 2 เป็นการลงไปทำความเข้าใจของชาวบ้านที่จะเข้าร่วมเป็นทีมวิจัย โดยในเบื้องต้นยังไม่แน่ใจ ยังมีทั้งผู้สนใจเข้าร่วม ผู้ที่ยังไม่แน่นอนรวมถึงผู้ที่ไม่สนใจ ไม่ต้องการเข้าร่วม อย่างไรก็ตามมีชาวบ้านเข้ามาเพิ่มในเวทีประชุมทีมครั้งนี้ ทางผู้วิจัยและพี่เลี้ยงศูนย์ประสานงานฯ จึงได้พูดคุยสื่อสารทำความเข้าใจถึงสิ่งที่จะมาทำร่วมกันในวันนี้ โครงการนี้คือโครงการวิจัยที่เน้นการศึกษาชุมชนท้องถิ่น เพื่อนำประโยชน์สู่การจัดการ การพัฒนาพื้นที่สาธารณะให้เกิดเป็นศูนย์การต่อชุมชนในสภาพภาคพื้น ในฐานะพื้นที่หลังศึกษาเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมชุมชน ไปจนถึงแหล่งท่องเที่ยวและอาจเกิดเป็นศูนย์การเรียนรู้ พิพิธภัณฑ์ชุมชน หมู่บ้านต้นแบบวิถีของ เป็นต้น โดยในการประชุมครั้งนี้ การที่ชวนนิกรภาพฝันของชุมชนร่วมกัน ทำให้มีผู้สนใจเข้าร่วมทีมกับผู้วิจัยเพิ่มขึ้น

1.3 ครั้งที่ 3 เป็นช่วงที่พูดคุยเพื่อเตรียมการจัดเวทีทำความเข้าใจชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยได้ลงไปพูดคุย ชักชวนและวางแผนการจัดเวทีร่วมกับทีมวิจัย โดยแบ่งขั้นตอนออกเป็น

- 1.3.1 การทบทวนตารางแผนปฏิบัติการ
- 1.3.2 การทำความเข้าใจชื่อเวที/กิจกรรม “เวทีทำความเข้าใจชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง” และวัตถุประสงค์
- 1.3.3 การแบ่งบทบาทหน้าที่ในการจัดเตรียมเวทีนี้
- 1.3.4 การชี้แจงผลที่จะเกิดจากการจัดเวทีนี้ให้ชาวบ้านที่เป็นทีมวิจัยร่วมเข้าใจ เพื่อให้เห็นประโยชน์และจะได้รับผิชอบตลอดจนทำหน้าที่ในการจัดเตรียมเวที/กิจกรรมนี้ออกมาให้ตรงตามวัตถุประสงค์ และเกิดประโยชน์ในการขับเคลื่อนงานต่อ

1.4 ครั้งที่ 4 เป็นขั้นตอนการสรุปผลร่วมกัน การประเมินผลจากการจัดเวทีความเข้าใจที่ผ่านมาร่วมกับชุมชนทีมวิจัย ทางผู้วิจัยได้หารือเพื่อวางแผนในขั้นตอนการเก็บข้อมูลตามประเด็นศึกษา ซึ่งมีประเด็นศึกษาดังต่อไปนี้

1.4.1 บริบท/สภาพของชุมชนและประวัติความเป็นมาของชุมชนและชาวช่อง

- ความเป็นมาของชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- การศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาของชาวช่อง
- เหตุการณ์สำคัญของชุมชน
- ความเป็นมาของพื้นที่สาธารณะ

1.4.2 ต้นทุน/ศักยภาพที่เกี่ยวข้อง

- วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต
- ภูมิปัญญาท้องถิ่นของ ในเรื่องของความเชื่อ คติวิทยา ด้านการรักษาสมุนไพร

ด้านศิลปะ

- ศึกษาระบบนิเวศวัฒนธรรมของ เอกลักษณ์วัฒนธรรมของ ความเชื่อ
- การตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัย
- ลักษณะเด่นของพื้นที่สาธารณะ
- ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีวัฒนธรรมของชาวช่อง

1.4.3 แนวทางที่เหมาะสมในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ

- ใครเข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ

1.4.4 รูปแบบที่เหมาะสม

- รูปแบบแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของที่เหมาะสม

1.5 ครั้งที่ 5, 6 และ 7 ช่วงระยะสามเดือนที่ การประชุมจะเน้นที่กระบวนการลงไปเก็บข้อมูลโดยใช้เครื่องมือการเก็บข้อมูล ดังนี้

1.5.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

1.5.2 การตั้งแนวคำถามประกอบในการสัมภาษณ์ (Guide-line Interview)

1.5.3 การสนทนากลุ่ม (Focus group)

ทั้งนี้ ทางผู้วิจัย ได้แบ่งบทบาทหน้าที่ของชุมชนที่เป็นทีม โดยทีมวิจัยชาวบ้านนั้น จะเป็นทั้งผู้ถูกสัมภาษณ์เพื่อการเก็บข้อมูลต่างๆตามประเด็นการศึกษา และรวมถึงเป็นผู้ที่ลงไปใช้เครื่องมือดังกล่าวในการร่วมเก็บข้อมูลกับผู้วิจัยหัวหน้าโครงการเป็นระยะ เพื่อเป็นการฝึกฝนกระบวนการแบบ Community based Research หรือ การเน้นให้ชุมชนวิจัย หรือทดลองใช้เครื่องมือ กระบวนการแบบงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นส่วนหนึ่งด้วยนอกเหนือจากการที่ผู้วิจัยจะลงไปเก็บข้อมูลเองฝ่ายเดียว (เน้นสร้างการมีส่วนร่วม และการฝึกฝนชาวบ้านในทีมสู่การเป็นนักวิจัยในอนาคต)

1.6 ครั้งที่ 8, 9, 10, 11 และ 12 ช่วง 5 เดือนนี้ จะเป็นการสังเคราะห์ข้อมูลตลอดช่วงเวลาการลงพื้นที่ เพื่อเก็บข้อมูลที่ผ่านมา ประกอบกับการเชิญวิทยากร อาทิ อาจารย์เชื้อชายลงมาให้ความรู้และถ่ายทอดประสบการณ์จากการขับเคลื่อนงานชุมชนในมิติสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ ชุมชนริมน้ำจันทบูร แก่ชุมชนชาติพันธุ์ของที่เป็นทีมวิจัยตำบลจันทเขลม

1.7 ครั้งที่ 13 การเตรียมข้อมูลจัดทำรายงานความก้าวหน้า โดยผู้วิจัยลงไปพูดคุยและสังเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติม

1.8 ครั้งที่ 14 และครั้งที่ 15 การประชุมทีมวิจัยช่วงนี้ เป็นการนำข้อมูลและผลการวิจัยที่ได้จากระยะแรกมาพูดคุยกัน หลังจากผู้วิจัยได้พิจารณา ปรับแก้ พบว่า มีส่วนเนื้อหาที่ต้องเพิ่มเติม อีกทั้งในกระบวนการลงมาใช้ข้อมูลงานวิจัยที่ได้ในระยะแรก เพื่อการขับเคลื่อนชุมชนให้ได้ผลเชิงรูปธรรมนั้น ก็เป็นสิ่งสำคัญที่น่าจะเห็นภาพฝันใกล้เคียงความเป็นจริง การขยับเข้าไปหาหน่วยงานในท้องถิ่นตลอดจนนักวิชาการสายวัฒนธรรม ที่น่าจะมีแนวทางในการสานความคิดของชุมชนเรื่องการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะให้เป็นรูปธรรมได้ อาทิ การวางแผนเพื่อการจัดสร้างแหล่งหรือศูนย์การเรียนรู้ เป็นต้น นำไปสู่การวางแผนร่วมกันเพื่อไปศึกษาดูงานพื้นที่ที่มีบริบทคล้ายคลึงกัน อันจะนำมาเป็นแนวทางในการจัดการรูปแบบการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะฯ ได้จริง

1.9 ครั้งที่ 16 และครั้งที่ 17 การจัดประชุมเพื่อร่วมสรุปผลหลังจากการลงพื้นที่ที่ศึกษาดูงานชุมชนไทพวน จังหวัดนครนายก ซึ่งขั้นตอนคือ การนำเสนอ Power Point และภาพจากชุมชนต้นแบบที่ทางผู้วิจัยและทีมลงไปศึกษาดูงาน พร้อมกับพี่เลี้ยงศูนย์ประสานงานฯ ร่วมกัน เพื่อสังเคราะห์ว่า ส่วนใดที่มีความคล้ายคลึงกันกับพื้นที่ชุมชนจันทเขลม บริบทใดที่เหมือนกัน อาทิ ความเป็นชาติพันธุ์ ความมีประวัติศาสตร์ ภาษาและวัฒนธรรมร่วมกัน ไปจนถึง การดูรูปแบบการจัดการชุมชนที่ผ่านมาของชุมชนไทพวน วันนี้ ได้เกิดพิพธิภักดิ์ศูนย์การเรียนรู้วิถีชีวิตชาติพันธุ์ขึ้น มีการเรียนการสอนภาษาไทพวน การอนุรักษ์วัฒนธรรม การแต่งกาย อาหาร การละเล่น ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ เราจะนำมาหาทางประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับพื้นที่ชุมชนชาติพันธุ์ของ ตำบลจันทเขลม โดยเฉพาะในพื้นที่สาธารณะที่จะใช้ประโยชน์ในแง่การเป็นแหล่งศึกษาอยู่แล้วอย่างไร นอกจากนี้ ยังพูดคุยและวางแผนร่วมกัน เพื่อการจัดเวทีคืนข้อมูลชุมชนฯ

1.10 ครั้งที่ 18 การประชุมครั้งล่าสุดที่ผ่านมา คือ การสรุปแนวทางและข้อมูลเพิ่มเติมที่ได้จากการจัดเวทีคืนข้อมูล ในครั้งนี้ ใช้เวทีถอดบทเรียนเข้ามาร่วมในกระบวนการ เพื่อชวนให้ชุมชนทีมวิจัยมองเห็นจุดแข็ง จุดอ่อน ตลอดจนบทเรียนปัญหาที่ผ่านมา ตลอดระยะเวลาการดำเนินโครงการ ผู้วิจัยได้สะท้อนข้อมูลการทำงานและทิ้งท้ายในประเด็นของการปฏิบัติการเพื่อให้เกิดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่เป็นรูปธรรม ความมุ่งหวังตลอดจนวิธีการที่จะเข้าหาหน่วยงานหรือการขอความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ที่จะขยับขับเคลื่อนการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะนี้ให้ได้ นอกจากนี้ พบว่า มีผู้นำท้องถิ่น หน่วยงานในท้องถิ่น เช่น เทศบาลตำบลจันทเขลม แสดงเจตจำนงที่จำให้ความร่วมมือ ซึ่งครั้งนี้ ทางศูนย์ประสานงานฯ ได้เสนอการพัฒนาโครงการต่อยอดจากโครงการวิจัยเดิม ซึ่งเป็นโครงการวิจัยแบบ PAR ให้เกิดโครงการที่จะนำองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเป็นชาติพันธุ์และวัฒนธรรมมาสานต่อกระบวนการและการขับเคลื่อน

จากงานโครงการแนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีวัฒนธรรมของชุมชน ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ซึ่งในโครงการต่อยอด จะเน้นชาวบ้านเป็นผู้วิจัย ซึ่งเป็น งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community base Research) เต็มตัว และนับเป็นการต่อยอดศักยภาพชาวบ้านชุมชนด้วย

2. เวทีทำความเข้าใจโครงการกับทีมวิจัยและวางแผนการดำเนินการวิจัยร่วมกัน

หลังจากที่โครงการได้อนุมัติเงินงบประมาณลงมาเรียบร้อยแล้ว ทางทีมพี่เลี้ยงได้ปรึกษากันและนัดหมายกับทีมวิจัยเพื่อทำความเข้าใจ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทำความเข้าใจโครงการงานวิจัย PAR โดยมีอาจารย์เชษฐรัตน์ ฮอร์น เป็นผู้วิจัยและหัวหน้าโครงการ วัตถุประสงค์และขั้นตอนวิธีการ ร่วมกับชุมชน
2. เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในเรื่องการบริหารงานโครงการ พัฒนาและจัดระบบการทำงานให้เป็นกระบวนการมากขึ้น
3. เพื่อสื่อสารชุมชน ชี้แจงและสร้างความกระจ่าง เรื่องโครงการแนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ

ผู้เข้าร่วมประชุม

- ทีมพี่เลี้ยง 3 คน
- ตัวแทนจากทีมวิจัย 14 คน
- หัวหน้าโครงการ

วิธีการดำเนินการ

1. ลงทะเบียนผู้เข้าร่วมประชุม
2. แนะนำตัวผู้ร่วมเวที
3. พุดคุยสื่อสารทำความเข้าใจโครงการงานวิจัย PAR โดยมีอาจารย์เชษฐรัตน์ ฮอร์น เป็นผู้วิจัยและหัวหน้าโครงการ ชี้แจงและสร้างความกระจ่าง เรื่องโครงการแนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ

4. เปิดเวทีให้ทีมวิจัยทุกกลุ่มได้ซักถามเกี่ยวกับการบริหารเงินโครงการ และเพิ่มเติมในเรื่องของการใช้เงินในทางเทคนิคต่อเหรียญของทีมวิจัย

3. เวทีทำความเข้าใจชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

หลังจากที่ทางได้รับฟังและทำความเข้าใจโครงการฯ และแนวทางการทำงานมาจากเวทีก่อนหน้านี้ ก็ได้มีการพูดคุยกันเกี่ยวกับเรื่องที่จะต้องทำความเข้าใจกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นการบอกกล่าวถึงเป้าหมายของการทำโครงการ กระบวนการทำโครงการและหาคนทำงานเพิ่มขึ้น โดยได้กำหนดรายละเอียดของการจัดเวทีไว้ดังนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทบทวนสถานการณ์ บริบท ของชุมชนตำบลจันทเขลม
2. เพื่อทำความเข้าใจถึงแนวทางการสร้างรูปแบบเพื่อการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะฯ
3. เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการวิจัยแนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีวัฒนธรรมของชุมชน ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี
4. เพื่อทำความเข้าใจคำว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ผู้เข้าร่วมประชุม

- ทีมวิจัย
- พี่เลี้ยงจาก สกว.
- ตัวแทนชุมชน
- หน่วยงานในพื้นที่ ได้แก่ เทศบาลฯ และผู้นำท้องถิ่น

วิธีการดำเนินงาน

1. กล่าวเปิดประชุมโดยหัวหน้าโครงการ
2. ผู้อำนวยการศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออกกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยและประเด็นที่จะศึกษา
3. หัวหน้าโครงการวิจัยกล่าวถึงความเป็นมาของโครงการและชี้แจงวัตถุประสงค์ของการจัดเวที
4. แบ่งกลุ่มพูดคุยสถานการณ์สถานการณ์ บริบท ของชุมชนตำบลจันทเขลม เพื่อให้เห็นภาพความเป็นชุมชนร่วมกัน นำเสนอ
5. แบ่งกลุ่มพูดคุย สะท้อนภาพการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะตามที่ชุมชนต้องการให้เป็น นำเสนอ
6. หัวหน้าโครงการกล่าวสรุปปิดเวที

4. เวทีประชุมวางแผนในการเก็บข้อมูลและถอดบทเรียนการจัดการวัฒนธรรมของที่ผ่านมา

หลังจากที่ทีมวิจัยได้จัดเวทีเพื่อทำความเข้าใจชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแล้ว ทางทีมพี่เลี้ยงร่วมกับหัวหน้าโครงการ จึงได้ดำเนินการอบรมเชิงปฏิบัติการการเก็บข้อมูลเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน จากนั้นมีการวางแผนการเก็บข้อมูลของทีมวิจัยต่อ เพราะต้องการให้การทำงานของทีมวิจัยมีความต่อเนื่อง และมีชุมชนต้องการเข้าร่วมเพื่อให้ข้อมูล และเน้นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ทางทีมพี่เลี้ยงจึงได้ร่วมกับทีมวิจัยทำการกำหนดรายละเอียดของการจัดเวทีวางแผนการเก็บข้อมูลและชี้แจงกติกาของการเข้ามาเป็นทีมวิจัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ความรู้ในการเก็บข้อมูลและสร้างการมีส่วนร่วมจากเป้าหมายแก่ทีมวิจัย
2. เพื่อหาแนวร่วมในการทำงานและช่องทางสนับสนุนการทำงานของทีมวิจัย
3. เพื่อวางแผนการเก็บข้อมูล

ผู้เข้าร่วมประชุม

- ทีมวิจัย
- พี่เลี้ยงจาก สกว.
- หัวหน้าโครงการฯ

วิธีการดำเนินการ

1. หัวหน้าโครงการและทีมพี่เลี้ยงชี้แจงวัตถุประสงค์ของการมาพูดคุยกับทีมวิจัย
2. ให้ความรู้ในการเก็บข้อมูล
3. หาแนวทางการทำงานร่วมกันของทีมวิจัยในการเก็บข้อมูล
4. ชวนทีมวิจัยออกแบบเครื่องมือในการเก็บข้อมูล
5. ให้หัวหน้าโครงการร่วมกับทีมวิจัยทบทวนวิธีการเก็บข้อมูลที่ผ่านมา วิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และเพิ่มเติมหรือพัฒนาเครื่องมือและกระบวนการในการเก็บข้อมูล

5. ปฏิบัติการเก็บข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษา โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม

- 1) กลุ่มบริบทชุมชน
- 2) กลุ่มความเป็นมาของพื้นที่สาธารณะ
- 3) กลุ่มสืบค้นด้านประเพณีวัฒนธรรมของ

หลังจากทีมวิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลเบื้องต้นมาบ้างแล้ว ทางพี่เลี้ยงจึงได้ชวนหัวหน้าโครงการและทีมวิจัยสะท้อนข้อมูล แลกเปลี่ยนข้อมูล รวมถึงการเติมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การทำโครงการวิจัยนั้นได้ผลในทางปฏิบัติ พร้อมทั้งมีการกำหนดประเด็นที่จะนำไปซักถามกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้ ที่จะเก็บข้อมูล รวมถึงวิธีการพูดคุยสัมภาษณ์ และเครื่องมือที่จะนำไปใช้ในการเก็บข้อมูล การนัดหมายในทีมแต่ละกลุ่มย่อย ซึ่งในการลงไปเก็บข้อมูลตามประเด็นย่อยแต่ละครั้ง ทางหัวหน้าโครงการและพี่เลี้ยงศูนย์

ประสานงานฯ ได้ลงไปปฏิบัติการเก็บข้อมูลเป็นหลัก ร่วมกับชุมชนทุกครั้ง ซึ่งในส่วนนี้ มีกระบวนการวิธีการที่เหมือนกันทั้ง 3 กลุ่ม คือ

5.1 ใช้การเข้าไปจัดเวที พบปะพูดคุยข้อมูลชุมชน เพื่อสืบสถานการณ์ต่างๆ รวมถึงรับทราบข้อมูลบริบทชุมชน พัฒนาการความเป็นมา ข้อมูลประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชีวิต องค์กรความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น และข้อมูลพื้นที่สาธารณะ

5.2 ใช้การ Focus Group ในกระบวนการจัดเวทีเพื่อเก็บข้อมูล เพื่อแบ่งกลุ่มสะท้อน พูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ อันจะนำไปสู่การได้ข้อมูลที่แตกต่างหลากหลาย และครบถ้วนตรงตามประเด็นศึกษา

5.3 การใช้แผนที่ทางสังคม หรือ Social Mapping ลงไปชนกลุ่มชุมชน ร่วมกันสะท้อนภาพของชุมชน อาณาเขต สถานที่สำคัญๆ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน รวมถึง การใช้แผนที่วาดภาพพื้นที่สาธารณะ การร่วมกำหนดจุดที่จะจัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนต่างๆ ในพื้นที่นั้น ตลอดจนความหวังที่จะใช้ประโยชน์จากพื้นที่ลงในแผนที่

5.4 การใช้เส้นแบ่งเวลา หรือ Timeline เพื่อสังเคราะห์พัฒนาการความเป็นมาของชุมชน ในมิติประวัติศาสตร์ ตลอดจนบันทึกเรื่องราวสำคัญ สถานการณ์อื่นๆ ที่น่าสนใจ ไปจนถึงพัฒนาการของพื้นที่สาธารณะ

6. จัดทำรายงานความก้าวหน้า

โดยหัวหน้าโครงการฯ ได้นำข้อมูลจากปฏิบัติการที่ผ่านมา มาสังเคราะห์ เรียบเรียงเป็นรายงาน ร่วมกับการประสานความร่วมมือด้านข้อมูลเพิ่มเติม รวมถึงการจัดทำรูปเล่มรายงาน จากพี่เลี้ยงศูนย์ประสานงานฯ และทีมชุมชน และการจัดทำรายงานการเงินส่ง สกว.

7. การศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การศึกษาดูงาน จังหวัดนครนายก ชุมชนชาติพันธุ์ไทพวน โดยชุมชนไทพวนนี้ มีความเป็นชาติพันธุ์ ความมีประวัติศาสตร์ ภาษาและวัฒนธรรมร่วมกัน ไปจนถึง การดูรูปแบบการจัดการชุมชนที่ผ่านมา ของชุมชนไทพวนวันนี้ ได้เกิดพิพธิภัณฑ์ศูนย์การเรียนรู้วิถีชีวิตชาติพันธุ์ขึ้น มีการเรียนการสอนภาษาไทพวน การอนุรักษ์วัฒนธรรมการแต่งกาย อาหาร การละเล่น ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ ชุมชนจันทเขตที่เป็นชาติพันธุ์ของ จะนำมาหาทางประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับพื้นที่ชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่สาธารณะที่จะใช้ประโยชน์ในแง่การเป็นแหล่งศึกษาอยู่แล้วอย่างไร

ก่อนลงไปศึกษาดูงาน ทางหัวหน้าโครงการฯ ได้วางบทบาททีมวิจัย ดังต่อไปนี้

7.1 การให้โจทย์ในการศึกษาดูงาน คือ

-เราไปดูอะไร

-เราสนใจอะไร

-เราจะกลับมาทำที่บ้านเราอย่างไร

7.2 การพูดคุยวงเสวนา ในเวทีศึกษาดูงานเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนชาติพันธุ์ไทพวน และชุมชนชาติพันธุ์ของ

7.3 การซักถามและรับฟังข้อเสนอแนะ ระหว่างชุมชนชาติพันธุ์ไทพวน และชุมชนชาติพันธุ์ของ

7.4 เยี่ยมชมแหล่งศึกษาหรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สถานที่สักการะตามวิถีความเชื่อชุมชน สัมผัสความเป็นไทพวนผ่านการต้อนรับแบบท้องถิ่น ร่วมรับประทานอาหารและฟ้อนรำแบบไทพวนร่วมกัน

7.5 เดินทางกลับโดยสวัสดิภาพและประทับใจ

หลังจากลงพื้นที่ศึกษาดูงาน ได้มีการนัดหมายกับทีมชุมชนเพื่อร่วมกันสรุปผล ข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่ศึกษาดูงาน ทั้งนี้ ข้อมูลส่วนนี้ จะต้องนำไปประกอบกับข้อมูลส่วนอื่นๆเพื่อจัดทำเป็นรายงานฉบับสมบูรณ์ และใช้ในเวทีใหญ่ คือ เวทีคืนข้อมูล ต่อไป

8. เวทีสังเคราะห์ข้อมูล/องค์ความรู้ท้องถิ่นด้านวัฒนธรรม

ผู้เข้าร่วม

-ทีมวิจัย

-หัวหน้าโครงการ

วิธีการ

1. พูดคุยทบทวนสถานการณ์การทำงาน โครงการที่ผ่านมา
2. นำเสนอผลจากการศึกษาดูงาน ภาพ และพูดคุยแลกเปลี่ยนโจทย์การบ้านที่หัวหน้าโครงการให้ ทีมวิจัยเก็บเป็นข้อมูลในขณะศึกษาดูงาน เพื่อนำมาพูดคุยเพื่อวางแผนการขับเคลื่อนการสร้างรูปแบบการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะของชุมชนร่วมกัน
3. การนำข้อมูลที่ผ่านมา มาร่วมพูดคุย และหารือร่วมกัน จากนั้น หัวหน้าโครงการนำไปสังเคราะห์เรียบเรียงเพื่อใช้จัดเวทีคืนข้อมูลและจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์
4. วางแผน นัดหมาย การจัดเวทีคืนข้อมูล กำหนดวัน เวลา สถานที่และกลุ่มเป้าหมายร่วมกับทีมชุมชน

9. เวทีคืนข้อมูล (นำผลการศึกษามอบกล่าวให้คนในชุมชนและหน่วยงานที่รับผิดชอบ เพื่อฟังความคิดเห็น)

ผู้เข้าร่วม

-ทีมวิจัย

-ชุมชน

-หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เทศบาลตำบลจันทเขลม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

-ศูนย์ประสานงานฯ

-หัวหน้าโครงการฯ

กระบวนการ/วิธีการ

9.1 หัวหน้าโครงการกล่าวเปิด พร้อมทบทวนความเป็นมาโครงการแนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีวัฒนธรรมของชุมชน ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

9.2 การนำเสนอข้อมูลจากการจัดเวทีสำคัญที่ผ่านมา อาทิ เวทีทำความเข้าใจชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การลงพื้นที่เก็บข้อมูล และการศึกษาดูงาน

9.3 การนำเสนอโดยทีมชุมชน เรื่อง ภูมิปัญญา องค์ความรู้ท้องถิ่น

9.4 การแบ่งกลุ่มย่อย สะท้อนภาพความต้องการการจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะในเชิงรูปธรรม

9.5 การตรวจความพร้อมทีมวิจัยเพื่อนำเสนอการต่อยอดโครงการวิจัย จากโครงการ PAR เป็น CBR โดยใช้เรื่องการจัดการพื้นที่สาธารณะเป็นพื้นฐาน เพื่อนำไปสู่การศึกษาภูมิปัญญาและองค์ความรู้ของชาติพันธุ์ของในการจัดการพื้นที่สาธารณะต่อไป

9.6 ตัวแทนผู้นำชุมชน กำนันและเทศบาลตำบลจันทเขลม กล่าวแสดงความคิดเห็น พร้อมแสดงเจตจำนงให้ความร่วมมือกับชุมชนในการขับเคลื่อนโครงการต่อยอด และการดำเนินการให้เกิดรูปธรรมเพื่อการจัดการพื้นที่สาธารณะต่อไป

9.7 หัวหน้าศูนย์ประสานงานฯ กล่าวเพิ่มเติม การทำความเข้าใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) การชักชวนถามหาความสนใจการมีส่วนร่วมจากชุมชนที่เข้าร่วม ทั้งที่เป็นทีมวิจัยเดิมและกลุ่มใหม่ ตลอดจนให้ข้อเสนอแนะโครงการแนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีวัฒนธรรมของชุมชน ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี เพื่อหัวหน้าโครงการและทีมฯ ได้นำไปปรับปรุงเพิ่มเติม

9.8 หัวหน้าโครงการกล่าวสรุปและปิดเวที

10. เวทีสรุปบทเรียนและหาแนวทางและวางแผนการจัดการพื้นที่สาธารณะให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ทางวัฒนธรรมของชุมชน

ผู้เข้าร่วม

- ทีมวิจัย
- พี่เลี้ยงศูนย์ประสานงานฯ
- หัวหน้าโครงการ

กระบวนการ/วิธีการ

10.1 การนำเสนอ Power Point เพื่อทบทวนภาพและข้อมูลการทำโครงการที่ผ่านมาทั้งหมด โดยหัวหน้าโครงการ

10.2 การวิเคราะห์ (SWOT) จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหาอุปสรรคและโอกาส จากการดำเนินการ
ทำงานที่ผ่านมาของโครงการ

10.3 การสะท้อนความคิดเห็น ความรู้สึกของทีมวิจัยที่มีต่อการทำโครงการที่ผ่านมา

10.4 การนำเสนอแนวทางการขับเคลื่อน ได้แก่

10.4.1 การขับเคลื่อนการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ ให้เกิดเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนจริง

10.4.2 การทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อต่อยอดแนวทางการดำเนินการใช้ประโยชน์
จากพื้นที่สาธารณะ โดยเน้นการนำองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาฟื้นฟู และเน้นกระบวนการทำงาน
วิจัยโดยชุมชนเป็นผู้วิจัย

10.5 ชักถามและตอบข้อสงสัย

10.6 ประมวลข้อมูลขั้นสุดท้ายเพื่อเตรียมจัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

11. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ และรายงานการเงิน

บทที่ 4
ผลการดำเนินงาน

กิจกรรม/เวที	ขั้นตอนการดำเนินการ	ผลที่เกิดขึ้น	ปัญหาอุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
1. ประชุมทีมวิจัยเดือนละ 1 ครั้ง	- จัดประชุมทีมวิจัยเดือนละครั้ง - พุดคุยสรุปข้อมูลเป็นระยะ - นำเสนอผลการดำเนินกิจกรรมเป็นระยะ - วางแผนร่วมกันเป็นระยะ	- ทีมวิจัยทราบข้อมูลร่วมกัน - หัวหน้าโครงการสื่อสารข้อมูลเชิงสรุปเพื่อนำเสนอผลการดำเนินการทุกระยะแก่ทีมวิจัยเพื่อนำไปสู่การวางแผนและปรับปรุงการทำงานร่วมกัน	- ทีมวิจัยเข้าร่วมไม่สม่ำเสมอทำให้ขาดความต่อเนื่องในกระบวนการสื่อสาร หรือรับทราบข้อมูล - การติดตาม/การจัดเวทีบางเดือนมีการเลื่อนเนื่องจากหัวหน้าโครงการฯติดภารกิจสำคัญ ทำให้ข้อมูลบางช่วงไม่ต่อเนื่อง และทีมวิจัยที่ขาดการนัดหมายพุดคุย ก็จะลดความกระตือรือร้นไปบ้าง	- การนัดหมายจัดประชุมทีมวิจัย ควรทำให้ได้ สม่ำเสมอ อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง หรือไม่เกินระยะ สองเดือนต่อ 1 ครั้ง เพื่อความต่อเนื่องและ update ข้อมูลผู้กันฟัง จะได้วางแผน ปรับปรุงกระบวนการทำงานได้ตั้งแต่ต้นน้ำ เพื่อลดภาระงานในช่วงปลายน้ำ ตลอดจนทีมวิจัยก็มีความเข้าใจกระบวนการตั้งแต่ต้น
2. เวทีทำความเข้าใจโครงการกับทีมวิจัยและแบ่งบทบาทหน้าที่	- จัดเวที - พุดคุยสื่อสารโครงการฯ - ค้นหาทีมวิจัยเพิ่มและยืนยันผู้เข้าร่วมเดิม - แบ่งบทบาทหน้าที่สำหรับเวทีต่อไป	- ทีมวิจัยที่ยืนยันเข้าร่วมกับหัวหน้าโครงการฯมีความมั่นใจและสนใจร่วมโครงการฯ - ได้ทราบบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนในกระบวนการดำเนินการ - ได้เสนอโครงการฯไปสู่ผู้สนใจที่อาจยังไม่แน่ใจให้เข้ามาร่วมเป็นทีมวิจัยเพิ่มเติม - ได้แผนการจัดเวทีทำความเข้าใจชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	- ทีมวิจัยบางคนยังไม่ชัดเจน ยังไม่เข้าร่วมหรือยังไม่แน่ใจบทบาทของตนเอง - ความไม่มั่นใจที่จะประสานงานกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	- หัวหน้าโครงการฯ โดยได้รับความร่วมมือจากศูนย์ประสานงานฯ และชุมชน เข้าไปติดต่อสื่อสารกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เพื่อเชิญมาร่วมเวทีทำความเข้าใจชุมชนและหน่วยงานฯ เป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับทีม ในการขับเคลื่อนงานร่วมกัน

กิจกรรม/เวที	ขั้นตอนการดำเนินการ	ผลที่เกิดขึ้น	ปัญหาอุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
3.เวทีทำความเข้าใจกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	-จัดเวที -เชิญหน่วยงาน/ตัวแทนผู้นำชุมชนเข้าร่วม -เชิญชุมชน/ผู้สนใจเข้าร่วม -สื่อสารโครงการ -ร่วมรับฟัง แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน	-ได้แนวร่วมจากชาวบ้านผู้สนใจเข้าร่วมทีมวิจัย -ได้นำเสนอโครงการฯสู่หน่วยงานในท้องถิ่นเพื่อประสานความร่วมมือในอนาคต -ได้ทดสอบการนำเสนอข้อมูลโครงการระยะเริ่มต้น ทั้งในส่วนหัวหน้าโครงการและทีมวิจัย	-หน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังแบ่งรับแบ่งสู้ ยังไม่แน่ใจเรื่องการประสานความร่วมมือ แต่ยินดีร่วมรับทราบสถานการณ์ และให้ความร่วมมือบางส่วน	-กระบวนการระยะต่อไปจะต้องเข้มข้นขึ้นเพื่อสร้างผลเชิงรูปธรรมให้ชัดเจน ทั้งนี้ เพื่อสร้างความมั่นใจแก่ทีม ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อจะได้ขับเคลื่อนประสานงานกันโดยทุกภาคส่วนต่างมีส่วนร่วม
4.เวทีประชุมวางแผนในการเก็บข้อมูลและถอดบทเรียนการจัดการวัฒนธรรมของที่ผ่านมา	-เตรียมวางแผนข้อมูลที่จะลงไปเก็บ -เตรียมการนัดหมาย -เตรียมประสานวิทยากร/โหนดเพื่อจัดเวทีอบรมการเก็บข้อมูล	-ทีมวิจัยแบ่งหน้าที่กันไปเตรียมตัว -หัวหน้าโครงการเตรียมประสานพี่เลี้ยง/วิทยากร	-จำนวนผู้เข้าร่วมในวันอบรมการเก็บข้อมูลในวันฝึกอบรมเกรงว่าจะมีจำนวนไม่ตรงตามที่วางแผนไว้	-หัวหน้าโครงการฯประสานทีมวิจัยหลักขอให้เตรียมการเข้าร่วม และชักชวนทีมชุมชนที่มีความสมัครใจร่วมทีมเข้าร่วมให้มากที่สุด -ชี้แจงทำความเข้าใจให้เห็นถึงความสำคัญ of ขั้นตอนการเก็บข้อมูล
5.จัดอบรมปฏิบัติการ การเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม	-จัดเวที -มีโหนดเป็นวิทยากรมาอบรม/แนะนำแนวทาง/วิธีการเก็บข้อมูล -การเดิมเครื่องมือต่างๆที่ใช้ในกระบวนการเก็บข้อมูล	-หัวหน้าโครงการและทีมวิจัยได้ทำความเข้าใจเครื่องมือที่จะใช้ในกระบวนการเก็บข้อมูลร่วมกัน -ทีมวิจัยเกิดความมั่นใจ และเกิดความกระตือรือร้นที่จะลงไปเก็บข้อมูล	-การกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่จะเก็บข้อมูลต่างๆ ยังไม่แน่นอน -สมาชิกที่แบ่งกลุ่มย่อย เพื่อลงไปเก็บข้อมูลยังไม่ชัด เกรงว่าบางส่วนจะมาไม่สม่ำเสมอ	-วางบทบาทที่แน่นอนให้แก่แต่ละกลุ่มทีมวิจัย -ให้โจทย์การบ้านที่เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการเก็บข้อมูล เพื่อให้ทีมวิจัยเกิดความรับผิดชอบและมาร่วมมือกันทุกคน -หัวหน้าโครงการและพี่เลี้ยงจะลงไปเป็นหลักในทุกๆกลุ่มข้อมูลที่ได้วางแผนร่วมกันไว้

กิจกรรม/เวที	ขั้นตอนการดำเนินการ	ผลที่เกิดขึ้น	ปัญหาอุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
6.ปฏิบัติการเก็บข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษา	แบ่งเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มบริบทชุมชน กลุ่มความเป็นมาของพื้นที่สาธารณะ และกลุ่มสืบค้นด้านประเพณีวัฒนธรรมของ	-ได้ข้อมูลบริบทชุมชน ความ เป็นมาของพื้นที่สาธารณะ และ ด้านประเพณีวัฒนธรรมของ	-การลงไปเก็บข้อมูลยังเป็นกลุ่มคนกลุ่มเดียว ใครที่ไปเป็นหลักมักจะไปเก็บข้อมูลในทุกๆ กลุ่ม กลายเป็นว่า ทีมวิจัยคนอื่นๆยังขาดการมีส่วนร่วม	-ถอดบทเรียนกันเป็นระยะ เพื่อให้ทุกคน ทบทวนบทบาทหน้าที่และใส่ใจเข้าร่วม กับหัวหน้าโครงการ ในกระบวนการเก็บ ข้อมูลเพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกันมากกว่าเดิม
7.จัดทำรายงานความก้าวหน้า ความ	-เก็บรวบรวมข้อมูลช่วงแรก ทั้งหมด ของทั้งสามกลุ่มย่อย เท่าที่สามารถรวบรวมได้มา เรียบเรียงทำรายงานฯ	-ได้ข้อมูลบทที่1 บทที่/ ขั้นตอน การทำงาน บทที่3 ผลการ ดำเนินงานและการขับเคลื่อนงาน ในระยะต่อไป	-ข้อมูลยังไม่ครบ -ระยะเวลาไม่เพียงพอ	-จัดเวทีเสริมเพื่อเติมเต็มข้อมูล คิดตามข้อมูล สำคัญที่ยังขาด -ขอขยายเวลา สกว.
8.ศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยน แหล่งเรียนรู้	-วางแผนในกลุ่มทีมวิจัย โดยใช้โจทย์การบ้าน คือ เราไปดู อะไร เราได้อะไร เราจะมาทำ กับที่บ้านเราอย่างไร -หาพื้นที่ ประสานพื้นที่โดยพี่ เลี้ยงศูนย์ประสานงานฯ	-ลงพื้นที่ศึกษาดูงานชุมชนไท พวน จ.นครนายก -เก็บข้อมูลตามโจทย์การบ้าน -ได้ความรู้ องค์กรความรู้และแนว ทางการทำงานของชุมชนไทพวน เพื่อจะนำมาประยุกต์ใช้ที่จังหวัด เพลินบุรี -จัดวงเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ -ซักถามข้อสงสัย -ร่วมในการแสดงศิลปวัฒนธรรม ไทพวน	กระบวนการนี้ไม่พบปัญหา เพราะทีมวิจัยให้ ความสนใจ ใส่ใจกันเป็นอย่างมาก ปัญหา อุปสรรคเป็นเรื่องปัจจัยภายนอก คือ การ ประสานรถตู้ลงไปดูงานเกิดผิดพลาดแต่ สามารถแก้ไขได้	-นำประสบการณ์การประสานงานที่ผิดพลาด มาเป็นบทเรียน เพื่อที่หัวหน้าโครงการฯจะ ได้ประสานหรือเตรียมวางแผนให้รัดกุม กว่าเดิมในโอกาสหน้า

กิจกรรม/เวที	ขั้นตอนการดำเนินการ	ผลที่เกิดขึ้น	ปัญหาอุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
9.เวทีสังเคราะห์ข้อมูล/องค์ความรู้ท้องถิ่นด้านวัฒนธรรม	-จัดเวที -นำข้อมูลองค์ความรู้ของท้องถิ่นที่ได้มาสังเคราะห์มาคลี่คลายเพื่อดูว่ามีความครบถ้วนเพียงพอหรือไม่อย่างไร และจะนำไปใช้ประโยชน์อย่างไรบ้าง	-ได้ทราบองค์ความรู้ที่ท้องถิ่นมีและจะนำไปใช้กับการใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะ -ได้การทำงานเป็นทีมมากขึ้น -เห็นข้อมูลชัดเจนร่วมกัน	-การปฏิบัติการจริงยังไม่สำเร็จผลเท่าที่ควร ทั้งที่ข้อมูลพอสมควร แต่การขับเคลื่อนเพื่อเข้าไปจัดการการใช้ประโยชน์ในพื้นที่สาธารณะที่เป็นวัตถุประสงค์หลักนั้นยังไม่ชัดเจนแนวทางแต่ไม่เห็นแนวร่วม	-เตรียมถอดข้อมูลทั้งหมดเพื่อลงนำเสนอภาคส่วน หน่วยงาน นักวิชาการที่เกี่ยวข้องเพื่อเตรียมดำเนินการสร้างรูปธรรมในพื้นที่ทดลอง
10.จัดเวทีคืนข้อมูล	-ทบทวนและนำเสนอข้อมูลการทำงานที่ผ่านมาสู่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง -หาแนวทางการขับเคลื่อนร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง -ทำความเข้าใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อการต่อยอดโครงการจากงาน PAR เป็น CBR เพื่อสร้างการเรียนรู้และสร้างรูปธรรมในพื้นที่สาธารณะโดยใช้องค์ความรู้ท้องถิ่นต่อไป	-หน่วยงาน คือ เทศบาล ต.จันทเขลมให้ความสนใจและยินดีร่วมมือหากจะต้องปฏิบัติการร่วมกันรวมถึงกำนัน ผู้นำหมู่บ้านด้วย -ชุมชนเริ่มเห็นประโยชน์จากโครงการวิจัยและต้องการต่อยอดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น -ทุกภาคส่วน ได้ทราบกระบวนการทำงาน ข้อมูลที่ผ่านมา ผลที่เกิดขึ้นจากโครงการวิจัยฯ	-การต่อยอดโครงการอาจต้องประสานคน พื้นที่ และโหนดฯเพื่อลงมาหาทางพัฒนาโจทย์ CBR ซึ่งชุมชนที่มียุขนั้นจะต้องเข้าใจว่า ตนเองจะคือผู้ทำวิจัย คือ นักวิจัย ไม่ใช่รูปแบบ PAR ที่มีนักวิชาการเป็นผู้วิจัยอีกแล้ว ต้องเรียนรู้กระบวนการใหม่และทำความเข้าใจร่วมกันเพิ่มเติม	-ทางโหนดจะวันออกกับหัวหน้าโครงการฯ เตรียมการประสานพื้นที่เพื่อดูว่า จะสามารถพูดคุยสืบสานการณเพื่อพัฒนาโจทย์ CBR ได้ต่อหรือไม่ อย่างไร

กิจกรรม/เวที	ขั้นตอนการดำเนินการ	ผลที่เกิดขึ้น	ปัญหาอุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
11.เวทีสรุปบทเรียนและหาแนวทางและวางแผนการจัดการพื้นที่สาธารณะให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ทางวัฒนธรรมของชุมชน	-สรุปการทำงานที่ผ่านมา โดยใช้SWOT วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหาอุปสรรค บทเรียนที่ได้และโอกาสร่วมกัน -สรุปแนวทางการขับเคลื่อนการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ	-ได้ทราบการทำงานที่ผ่านมา สิ่งดี สิ่งที่ต้องปรับปรุง ได้บทเรียน และแนวทางการขับเคลื่อนงาน หรือปฏิบัติการเชิงรูปธรรมต่อไป	-การขับเคลื่อนจริงที่อาจยังไม่เกิดรูปธรรมทำให้ชุมชน ทิมีวิจัยท้อบ้าง	-การเสริมกำลังใจ การวางแผนการขับเคลื่อนร่วมกันที่มองเห็นรูปธรรมจริงมากขึ้น ตลอดจนหัวหน้าโครงการอาจต้องเข้าไปสู่การประสานงานเพื่อก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะมากขึ้น และทำได้จริง
12.รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์	-รวบรวมข้อมูล ผลปฏิบัติการ เวทีทั้งหมดมาสรุปเรียบเรียงเตรียมทำรายงาน -รวบรวมการเงินโครงการ	-ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ 5 บท -ได้รายงานการเงินฯ	-ไม่ทันกำหนดเวลา	ขอขยายเวลาถึงสิ้นเดือน พ.ค. นี้

จากขั้นตอนการทำงานที่ผ่านมา กระบวนการดำเนินการด้านข้อมูลโครงการแนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีวัฒนธรรมของชุมชน ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ได้แบ่งหมวดหมู่เป็น

- 4.1 กลุ่มบริบทชุมชน
- 4.2 กลุ่มสืบค้นด้านประเพณีวัฒนธรรมของ
- 4.3 กลุ่มความเป็นมาของพื้นที่สาธารณะ

ผลการดำเนินการ

4.1 บริบทชุมชนจันทเขลม

นายเฉลียว งามพร้อมได้เล่าว่าเมื่อประมาณ พ.ศ.2515 หรือประมาณ 40 ปีที่ผ่านมาสภาพในอดีตพื้นที่ป่าสาธารณะซึ่งมีจำนวนเนื้อที่ 40 ไร่ โดยรอบพื้นที่ใกล้เคียงสมัยนั้นชาวบ้านได้เข้ามาจับจองเป็นที่ทำมาหากิน ต่อมากำนันเชียร ถุงทอง (ดำรงตำแหน่งเป็นกำนันในสมัยนั้น) ได้มีมติร่วมกับชาวบ้านให้เป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์เดิมที่ชาวบ้านเรียกกันว่าบ้านเกาะลอยในสมัยนั้นยังมีเพียง 5 หมู่บ้าน คือ บ้านคลองใหญ่ บ้านจันทเขลม บ้านสะทอน บ้านคลองซิป และบ้านคลองชัน ชาวบ้านในสมัยนั้นมิอาจตัดไม้กันเกรา ตัดหวาย และทำข้าวไร่การข้าวไร่จะใช้ไม้กระทุ้งดินเพื่อให้เป็นหลุมและหยอดเมล็ดข้าวลงไป ปัจจุบันบ้านเกาะลอยได้ถูกยกฐานะขึ้นเป็นหมู่ที่ 5 จันตาเป๊ะ (2555 : สัมภาษณ์)

เดิมจันทเขลมมีชื่อเรียกว่าจันเขลม คำว่า “ทะ” มาเพิ่มทีหลังเป็นเพราะกาลเวลาที่ยาวนานจึงเพี้ยนเป็นคำว่าจันทเขลมในปัจจุบัน มีเรื่องเล่าว่าเดิมแถวนี้เป็นป่าทึบมีบ้านเรือนไม่กี่หลังและมีคนเข้ามาจับจองตัดไม้ เมื่อหยุดพักจากการตัดไม้และพักกินข้าวพอกินเสร็จจึงพูดขึ้นว่า “อึมเขลม” จึงเป็นที่มาของบ้านจันทเขลม ท่านพ่อเขียน ขนุทธโร (2554 : สัมภาษณ์)

ปัจจุบันตำบลจันทเขลม แต่เดิมเป็นหมู่บ้านจันทเขลม ขึ้นอยู่กับตำบลตะเคียนทอง อำเภอมะขาม และแยกจากตำบลตะเคียนทองมาขึ้นอยู่กับตำบลคลองพลู กิ่งอำเภอเขาคิชฌกูฏ ซึ่งต่อมาได้แยกออกจากตำบลคลองพลู เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2536 ซึ่งได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลจันทเขลม มีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 26 ตุลาคม 2552 เป็นต้นมา

สภาพทั่วไป

ลักษณะภูมิประเทศ

ภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงเขา พื้นดินดิน ดินเป็นดินปนทราย มีพื้นที่ทั้งหมด 140,625 ไร่

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ ตำบลขุนซ่อง อำเภอแก่งหางแมว ติดต่อด้านทิศข้าง อำเภอสอยดาว
ทิศใต้	ติดต่อกับ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ ตำบลปะตง อำเภอสอยดาว
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ ตำบลขุนซ่อง อำเภอแก่งหางแมว

ที่ตั้ง

เทศบาลตำบลจันทเขลม ตั้งอยู่เลขที่ 1/1 หมู่ที่ 2 ตำบลจันทเขลม ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดจันทบุรี ทางทิศเหนือ ประมาณ 56 กิโลเมตร ห่างจากที่ว่าการอำเภอเขาฉกรรจ์ไปทางทิศเหนือ ประมาณ 25 กิโลเมตร เนื้อที่ มีเนื้อที่ประมาณ 225 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 140,625 ไร่ อาชีพหลัก ทำสวนผลไม้ ปลูกลูกยางพารา รับจ้างทั่วไป

ภาพแผนที่บ้านจันทเขลมเมื่อ 50 ปีที่ผ่านมา

4.2 ชาติพันธุ์ของ

4.2.1 ประวัติความเป็นมาของของ

ตามข้อมูลหลักฐานและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ก่อนยุคประวัติศาสตร์และยุคประวัติศาสตร์ของ เมืองจันทบุรีและโบราณคดีจากตำนานเรื่อง เมืองกาไวกองคนของเท่าที่ปรากฏตามหนังสือของแคม โบชเขียนไว้เมื่อ พ.ศ 2444 ว่าได้มีบาทหลวงองค์หนึ่งพบศิลาจารึกที่บริเวณเชิงเขาสระบาป ต.คลองนารายณ์ (ในปัจจุบัน) เขียนเป็นตัวหนังสือเมื่อพันกว่าปีมาแล้วว่า จันทบุรีเคยเป็นเมืองเก่าโบราณตั้งอยู่เชิงเขาสระบาป เรียกว่า เมืองควนครานูรี หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า เมืองเพนียด ซึ่งเป็นอาณาจักรทางภาคตะวันออกทั้งหมดคือ ระยองจันทบุรี และตราด (ในปัจจุบัน) โดยมีพระเจ้าพรหมทัตปกครองมาก่อน ต่อมาจึงอภิเษกสมรสกับ พระนางกาไว ซึ่งเป็นเชื้อสายของของ และได้พระราชโอรส

ศาลเจ้าแม่กาไว

หนึ่งองค์ชื่อไวยทัตต์ เฝ้าของตามตำนาน ประมาณ พ.ศ. 1000-1200 เฝ้าของน่าจะเป็นคนชาวป่าเขาสระบาป ครั้งแรกก่อนยุคประวัติศาสตร์ ต่อมาเมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้นก็กลายสภาพมาเป็นคนเมือง รู้จักการดำเนินชีวิตด้านการเกษตร การค้าขาย การนับถือศาสนาและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นๆ และประกอบกับภูมิประเทศ มีธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ เช่น มีเขา ที่ราบ มีแม่น้ำลำคลอง ตลอดจนมีการติดต่อค้าขายทางทะเลกับชาติอื่นๆ ได้ดีจึงทำให้เมืองควนคราวบุรีในยุคนั้น เจริญรุ่งเรืองทางศิลปะและวัฒนธรรมมากมาย ตามหลักฐานที่ปรากฏบนศิลาจารึก และหลักฐานศิลปกรรมต่างๆ ที่เหลืออยู่ เช่น ทับหลังทำด้วยหินทรายอยู่ที่โบสถ์เก่าวัดทองทั่ว และประติมากรรมต่างๆ ตั้งแต่สมัย พ.ศ. 1198-1238 สมัยเจ้าวรมันที่ 1 ที่รุ่งเรืองอำนาจเหนือแม่น้ำโขงในเวลานั้นคงจะขยายการสัมพันธ์ไมตรีกับเมืองควนคราวบุรีจึงมีศิลปกรรมต่างๆ แบบขอมหลายชนิดด้วยกัน ฉะนั้นชาวชองเคยเป็นคนเมืองบริเวณเขาสระบาป และเขต อ.เมืองจันทบุรีมาก่อนเมื่อมีการบุกรุกแย่งชิง เกิดศึกสงครามต่างๆ ทุกสมัย ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอยู่บ่อยๆ ชาวชองจึงพากันอพยพไปหาที่ทำกินตามลุ่มแม่น้ำ ตามป่าเขาต่างๆ เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เช่นครั้งนางกาไวถูกกษัตริย์ขอมยกทัพมาตีเมืองนางกาไวแตก และนางกาไวเสียชีวิตลง พลเมืองคนของจึงพากันหนีไปอยู่ที่อื่นเพื่อความสงบเพราะนิสัยของคนชองรักความสงบ เคารพบรรพบุรุษ มีกฎระเบียบประเพณีต่างๆ อยู่ในใจ และเมื่ออาณาจักรจันทบูรล่มสลายแล้วก็ไปตั้งเมืองขึ้นอยู่กับขอมใน พ.ศ. 1238-1763 ขอมได้เกิดวิกฤตทางการเมือง

เนื่องจากได้มีเฝ้าพันธุ์ชนเมืองต่างๆ รวมตัวกันมากขึ้นและทางกรุงสุโขทัยก็เริ่มมีอำนาจปกครองทางเหนือเพิ่มมากขึ้น ดังคำเล่าตามตำนานว่า สมเด็จพระร่วงองค์ที่ 1 กับผู้นำของขอม ขอมจึงดำดิ่งไปโผล่ที่เมืองสุโขทัย ถามหาพระร่วงอยู่ไหน ตอนนั้นพระร่วงกำลังกวาดลานวัดอยู่ จึงตอบพร้อมกับชี้ไม้กวาดไปที่ขอม และกล่าวว่าอยู่ตรงนั้นแหละ ซึ่งพระร่วงนั้นมิอาจสัจย์ ขอมดำดิ่งจึงกลายเป็นหินอยู่ตรงนั้นจนถึงปัจจุบัน และต่อมาเมืองจันทบุรีจึงเป็นอิสระอีกครั้งตั้งแต่ พ.ศ. 1763 และกรุงสุโขทัยตั้งราชธานีในปี พ.ศ. 1800-1893 ระหว่างนั้นจันทบุรียังคงอยู่เป็นอิสระระยะหนึ่งเพราะระยะทางของจันทบุรีกับสุโขทัยห่างไกลกันมาก ในเวลานั้นจันทบุรีจึงไม่เป็นเมืองขึ้นของสุโขทัยต่อมากรุงศรีอยุธยาตั้งราชธานีใน พ.ศ. 1893 พระเจ้าอู่ทองประกาศขยายอาณาเขตตามหัวเมืองทางใต้ 16 หัวเมือง เมืองจันทบุรีก็มีชื่อเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยาด้วย และเจ้าเมืองจันทบุรีจะต้องส่งกระวาน ดีปลี และพริกไทย เป็นเครื่องบรรณาการไปถวายทุกปีตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัย พ.ศ. 1763 เมืองจันทบุรีได้ย้ายจากเมืองเพนียดมาตั้งอยู่ที่ ต.หัววังเหนือ วัดจันทนาราม (ปัจจุบัน) ตั้งแต่ขอมหมดอำนาจไป ต่อมาสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น พ.ศ. 2031 ชุมชนเมืองทุ่งทะเลสาบได้ขยายอยู่เป็นกลุ่มๆ ตามลุ่มแม่น้ำจันทบุรีจนถึงปากอ่าวไทย (อ.แหลมสิงห์) หน้านั้นจะมีชุมชนหลายเชื้อชาติหลายภาษาด้วยกัน แต่ชุมชนชองมีมากกว่าชาวลาว ชาวเขมร (หรือขอม) ซึ่งถูกกวาดต้อนเข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเมื่อครั้งเกิดสงครามกับเขมรและได้จับกษัตริย์ของเขมรมาประหารชีวิตลง และได้กวาดต้อนคนลาวมาอยู่ที่จันทบุรี จึงเกิดมีบ้านขอมบ้านลาวตั้งแต่นั้นมา ส่วนคนไทยที่เป็นเจ้านายหรือผู้ปกครองก็เพิ่งเข้ามาอยู่จันทบุรีเป็นครั้งแรก ส่วนชาวจีนนั้นเข้ามาทำการค้าเชิงพาณิชย์ตั้งแต่สมัยโบราณ และชาวอินเดียหรือแขกก็เข้ามาซื้อเครื่องเทศ เช่น กระวาน ดีปลี พริกไทย พร้อม

กับนำวัฒนธรรมเข้ามาด้วยฉะนั้นชาวของเมื่อมีชาวต่างชาติต่างภาษาเข้ามาอยู่ด้วยจึงจำเป็นต้องแลกเปลี่ยนภาษา และวัฒนธรรมต่างๆซึ่งกันและกัน เพื่อความสามัคคีกันต่อไป ดังนั้นภาษาของที่อยู่ใกล้ตัวเมืองจึงค่อยๆสูญหายไป ส่วนกลุ่มของที่ชอบอิสระรักสงบชอบโดดเดี่ยวเป็นกลุ่มๆไม่ชอบยุ่งเกี่ยวกับใคร ต่างก็หนีอพยพไปหาที่ทำกินตามลุ่มแม่น้ำจันทบุรีทางเหนือโดยเฉพาะเขตอำเภอมะขามจะมีชาวของอยู่กันทั่วไป เช่น ท่าหลวง-น้ำรัก-วังจะอ้าย-พยาริ-แสง-ปลิว-บึงบอน-ทับนคร-ทุ่งเพล-จมน-ทุ่งตลาด-วังแหม-ปัก-แดง-ทุ่งสะพาน-พลวง-กระทิง-ทุ่งตาอิน-ดินแดง เป็นต้น ต่อมาครั้งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ 2310 พระเจ้าตากสินได้นำทัพมายึดเมืองจันทบุรีเป็นที่รวมกำลังพลจึงได้ให้ชาวของ ชาวจีน และชาวไทยร่วมกันสมัครเป็นทหารไปรบกับพม่าโดยไปร่วมทัพกับพระเจ้าตากสินมหาราช จนพม่าต้องยอมถอยทัพกลับไป ขณะนั้นชาวจันทบุรี ระยอง และตราดคงจะไปร่วมรบด้วยอย่างมากมาย ส่วนคนแก่ผู้หญิงหรือคนหนุ่มสาวที่ไม่ไปร่วมรบด้วย ก็ได้ขยายไปหาที่ทำกิน ทำนา ทำไร่ หาของป่า ล่าสัตว์ และทำสวนปลูกกระวานอยู่แถบตะเคียนทอง-คลองพลู-น้ำขุ่น-โป่งน้ำร้อน และทับไทรมากขึ้นเรื่อยๆ ต่อมาจึงเกิดมีชาวของอยู่ในป่าดงดังกล่าว เพราะชาวของจะอยู่กันด้วยความสงบสุข เพราะยึดหลักวัฒนธรรมประเพณีเป็นหลักในการดำรงชีวิต และความเชื่อถือคำพูดของบรรพบุรุษปู่ย่า-ตายายอย่างเคร่งครัดมาแต่โบราณนานมาแล้ว เป็นต้น

ข้อสรุปของชาวของ ครั้งแรกก่อนยุคประวัติศาสตร์ เป็นชุมชนอยู่ตามป่าเขาในจังหวัดจันทบุรีมาแต่ก่อน โดยเฉพาะเทือกเขาสระบาปและตามเขาต่างๆ ตามหลักฐานศิลาจารึกที่ค้นพบประมาณ พ.ศ. 800-1800 ว่าชาวของนั้นมีผู้นำผู้ปกครองกันเองตามโอกาส และเพราะเกิดมีพลเมืองชาวของเพิ่มมากขึ้นทางภาคตะวันออก 3 จังหวัด โดยมีจันทบุรีเป็นศูนย์กลางเมืองหลวงของชาวของ เมืองระยองและเมืองตราดรวมกันในภาคตะวันออกและมีประชากรที่พูดภาษาของมากกว่าชนอื่นๆในขณะนั้น เพราะภาษาไทยยังไม่เผยแพร่มากนัก ประกอบกับการไปมาหาสู่กันไม่สะดวก ส่วนวัฒนธรรมของของก็ยังคงใช้กันอยู่ทั่วไปในจ.จันทบุรี เช่น การแต่งงานแบบของ การเซ่นผีบรรพบุรุษ และภาษาในการพูดอาจจะเพี้ยนไปบ้างตามยุคตามสมัยแต่ก็ยังมีความเป็นของอยู่เสมอมาโดยสรุปว่าชุมชนของหรือเชื้อสายของคนของนั้นเกิดขึ้นเองตามมนุษย์โลกครั้งอดีตนานเป็นพันๆปีในจันทบุรี ระยองและตราด แน่แน่นอนว่าไม่ได้อพยพมาจากเมืองไหนหรือภาคไหนมาก่อนเลย ดังกล่าว และที่ยังมีการใช้ภาษาของกันมากที่สุดในขณะนี้ก็คือ เทศบาลตำบลตะเคียนทองโดยเฉพาะหมู่ที่ 4 หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6

4.2.2 ลักษณะและความเป็นอยู่ของคนของ

ในอดีตสมัยก่อนยุคประวัติศาสตร์ ประมาณ 2,000-3,000 ปี คนของจะอาศัยอยู่ตามป่าเขาในเขตจันทบุรีมาก่อนและนานเท่าใดไม่ทราบ ต่อมาคนของที่เคยอยู่ตามป่าตามเขาเมื่อมีประชากรมากขึ้น ก็กลายเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มใหญ่ มีผู้นำปกครองก็กลายเป็นคนเมือง เช่น ประมาณ พ.ศ 800-1800 ยุคนี้คนของจะรู้จักรวมตัวกันเป็นชุมชนเมืองมีผู้ปกครองและผู้นำ แบ่งชั้น แบ่งระดับ และแบ่งกลุ่มต่างๆมากขึ้นเช่นยุคของพระนางกาไว เป็นต้น ครั้งต่อมาความเจริญทางสังคมของเผ่ากลุ่มต่างๆมีการแข่งขันอำนาจกันมากขึ้น

กลุ่มของเขามีอิสระมาก่อนและการปกครองเปลี่ยนผู้นำ ผู้มีอำนาจจากเมืองใกล้เคียงมาปกครองต่อ ชุมชนของจะอพยพไปหาที่ทำกินและตั้งถิ่นฐานใหม่ต่อไปเรื่อยๆ เช่น ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น พ.ศ 1893 จันทบุรีเป็นเมืองขึ้นกับกรุงศรีอยุธยาด้วยเมืองหนึ่ง คนของ หรือ เผ่าของจะหนีจากเมืองจันทบุรีขึ้นไปอยู่ตามลุ่มแม่น้ำจันทบุรี และตามเชิงเขาพระบาทพลวงเขาสอยดาวในเขตอำเภอมะขามมากขึ้น

ต่อมาในสมัยธนบุรี พ.ศ. 2310 ไทยเสียกรุงศรีอยุธยาให้กับพม่า พระเจ้าตากสินมหาราชจึงเดินทัพมาตั้งหลักรวมพลที่เมืองจันทบุรี สมัยนั้นคนของที่อาศัยอยู่ที่เมืองจันทบุรี ก็กลายเป็นคนไทยและภาษาก็พูดภาษาไทยอีกด้วย เพราะการเป็นเมืองขึ้นกับกฎหมายของไทย ทุกคนก็ต้องปรับตัวเองให้อยู่ในสังคมไทยได้เช่นกัน เช่น ภาษา-วัฒนธรรม-ประเพณีและศาสนาด้วยเช่นกัน ส่วนคนของที่ไม่อยากเปลี่ยนวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนของเดิมๆก็จะรวมกลุ่มกันแยกย้ายออกจากเมืองหนีเข้าป่าเข้าดงลึกๆในภูมิประเทศที่สงบเงียบ ดำรงชีวิตด้วยธรรมชาติป่าเขาลำเนาไพรที่อุดมสมบูรณ์ เช่น เข้ามาอยู่ตำบลพลวง-ตะเคียนทอง-คลองพลู-น้ำขุ่น เป็นต้น บุคเบิกป่าเขาทำไร่ทำนา เลี้ยงสัตว์ เช่น วัว-ควาย-หมู-เป็ด-ไก่ ต่างๆและยังมีอาชีพล่าสัตว์ป่าหาของป่า ทำสวนกระวานตามหุบเขาสอยดาวเขากระสือ เป็นต้น ส่วนคนของที่อยู่กันเป็นกลุ่มๆจะมีวิถีชีวิตคล้ายคลึงกัน มีวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อไหว้ผีปู่-ย่า-ตา-ยาย คล้ายกันทุกอย่าง ส่วนคนของที่รักการต่อสู้ใจถึงชอบร่ำเรียนวิชาคงกระพันหรือเวทมนต์ต่างๆก็จะอาสาสมัครไปร่วมรบพม่ากับทัพของพระเจ้าตากสินมหาราชอีกมากมาย ดังตามคำโบราณเล่าไว้ว่า คนของแตกทัพหนีมีการสู้รบกัน ฝ่ายข้าศึกทหารพมามาร่วมรบของพม่าด้วยกัน ทหารพมามีความไม่ใช้ทหารไทย ทหารพม่าจึงไม่สนใจจึงทำให้ไม่ถูกฆ่า เป็นต้นและคำบทกลอนของสุนทรภู่กวีเอกของไทยที่เป็นสายเลือดลูกทหารของจากบ้านกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ครั้งนั้นพ่อของสุนทรภู่เป็นคนของไปร่วมรบเหมือนกัน จนกระทั่งได้ลอบรักนางสนมในวังหลวง จึงมีบุตรชื่อ ค.ช ภู เมื่ออายุได้ 15 ปี พ่อจึงหนีออกจากวังกลับมาบวชอยู่บ้านเกิด คือที่วัดบ้านกล้า จนอายุสุนทรภู่ได้ 36 ปี สุนทรภู่ทำผิดในวังหลวงถูกทำโทษจึงหนีมาเยี่ยมบิดาที่บ้านเกิด ดังกล่าว เมื่อกลุ่มของเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินอยู่ในป่าในดงไกลจากจันทบุรีแล้ว ครั้งนั้นจากจันทบุรีถึงบ้านพลวงและเข้าป่าดงใหญ่ ก็จะถึงบ้านตะเคียนทอง-คลองพลู ระยะการเดินทางจะใช้เวลาประมาณ 2-3 วันโดยจะใช้เกวียนและการเดินเท้าเมื่อต้องเข้าไปในเมืองจันทบุรีเวลานั้นคือ เอาของป่ามาขาย แลกเปลี่ยนกะปิ-น้ำปลา-เครื่องนุ่งห่มต่างๆที่จำเป็นเพื่อนำกลับมาที่บ้าน สมัยนั้นคนบางคนพูดไทยไม่ได้เลยก็มี หรือพูดได้แต่ก็ไม่ชัดเจน เพราะภาษาไทยยังไม่มีหนังสือสอนภาษา จะมีก็แต่เรียนหนังสือภาษาขอมในวัดเท่านั้น ความเป็นอยู่ของคนของสมัยนั้น การปกครองจะยึดใช้วิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณีที่มีอยู่ เป็นกฎเกณฑ์ข้อห้ามข้อบังคับจากผู้เฒ่าผู้แก่-พ่อแม่-ปู่ย่า-ตาายเป็นหลัก เพราะกฎหมายบ้านเมืองยังไม่เข้มงวดหรือเข้าไปไม่ถึง จึงทำให้คนของหันมาเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์พึ่งพาวิญญาณของปู่ย่าตายายกัน ช่วยแก้ไขทางสังคม เช่น การลงผีหิ้ง ผีโรงเข้ามาบอกกล่าวสั่งสอนลูกหลานให้ทำแต่สิ่งที่ดีๆอย่างนี้ทุกปีนอกนั้นคนของยังเชื่อเจ้าป่าเจ้าเขา และผีป่านางไม้กันอีกด้วย เรื่องการทำมาหากิน เช่น ทำไร่-ทำนา ต้องให้ศาลใหญ่-ศาลทุ่ง-ศาลไร่ และศาลเจ้าพระนารายณ์ เป็นต้น ความเชื่อต่างๆเหล่านี้ของคนของสมัย 60 ปีก่อน คนของจะต้องนับถือปฏิบัติกันโดย

เคร่งครัด มิฉะนั้นการทำมาหากินจะเกิดโรคและโทษต่างๆ ได้ เช่น มีสัตว์ร้าย ภู เลื้อ ออกมาอาละวาดตามบ้านเรือนของผู้ที่ไม่นับถือเจ้าป่าเจ้าเขา ก็มักจะเกิดอันตรายได้ง่ายๆ

เรื่องการทำมาหากิน คนของจะไปช่วยกัน เรียกว่า การเอาแรงกัน ที่เขาที่เรานสร้างทุกบ้าน ยามเจ็บป่วยเพื่อนบ้านจะไปเยี่ยมกันเต็มบ้าน ช่วยกันไปหาหาสมุนไพรตามที่หมอสั่งมาให้คนป่วย ยามตายคนของจะช่วยกันเลื้อยไม้ทำโลงศพ ทำที่ไว้ศพ ต่างคนต่างเอาข้าวสารผักและอาหารต่างๆ มาช่วยกันจนเสร็จงาน และในวันสงกรานต์ชาวของจะไปเยี่ยมพ่อแม่-พี่น้อง หุงข้าวหุงแกงให้กินกันจนอิ่มเหล้ายาปลาปิ้งกินกัน ไม่ต้องซื้อทำกันเองทั้งหมด แล้วร้องทำเพลงกันสนุกสนาน ตามประสาบ้านป่าบ้านนอกเช่นนี้เป็นประจำ

การเรียนวิชาไสยศาสตร์ต่างๆ เช่น เรียนหมอ เรียนเสน่ห์ยาแฝด เรียนเล่นผี ทำน้ำมันพรายจากผีตายโหง เรียนทำวัชรูป การเรียนเสกหนังสือเข้าท้อง การเรียนปั้นรูปต่างตน การล่าสัตว์ผูกป่าผูกรอย และการเรียนเป็นหมอสมุนไพร

ประเพณีความเชื่อของคนของโบราณจะมีความเชื่อเรื่องโชคลางของขลัง เช่น เชื่อว่าวิญญาณมีจริง ผีมีจริง เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าคลอง เจ้าที่บ้าน เจ้าโปงหนองบึง ความเชื่อในสิ่งต่างๆ เหล่านี้จะช่วยให้สังคมกลุ่มนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ถ้าฝ่าฝืนหรือผิดประเพณีอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้นั้นจะถูกสาปแช่งจากผีบรรพบุรุษ สังคมไม่ยอมรับหรือตีตีดอนินทาเสียหาย และจะพบกับอันตรายทันตาเห็น กฎข้อห้ามทางประเพณีของคือเป็นผู้หญิงห้ามตามผู้ชายออกจากบ้านเด็ดขาด ห้ามผู้ชายหยอกเย้าสาदन้าผู้หญิงสาว ไม่เช่นนั้นจะเสียผีเสียข้าวสารทำขวัญ ขึ้นบ้านตอนกลางคืนห้ามล้างเท้า ห้ามเผาข้าวหลามตอนที่ยังไม่ได้ให้ศาลนาเด็ดขาด ห้ามกินข้าวในตอนเวลามืด ห้ามส่งของลอดช่อง ห้ามนอนหันหัวไปทางทิศตะวันตก ห้ามเดินทางไกลในเวลา 12.00 น. จะเกิดอันตราย ไปป่าเขาห้ามพูดถึงเสือและช้าง ห้ามเอาข้าวสารแขวนบนหัวนอน ห้ามเดินมุดลาวตากผ้าโดยเฉพาะคนที่เล่นของ

4.2.3.รูปร่างลักษณะและนิสัยใจคอ

ลักษณะโดยทั่วไป ของชาวของ จะเป็นคนที่มีขนาดค่อนข้างเล็กกว่าคนไทยเล็กน้อย คือผู้ชายจะสูงเฉลี่ย 1.50 - 1.68 เมตร ส่วนผู้หญิงสูงโดยเฉลี่ย 1.37-1.58 เมตร สีผิวค่อนข้างดำ ซึ่งเป็นดำปนแดง ไม่ดำสนิทหรือดำนวลอย่างคนเขมร กระโหลกศีรษะจะยาว เส้นผมมักจะหยิกและขด ศีรษะด้านบนตัด ใบหน้ารูปสี่เหลี่ยม หน้าผากกว้างลึก คางเหลี่ยม ขากรรไกรกว้าง จมูกแบนไม่โด่ง ปากหนาตาโปนใหญ่และจะมีลักษณะการเดินที่แตกต่างไปจากคนไทยโดยทั่วไป คือ คนของจะเดินแบบยกขาสูงเหมือนคนเดินป่า จากลักษณะทางกายภาพของชาวของดังกล่าว บุญเดิม พันรอบ และภารดี มหาพันธ์ (2522 : 93) ให้ความเห็นว่าชาวของ น่าจะมีลักษณะเหมือนกับพวกไมโครนีเซียน (Micronesian) และเมลานีเซียน (Melanesian) ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยที่ยังหลงเหลืออยู่ในเอเชียอาคเนย์ มากกว่าจะเป็นพวกตระกูลมอญ - เขมร

สำหรับอุปนิสัยใจคอของชาวของนั้น เป็นคนซื่อสัตย์ รักสงบ มีน้ำใจ อหยาตยดีแก่ไปใครมาก็ต้อนรับเป็นอย่างดี แต่คิดจะเกียจคร้าน คนของในสมัยก่อนจะชอบอยู่ป่ามากกว่าอยู่ในเมือง ปลูกผลหมากร

รากไม้ไว้แต่พอกิน ขึ้นเรือนจะไม่ล้างเท้า กระทะ หม้อ หม้อข้าว หุงหาเสร็จแล้วไม่ล้างเท้า กระทะ หม้อ หม้อข้าว หุงหาเสร็จแล้วไม่ล้าง ถ้าถามว่าหุงหากินเสร็จแล้วทำไมไม่ล้าง เขาจะตอบว่า ถ้าล้างก็เสียหมด (ม.ศรีบุญรา. 2521 : 29)

4.2.4 ลักษณะการแต่งกาย

การแต่งกายของชาวของนั้น จะเหมือนกับคนไทยในชนบททั่ว ๆ ไป ไม่มีชุดประจำเผ่า ผู้เฒ่าที่เป็นหญิงจะนุ่งผ้าโจงกระเบนและสวมเสื้อไม่มีแขน ลำตัวรัดพอดี ดอกกลมผ้าหน้าหรือสวมเสื้อคอกระเช้า ผู้เฒ่าที่เป็นชายมักจะนุ่งกางเกงจีนขายาว มีผ้าขาวม้าคาดเอวหรือคาดบ่า แต่มักจะไม่สวมเสื้อ แต่ถ้าเป็นชายหนุ่มหรืออายุยังไม่มากนัก มักจะนุ่งกางเกงจีนขาสามส่วน หรือกางเกงธรรมดา ใส่เสื้อแขนยาวสีดำนี ผ้าขาวม้าคาดเอว หรือโปกสีริษะ ส่วนผู้หญิงจะนุ่งผ้าถุงและใส่เสื้อผ้าธรรมดาและชอบทาปากสีแดง มักชอบใส่พวกลูกปัดและกำไล ,กรรณิการ์ เกนิกานนท์ และคณะ)2522:26ซึ่งแต่เดิมเข้าใจว่าบรรพบุรุษสวม (กำไลข้อมือข้างละ3 อัน ต้นนิชฐานจากรูปกำไลห้อยอยู่ที่ข้อมือรูปดาหลิ้ว คือเครื่องสานที่ใช้ไม้ไผ่จักบางแบบสานชะลอม แต่สานเป็นรูปคล้ายคนมีมือมีแขน ซึ่งทำเป็นรูปคน ชิน อยู่ดี)2524:17(

4.2.5 วิถีชีวิตความเป็นอยู่

การสร้างบ้านของชาวของนั้น จะสร้างแบบง่าย ๆ และเรียกว่า “ขนา” เป็นบ้านยกพื้นเดี่ยว ๆ มีบันได 3 ชั้น หรือ 5 ชั้น ฝาและพื้นใช้ไม้ไผ่ลำโตๆมาทาบเป็นฝาใช้ปูพื้นและกั้นฝา ตัวพื้นมักจะทำเป็น 2 หรือ 3 ระดับลดหลั่นกันลงไป หลังคามุงด้วยตับที่เย็บจากใบไม้แต่ปัจจุบันบ้านชาวของส่วนใหญ่จะเป็นแบบเรือนไทยทั่วไป หลังคามุงด้วยกระเบื้องก็มีสังกะสีก็มี ที่มุงด้วยจากก็มีบ้าง และนอกจากนั้นใกล้ ๆ บ้านจะมีขึงข้าว ซึ่งสร้างขึ้นคล้ายบ้านแต่ภายในกรุด้วยเสื่อกลุ้ม ซึ่งเป็นต้นไมชนิดหนึ่งที่มีใบคล้ายต้นข่า ผิวใบคล้ายหวาย ใช้ผิวสานเป็นเสื่อ เรียกว่า “เสื่อกลุ้ม” ธานินทร์ เกษศิริ, สัมภาษณ์ : 2542 (อ้างใน สุวิชัย โกศัลยวัฒน์. 2543 : 66)

ได้กล่าวถึงเรื่องอาหารการกินของชาวซองว่าจะทำกันอย่างง่าย ๆ ซึ่งอาหารก็จะคล้าย ๆ กับของคนไทย แต่โดยมากจะรับประทานผักจิ้มน้ำพริกเป็นหลัก ในเรื่องเกี่ยวกับอาหารของชาวซองนั้น ได้มีนิยายปรัมปราเล่าสืบกันมาว่า เดิมพวกซองอยู่ในป่ากินกลอยเป็นอาหารวันหนึ่งของแม่ลูกออกจากป่าไปที่ทุ่ง เห็นคนทีนั้นกินข้าวลูกจึงถามแม่ว่า “แม่จำคนทีนั้น เขากินอะไรกันนะเม็ดเล็กกว่ากลอยที่เรากิน” แม่ตอบว่า “เราอยู่ป่าเขาก็ต้องกินกลอยเขาอยู่ทุ่งอยู่ท่าก็กินข้าวเม็ดเล็ก” เมื่อกลับถึงบ้าน ลูกก็เล่าให้พ่อผู้เป็นพรานฟัง พ่อสนใจจึงชวนเพื่อนไปดูคนที่ทุ่ง เห็นเขากินข้าวกันอยู่ก็ถามว่าไปได้ข้าวมาจากไหน ชาวทุ่งก็บอกว่าได้ข้าวมาจากนา ซึ่งพวกเขาเป็นผู้ปลูกข้าวไว้ แล้วชี้ให้ดูนาแล้วอธิบายวิธีทำนาให้พวกของทราบ แต่นั้นมาพวกของก็รู้จักทำนาเมื่อเกี่ยวข้าวและดำข้าวแล้วก็เอารำมาหุงกิน ส่วนข้าวสารนั้นเขาทิ้งกันจนเป็นกองโต ทั้งนี้เพราะพวกชาวซองลืมถามไปว่า เอาส่วนไหนของข้าวมากิน อยู่มาวันหนึ่งพ่อแม่ไม่อยู่บ้าน ทิ้งลูกสาวให้อยู่เลี้ยงน้อง น้องตื่นมาหิวก็ร้องไห้ไม่ยอมหยุด พี่สาวโกรธคิดจะลงโทษน้อง มองไปเห็นข้าวสารเม็ดเล็กโตกว่ารำ จึงนึกในใจว่าหาเอาข้าวสารมาหุงให้น้องกินคงจะคิดค้อน้อง จะได้หยุดร้องไห้ เมื่อหุงข้าวเสร็จจึงลองชิมดูรู้สึกว่ามันนุ่มและมีรสชาติอร่อยกว่ารำ พี่สาวกินเสียเอง เมื่อพ่อแม่กลับมาก็เล่าให้พ่อแม่ฟัง พ่อแม่ลองชิมดูก็ติดใจแล้วเล่าให้เพื่อนบ้านฟัง เพื่อนบ้านก็ลองชิมดู แต่นั้นมาพวกของก็หุงข้าวกิน (ชิน อยู่ดี. 2524 : 10)

สำหรับความเป็นอยู่ด้านอื่น ๆ การดำเนินชีวิตประจำวันต่าง ๆ ของคนชาวซองนั้นส่วนใหญ่ก็จะคล้าย ๆ กับของคนไทยในชนบททั่วไป คือเรียบง่าย อยู่ตามธรรมชาติอันน่าย

4.2.6 ศาสนาและความเชื่อ

ชาวซองนั้นนับถือศาสนาพุทธปนกับความเชื่อในเรื่องการนับถือผีและวิญญาณด้วยซึ่งในบ้านชาวซองจะต้องมี “หิ้งผี” (ผีบรรพบุรุษ ผีญาติพี่น้อง) ประจำอยู่เกือบทุกบ้านซึ่งเชื่อกันว่าหิ้งผีจะเป็นวิญญาณที่ซื่อสัตย์ และห่วงหาพันพ้อสมบัติในบริเวณที่สิงสถิตอยู่จะคอยปกป้องรักษา ป้องกันภัยพิบัติต่าง ๆ ตลอดจนความเจ็บไข้ของคนในครอบครัว หัวหน้าครอบครัวจะเป็นผู้ทำพิธีบวงสรวงวิญญาณหิ้งผี โดยจัดเครื่องเซ่นเป็นอาหารคาวหวานเป็นประจำ และทุก ๆ ปีจะมีการละเล่นเกี่ยวกับวิญญาณหิ้งผีนี้อยู่เสมอเป็นกิจกรรมสำคัญของครอบครัวอย่างหนึ่งด้วย (พร้อม หอมหวาน. สัมภาษณ์ : 2542 ; อ้างมาจาก สุวิชัย โกสยยะวัฒน์. 2543 : 67)

4.2.7 ประเพณีนิยมและการละเล่นของคนของ

ประเพณีของชาวของส่วนใหญ่จะเป็นประเพณีที่มีความพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประเพณีที่เกี่ยวกับอาชีพ และประเพณีที่เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องการนับถือผีหรือวิญญาณ ซึ่งได้แก่

4.2.7.1 ประเพณีการเกิด ประเพณีการเกิดของชาวของ เมื่อมีหญิงท้องแก่ใกล้จะคลอดบุตรในหมู่บ้าน ผู้เป็นสามีจะต้องเตรียมอุปกรณ์ต่างๆในการคลอดบุตร เช่น แคร่ไม้ไผ่สำหรับให้ผู้ที่คลอดบุตรอยู่ไฟ ที่สำหรับก่อไฟ จะใช้ไม้ไผ่สด ๆ ตัดเป็นสี่ท่อนยาวเท่ากันวางเป็นรูปสี่เหลี่ยม พื้นรองด้วยขี้เถ้าที่เอามาจากเตาไฟ รองนั่งเพื่อกันไฟไหม้พื้นสำหรับพื้นที่จะใช้ในการติดไฟต้องไปตัดไม้มาจากในป่า ซึ่งชาวของจะมีความเชื่อกันว่าในพื้นนั้นจะมีผีร้ายต่าง ๆ อยู่และเพื่อไม่ให้ผีร้ายทำร้ายแม่และเด็ก ก็จะมีการป้องกันผีร้ายในพื้นโดยตัดไม้ที่จะทำเป็นพื้นตากแดดไว้หลาย ๆ วัน ซึ่งกองไม้ที่ใช้ตากแดดนั้นต้องใช้หนามล้อมไว้รอบ ๆ เมื่อถึงวันคลอด หมอตำแยจะเอาน้ำมนต์มารดคนเจ็บท้อง เป็นการใช้ไสยศาสตร์ช่วยให้กำลังใจรักษาคนเจ็บ ซึ่งน้ำมนต์นี้เชื่อกันว่า จะขับไล่ภูตผีปีศาจที่อาจจะมารบกวนแม่และเด็กในท้อง (สุวิชัย โกศลยะวัฒน์. 2543 : 66)

เมื่อคลอดเสร็จแล้ว หมอตำแยจะใช้ไม้ขางตัดสายสะดือ ยาใส่สายสะดือจะเป็นยาพื้นบ้าน โดยมีส่วนผสมคือ พริกไทย 1 ส่วน ดินสอพอง 1 ส่วน และรังไหมร่า 1 ส่วน บดเป็นผง โรยแผลสะดือจนกว่าจะหาย เมื่อตัดสายสะดือแล้วหมอตำแยจะอาบน้ำเด็ก ถ้าเป็นผู้ชายจะใช้ฝ้านุ่นของพ่อห่มตัวเด็กถ้าเป็นหญิงจะใช้ฝ้านุ่นของแม่เพราะมีความเชื่อกันว่าเด็กผู้ชายโตขึ้นจะเป็นพ่อ เด็กผู้หญิงโตขึ้นจะเป็นแม่ภายในห้องคลอดต้องมียันต์ ซึ่งเรียกว่า “แม่ตำแย” ปิดไว้ที่ประตูบ้าน สำหรับรูดไล่สิ่งไม่ดีให้สะอาดแล้วเอาเกลือเคล้า ถ้าไม่สะอาดเด็กจะเป็นโรค โรคด้วยขมื่นอีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงเอาไปแขวนไว้ที่กิ่งไม้ ถ้าไม่แขวนถือกันว่าเด็กจะเปื่อยและป่วยง่าย

หลังจากเด็กคลอดได้ 3 วัน จะต้องทำพิธีเอาเด็กลงเปล โดยเอายันต์ที่ปิดไว้ที่ประตูมาผูกข้อมือเด็ก หมอตำแยทำบายศรีปากชาม 3 สำหรับ แล้วจึงเรียกมิ่งขวัญเด็ก ต่อด้วยบทสวดชุมนุมเทวดา พอสวดจบก็เอาเด็กใส่เปล มีข้อห้ามมากมายสำหรับแม่ในการอยู่ไฟ เช่น เด็กตัวร้อนไม่ให้คล้ำเพราะถ้าคล้ำแล้วตัวเด็กจะพอง ห้ามแม่เอามือลูบท้องตัวเองเพราะจะทำให้ท้องพอง การปฏิบัติตัวของแม่ขณะอยู่ไฟก็คือกินข้าวกับเกลือ อาบน้ำบ่อย ๆ น้ำที่อาบจะต้องเป็นน้ำที่ต้มกับใบส้มโอเปรี้ยว (สุวิชัย โกศลยะวัฒน์. 2543 : 68)

กรณีที่เด็กตาย ต้องเอาสุ่มหรือแหลอบศพไว้ก่อน เพื่อไม่ให้กุมารทองเข้าสิงแม่ แล้วใช้ผ้าหรือกระสอบก็ได้ ห่อศพเด็กนำไปป่าช้า เพื่อทำการฝัง เวลาฝังต้องใช้คาถาตรีงกันอย่างแข็งแรง โดยใช้พินคราดนา 7 อัน ตอตรงหลุมศพ ผู้ที่ไปด้วยต้องมีด้ายมงคลผูกทุกคน เพื่อกันไม่ให้ปีศาจเข้าสิง

หลังจากเด็กคลอดได้ 1 - 2 เดือน ต้องโกนผมไฟ ผมที่โกนต้องห่อด้วยใบบอนแล้วเก็บไว้ เมื่อโตขึ้นเด็กผู้หญิงจะต้องไว้ผมจุก เด็กผู้ชายจะไว้ผมเปีย และจะทำพิธีโกนจุก เมื่อเด็กอายุไม่เกิน 14 ปี สำหรับการเลี้ยงดูบุตรหลานนั้น ผู้หญิงจะได้รับการสอนให้หุงหาอาหารรักษายาบ้านเรือนให้สะอาด ตักน้ำ

ซ้อมข้าว ฯลฯ ส่วนผู้ชายให้ทำสวน ทำนา ทำไร่ และล่าสัตว์ เป็นต้น (กรณีการ เกษินันท์ และคณะ. 2522 : 80)

4.2.7.2 ประเพณีการตาย (การทำศพ) เมื่อมีคนตายต้องมีพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ตอนกลางวันจะทำบุญเลี้ยงพระที่บ้านของผู้ตาย กลางคืนสวดพระอภิธรรมและมีการสวดมาลัย เรียกว่า “สวดผี” เกี่ยวกับศพผู้ตายต้องมีการอาบน้ำศพ ใช้ด้ายผูกข้อมือ เรียกว่าด้ายคอย สำหรับศีรษะ มือ เท้า และลำตัว จะต้องใช้ผ้ารัดให้แน่น เพื่อป้องกันการขึ้นอืด มือจับมาพนมตรงหน้าอกให้ถืองอวยไธสง ซึ่ง ใ้ไฟลูบ จีบ ดอกไม้ รูป เทียน ข้าวสาร 1 ขัน และตะเกียง 1 ดวง การเผาใช้ไม้ท่อนๆ มาวางกองเป็นรูป สี่เหลี่ยมสูงพอประมาณวางโลงศพบนกองไม้นี้ สัปเหร่อจะต้องตัดเชือก หรือผ้าที่ผูกศพอยู่ออกให้หมด แล้วล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าวอ่อน จึงทำการจุดไฟเผา เวลากลับบ้านต้องใช้ด้ายแดงหรือด้ายขาวผูกมือ สัปเหร่อ สำหรับการเก็บกระดูกให้เก็บในตอนเช้าของวันรุ่งขึ้น อาจจะเก็บกระดูกไว้เพื่อทำบุญกระดูก หรือไม่เก็บไว้ก็ได้ กรณีที่ไม่เผาศพ จะฝังศพโดยการหามเข้าป่าช้า ซึ่งจะต้องใช้คน 8 คนเป็นคนหามศพ เกินหรือขาดไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นศพเด็กหรือศพผู้ใหญ่ก็ตาม

สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องในงานศพนั้น ชาวซองจะถือว่าเป็นงานที่จำเป็นที่สุดไม่ต้องบอกไม่ต้องเชิญ เมื่อทราบข่าวจะมากันเอง และการทำบุญกับเจ้าภาพนั้น ส่วนมากเขาจะไม่นิยมทำบุญด้วยเงิน เขาจะช่วย โดยบางคนจะนำข้าวสารมา 2 -3 ทะนาน บางคนก็เอาพริกมาบ้าง มะอึ๊กบ้าง มะเขือบ้าง พริกเผบ้าง งานศพของชาวซองจะไม่ค่อยโศกเศร้า จะชอบร่าเริง มีการคุยกันสนุกสนาน จะอยู่กันจนสว่าง ซึ่งเขาถือว่า อยู่เป็นเพื่อนศพ และผู้ตายไม่ได้จากไปไหนเพราะมีหิ้งบูชาอยู่ในบ้าน จึงเหมือนกับยังอยู่ด้วยกันอย่างเป็นปกติ (สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์. 2543 : 69)

4.2.7.3 ประเพณีการแต่งงาน ขณะชอบพอกัน ชายหนุ่มหญิงสาวซองจะพลอดรักกัน เกี่ยวพาราศีกันได้ดีแต่เพียงวาจาเท่านั้น ถ้าเข้าขันจับมือถือแขน เขาถือว่าเป็นการล่วงเกิน และเป็นการผิด ผิด ต้องมีการขอขมาลาโทษ เสียค่าผิดผีไปตามธรรมเนียม หรือต้องส่งเจ้าแก่ไปสู่ขอแต่งงานกันเลยสุด แล้วแต่กรณี การสู่ขอของหญิงของชาวซอง เมื่อตกลงกันได้แล้ว แต่ขณะนั้นยังไม่พร้อมที่จะแต่งงานกัน ทั้ง สองฝ่ายจะตกลงกันว่ากำหนดวันแต่งงานจะมีขึ้นในวันหลัง มีกำหนดไม่เกิน 3 ปี ภายในเวลาที่กำหนดนี้ ชายจะไปอยู่ด้วยกันจนสามภรรยาที่บ้านของฝ่ายหญิง หรือฝ่ายหญิงจะไปอยู่บ้านฝ่ายชายก็ได้ เขาเรียกว่า “อาสา” กันไปก่อนบางคู่อยู่กันด้วยกันจนมีลูกแล้ว 2 - 3 คน จึงมีการแต่งงานกันอย่างถูกต้องตาม ประเพณีก็มีส่วนมากเขาจะไม่ผิดสัญญากัน เพราะกลัวผิดผี วิธีการอาสามี 2 อย่างคือ (ม.ศรีบุรุษรา. 2521 : 31)

4.2.7.3.1 อาสาปล่อย หมายความว่า หนุ่มสาวคู่นั้น นับตั้งแต่วันอาสาเข้ามาอยู่กินด้วยกันนั้น รู้สึกว่านิสัยใจคอเข้ากันไม่ค่อยได้ มีแต่เรื่องทะเลาะเบาะแว้งทุบตีกันอยู่เป็นประจำประการหนึ่ง หรืออีกประการหนึ่งพ่อแม่ของฝ่ายหญิงเห็นว่า ฝ่ายชายเป็นคนไม่เอางานการ เกียจคร้าน ชอบเที่ยวเตร่ กินเหล้าเมายา ก็สามารถบอกเลิกร้างกันได้ ซึ่งในกรณีเช่นนี้ ชาวชองจะไม่ถือว่าฝ่ายหญิงเสียหายหรือเสื่อมเสียแต่ประการใด

4.2.7.3.2 อาสาติด หมายความว่า ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงคู่นั้นมีอุปนิสัยใจคอที่เข้ากันได้ดี ทั้งพ่อแม่ฝ่ายหญิงก็พอใจ เห็นว่าฝ่ายชายเป็นคนดีจริง ก็จะตกลงแต่งงานกันอย่างถูกต้องตามประเพณีต่อไป การแต่งงานของชาวชองเป็นประเพณีสำคัญที่แตกต่างจากชาวไทย มีการบูชาวิญญาณที่ศักดิ์สิทธิ์ ให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์รับรู้ในการแต่งงานนอกจากญาติพี่น้อง จะมีญาติผู้ใหญ่เอาข้าวสารมาวางไว้ที่ข้างหลังเจ้าบ่าวและเจ้าสาวโดยมีความหมายว่าให้อยู่ดีกินดี ทำมาหากินรุ่งเรืองเหมือนข้าวสารที่เลี้ยงชีวิตมีความก้าวหน้าในการประกอบอาชีพ ไม่อึดอัดคอยากยากเข็ญ (สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์. 2543 : 70)

ก่อนแต่งงาน 1 วัน จะมีการเซ่นผี “ผีกาม” โดยในเวลากลางคืนจะมีคนเอาเขาควยมาสวมหัว ล่ามเชือกโดยมีคนจูงอยู่ข้างล่างเรียกว่า “จี้ควาย” ญาติมิตรเพื่อนฝูงที่มาในคืนนั้นต่างแบกถือ ไถ คราด จอบ เสียม กระบุงข้าวเปลือก ฯลฯ ที่จัดไว้แล้วแห่ไปรอบ ๆ บ้านเจ้าสาว ควยสองตัวก็เล่นขวิดกันไปมา นครบสามรอบแล้วขึ้นบนเรือน หมอผีที่ทำพิธีจะบอกกับผีกามว่า ฝ่ายชายชื่อนั้น ฝ่ายหญิงชื่อนี้ จะทำการสมรสกันในวันรุ่งขึ้น จึงมาทำการเซ่นไหว้ตามประเพณี ขอย่ามารบกวณลูกหลานเลย โปรดคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ และขอให้คู่บ่าวสาวอยู่กินกันยืนยาว ให้มีความสุขความเจริญตลอดไป (ม.ศรีบุษรา. 2521 : 32)

พิธีการแต่งงานของชาวชองจะแบ่งเป็น การแต่งงานพิธีใหญ่ การแต่งงานพิธีเล็ก สำหรับชาวชองที่มีฐานะดี เมื่อจะแต่งงานลูกสาวคนหัวปีหรือคนสุดท้อง มักจะจัดพิธีการแต่งงานพิธีใหญ่ ซึ่งพิธีต่าง ๆ ก็คล้ายกับพิธีแต่งงานพิธีเล็ก ต่างกันตรงที่ว่าในงานพิธีใหญ่จะมีการละเล่นชนวัวชนควาย ซึ่งเรียกกันว่า “การเล่นงานใหญ่” ในระหว่างพิธีแต่งงานด้วยประวัติความเป็นมาของการแต่งงานพิธีใหญ่นี้ กล่าวกันว่าเกิดมาจากเด็กเลี้ยงวัวเลี้ยงควายเมื่อนำควายมาเลี้ยงด้วยกันก็มักจะเล่นสนุกสนานกันตามประสาเด็ก ๆ การเล่นสนุกสนานอย่างหนึ่งของเด็กก็คือ การเล่นแต่งงาน เด็กจะเล่นกันจนมืดจนได้เห็นมาและเพื่อความสนุกสนานยิ่งขึ้น จะมีเด็กอีกจำนวนหนึ่งเล่นวัวควายขวิดกันอยู่รอบ ๆ ขบวนพิธีแต่งงานส่งเสียงเชียร์กันเห็นที่สนุกสนานเหมือนที่เด็กเล่นกันบ้างจึงนำเขาวัวเขาควยมาสวมศีรษะ และขวิดกันไป ขบวนพิธีแต่งงาน (กรณีการ เกณิกานนท์, 2522 : 33)

พิธีการแต่งงานนั้น เริ่มจากบ้านเจ้าบ่าวหลังจากเตรียมพิธี พร้อมทั้งเครื่องขันหมากซึ่งประกอบด้วย ขันหมากเอกซึ่งใช้ถ้วยชามหรือขันเล็ก ๆ ใส่ถั่วหรืองาห่อด้วยผ้าแดงผ้าขาวแล้วมัดปาก เงินสินสอด นอกจากนี้ยังมีหัวหมู 1 หัว เนื้อหมู แล้วแต่ฝ่ายหญิงจะกำหนด ซึ่งจะกำหนดเป็นกิโลกรัม กล่าวกันว่า 2 ถาด มะพร้าว 2 ถาด ๆ

ละ 2 ลูก ขนมหาละแม 2 ถาด ขนมห้าวเหนียวแดง 2 ถาด เหล้า 2 ถาด ๆ ละ 2 ขวด รับเหล่าที่จะเลี้ยงแขก แล้วแต่ฝ่ายหญิงจะกำหนดโดยกำหนดเป็นกระทะ กระทะหนึ่ง บรรจุ 30 ขวดจะยกขบวนไปบ้านเจ้าสาว ทางฝ่ายเจ้าสาวจะจัดคนไปรับเครื่องขันหมากและแห่เจ้าสาวลงมา ให้เจ้าสาวล้งเท้าให้เจ้าบ่าวเสร็จแล้วจะมีพ่อแม่พี่น้องที่ยังไม่มีใครตายจากไปเลยจงเจ้าบ่าวขึ้นบ้าน เจ้าบ่าวเจ้าสาวก็จะมานั่งยังที่ที่เตรียมไว้สำหรับทำพิธี จากนั้นหมอบทำพิธี ซึ่งเรียกว่า “นายฤกษ์” จะว่าบทชุมนุมเทวดาไหว้บายศรีแล้วเอาผ้าขาวคลุมศีรษะเจ้าบ่าวเจ้าสาวเสกคาถา ต่อจากนั้นก็ถึงพิธีโค่นตะเคียน ตะเคียนในที่นี้ก็คือ “เซ่งเลง” เป็นเครื่องจับปลาชนิดหนึ่งทำด้วยซีกไม้ ไข่มัดด้วยหวาย ซึ่งอยู่ในกระบุงข้าวเปลือกโค่นโดยใช้ขวานรำไปรอบๆ พิธี เดินครบ 1 รอบ ก็โค่น 1 ครั้ง จนครบ 3 รอบ พิธีการโค่นต้นตะเคียนนี้เพื่อแสดงว่า ต่อไปเจ้าบ่าวจะเป็นคนขยันขันแข็ง อดทนในการทำมาหากิน เสร็จจากการโค่นต้นตะเคียน ก็จะถึงพิธีโก่งขันหมอบทำพิธีจะเดินตีปึกไปรอบ ๆ รอบที่หนึ่งขันเป็นไก่พันสามรอบที่สองไก่ชน และรอบที่สามขันเป็นไก่แจ้ การขันไก่แสดงว่า ต่อไปเจ้าบ่าวเจ้าสาวจะไม่เกียจคร้าน คื่นนอนแต่เช้าตอนไก่ขัน เสร็จแล้วหมอบก็จะเป่าหูให้เจ้าบ่าวเจ้าสาว แล้วจับหัวโขกกัน ทำอย่างนี้ 3 ครั้ง เพื่อเป็นการเตือนเพื่อไม่ให้เป็นคนคื้อดิ่งจะต้องเชื่อฟังซึ่งกันและกัน แล้วหมอบจะดื่มเหล้าในขวดลงคาถาอาคมในเหล้า ส่งให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวดื่มคนละครั้ง โดยผลัดกันป้อน คเป็นการเล่นคู่บ่าวสาวว่าต้องมีความรักซึ่งกันและกันจะร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน แม้ข้าจะบูดเป็นของเสีย ก็จะกินร่วมกันด้วยความจริงใจ ต่อจากนั้นก็จะเป็นพิธีการทำขวัญให้สืลให้พร บรรดาญาติพี่น้องของทั้งสองฝ่ายจะนำค้ายแดงมาผูกข้อมือข้อมือของคู่บ่าวสาวและกล่าวคำให้พร อาจจะมีการทำขวัญโดยให้เงินบ้าง เมื่อครบทุกคนแล้วก็ถือว่าเสร็จพิธีการแต่งงาน หลังจากเสร็จพิธีการแต่งงานแล้ว คู่บ่าวสาวจะต้องไหว้เจ้าแม่ของทั้งสองฝ่าย เครื่องไหว้ได้แก่ เนื้อหมู ไหว้หมอบทำพิธี โดยใช้ขามหมูเป็นเครื่องไหว้ แล้วส่งคู่บ่าวสาวเข้าหอ (สุวิชัย โกสยยะวัฒน์. 2543 : 71)

4.2.7.4 ประเพณีการแรกนา ประเพณีนี้เป็นประเพณีที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพของชาวชอง กล่าวคือในสมัยก่อน เมื่อจะลงมือทำนาชาวชองจะฉางป่าแล้วเผา และจัดทำที่สำหรับปลูกข้าว ต่อจากนั้นก็ปลูกศาลทองปละบาย (ศาลไร่) ในเดือน 6 หัวหน้าชาวชองจะนำลูกบ้านไปทำความเคารพศาลทองปละบาย (ศาลไร่) โดยนำรูป 6 ดอก เทียน 6 เล่ม ไก่ตัวผู้ 2 ตัว เป็ด 2 ตัวและเหล้า 1 ขวด ไปเช่นส่งเวย ขอให้เทพเจ้าประทานพรให้พวกเขาทำมาค้าขึ้น และทำนาให้ได้ผลดี การทำพิธีดังกล่าวหัวหน้าจะเป็นผู้แบ่งเครื่องเช่นลงในสำหรับพิเศษเมื่อทำพิธีเสร็จแล้วผู้ที่มาร่วมพิธีก็จะรับประทานอาหารร่วมกัน ณ ที่นั้น ด้วยความเบิกบานใจต่อจากนั้นก็กลับไปยังที่นาของตน เจ้าของนาจะนำเอาไข่ 1 ฟอง กล้วย 3 แว่น อ้อย 3 แว่น หมาก 3 คำ ถั่ว งา เกล้าน้ำอ้อยและเหล้า วางลงที่หัวหมูแล้วเทียมควาย ต่อจากนั้นก็ทำพิธีเช่นพระภูมิ เจ้ากรุงพาลี และนางธรณี เพื่อให้คุ้มครองพิทักษ์รักษาทั้งคนและสัตว์ เสร็จจากเช่นแล้วก็ไถเวียนจากซ้ายไปขวา 3 รอบ การเช่นนั้นเมื่อเช่นพระภูมิห้ามเช่นด้วยเหล้าให้เช่นด้วยน้ำอ้อย (สุวิทย์ สุนทวนิก, สัมภาษณ์: 2542)

ชาวชองจะนำทั้งนาไร่และนาคำ การทำนาไร่ใช้น้ำ 2 อัน กระทั่งดินให้เป็นรูแล้วเอาข้าวหอยคลงไป 2-3 เมล็ด แล้วเอากะบอกกลบหลุม ตอนบ่ายก็ทำพิธีบอกเจ้าที่ที่ศาลทองปละบาย

ต่อจากนั้นพอข้าวออกพอสมควรก็ควรคายหญ้า ทำไร่ ปลูกบ้านชั่วคราวขึ้นที่ใกล้ไร่เรียกว่า โรงบาย ส่วนการทำนาต้นนั้น จะเริ่มไถนาในราวเดือน 7 ก่อนไถต้องก่อบอกเจ้าที่และเซ่นข้าวสาร พอใกล้เวลาข้าวทอง (ข้าวออกรวง) คือราวเดือน 10 ตอนเย็นพวกผู้หญิงจะนำเผลว (ตาหลิว) ไปปักที่มูนา นอกจากนั้นยังนำเอาชลอมที่ใส่เครื่องเช่นไปแขวนไว้กับเผลวด้วย ของที่ใส่ในชลอมมีกล้วย อ้อย กระจาสารท ส้ม หมากพลู อย่างละ 3 ชิ้น ก่อนเกี่ยวข้าวจะมีพิธีลงวันข้าว ซึ่งมักจะทำกันในวันศุกร์ ผู้ทำพิธี คือหญิงเจ้าของนา จะนำเอาดอกไม้ 2 ดอก ฐูปเทียน อย่างละคู่ ไปไหว้แม่โพสพที่มูนา แล้วหญิงนั้นจะเกี่ยวข้าว 7 กอ นำมาไว้บนที่สูง เช่น หิ้งในบ้าน ต่อจากนั้นอีก 2-3 วัน จึงจะเกี่ยว เมื่อเกี่ยวแล้วก็นำเอาข้าว 7 กอนั้น ไปไว้ที่ลานนวดข้าว (ชิน อยู่ดี, 2524:18) ระหว่างเกี่ยวข้าวมีการร้องเพลงเชิญขวัญข้าวที่อยู่ตามหัวระแหง เช่น

“นั่งชวนนั่งคอม เอนิดพร้อมเถอะแม่เอย

แม่แกว่งตามหัวระแหง แม่แกว่งตามที่แซ

กระแจกยังแพกตากตาก เลอะจากยังมลากขอคพุง

มิงแมแม่เอย”

“เงินปากย่ง เถิดนางท้องนา

เซ่นปากย่งปากซ้างนางเอย ท่อออนซเสดเอย”

"เชิญทำขวัญฮายทำคิดี เชิญขวัญฮายเลย

คิดห้วงคิดที่บีเล่น เจนยิดท่วงที่

เชิญนางคงเชิญเถิดจริงจริง อย่างก็ทีเดียว”

ส่วนเผลวนั้นพอเริ่มเกี่ยวก็ถอนเผลวออก และนำมาไว้ที่ชลอม ต่อเมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วประมาณ 15 วัน ถึง 1 เดือน จึงเอาเผลวไปทิ้ง ถ้าทำนาไร่เมื่อเกี่ยวเสร็จต้องไปเซ่นตองปละบายอีก เมื่อขนข้าวไปยังลานนวดแล้ว ต้องทำนํ้ามนต์ธรณีสวรรค์ที่เสาเรือนเสียก่อนการนวดนั้น ถ้าข้าวน้อยก็ใช้เหยียบ เมื่อนวดแล้วก็นำเอาข้าวไปไว้ที่ในยั้ง เจ้าของบ้านจะนำเอากะบอกใส่นํ้าไปไว้ในยั้งด้วย ใกล้ ๆ นั้นมีข้าวรวง 1 กระจุก และมีทะนํ้าใส่ข้าวจนเต็ม เจ้าของจะต้องระวังดูแลให้มีข้าวอยู่เต็มทะนํ้าเพื่อจะได้ทำมาค้าขึ้น เมื่อทำนาเสร็จแล้วจะต้องทำพิธีลาฟางข้าว คือ การเซ่นที่ศาลตองปละบาย ผู้ทำพิธีเช่น คือ หัวหน้าครอบครัวที่เป็นชาย ชิน อยู่ดี (2524 : 19 - 20)

ในปัจจุบันประเพณีนี้ไม่ค่อยเป็นที่นิยมแล้ว เนื่องจากชาวชองมีการทำนาเพียงเล็กน้อย ส่วนใหญ่จะเปลี่ยนมาเป็นการทำสวนผลไม้ คือ สวนเงาะ สวนทุเรียน เป็นต้น (สุวิชัย โกศลยะวัฒน์. 2548 : 73)

4.2.7.5 ประเพณีการเซ่นผี ผีของชาวชองมีดังนี้คือ ชิน อยู่ดี (2524:21)

4.2.7.5.1 ผีประจำหมู่บ้าน ที่มีผู้รู้จักกันอยู่มากมีชื่อว่า เจ้าสวนนารายณ์ เจ้านายชมภู

4.2.7.5.2 ผีของผู้ทำพิธี ซึ่งเรียกกันว่า สมุั้น ได้แก่ สมุั้นคนก่อน ๆ

4.2.7.5.3 ผีป่า หรือเจ้าป่า ซึ่งเรียกกันว่าเจ้าฟรี เจ้ามิด

4.2.7.5.4 ผีปู่ตายาย

4.2.7.5.5 ผีประจำตระกูลมี ผีหิ้ง ผีเต่า เป็นต้น

การเซ่นผี ผู้เป็นเจ้าของพิธี เรียกว่า “สมัน” ของที่เซ่นมีไก่ ตัวผู้สีแดง เป็ดผู้สีแดงหรือเหลือง เหล้า 1 คู่ บายศรีปากชาม 1 ดอกไม้ 3 ดอก หมาก 3 คำ ตัวสมันสวมสายมงคลสีขาว ในการทำพิธีสมันจะถูเรียกสมันเก่าที่ตายไปแล้ว เอาข้าวสารสาธไปทางทิศตะวันออก เอาของเซ่นวางไว้ที่บนศาลและที่ได้ศาล เพื่อถวายนางแม่ธรณีสมันจะยืนแล้วนั่งสลับกัน 3 ครั้งเสร็จแล้ว นำเอาอาหารกลับบ้านไปถวายพระภิกษุที่วัดการทำบุญเซ่นผี ประจำปีของชาวทอง มีดังนี้

1. เดือนอ้าย เดือนยี่ ทำบุญเซ่นผี เผาข้าวหลาม และตัดยอดหาวได้
2. เดือนสี่ ถวายอาหารพระสงฆ์
3. เดือนห้า เช่น รุกขเทวดา ขออนุญาตทำนาทำไร่ (เครื่องเซ่น มีไก่ ขนหมาก ใหญ่ เหล้า หัวหมู ขนหมากแดง นับแต่เดือนหกไปห้ามเผาข้าวหลามและตัดยอดหาว ในเดือนห้านี้ชาวทองจะมีการทำบุญส่งเพื่อให้ผีเอาโรคภัยไข้เจ็บไปให้พินหมูบ้าน ก่อนวันทำบุญส่ง 1 วัน จะมีพิธีที่เรียกกันว่า “เก็บเข้าหลวง“

วันนั้นจะมีชาย 4 คนแต่งกายด้วยผ้าแดง โปกศิระชะสวมมงคล มือถืออาวุธและพาน ชายทั้ง 4 นี้ สมมุติกันว่า ชื่อ นายพุต นายชะ นายนะ นายโส ชายทั้งสี่ นี้จะเข้าไปตามบ้านทุกหลัง จะพูดกับคนในบ้านว่า จันมานานาน“ คนทั้ง ”ดีแล้ว จะกินอะไรก็หยิบกินเอง“ คนในบ้านก็จะตอบว่า ”แล้ว มีอะไรขอกินบ้าง4 ก็หากินเองตามใจชอบ ก่อนออกจากบ้านจะเอาไข่กลิ้งที่แขนขา และหัวเข้าของเจ้าของบ้าน แล้วคลิ้งลงไปที่พักเท้า และจะผูกสายสิญจน์ไว้ที่ข้อมือเด็กอายุไม่เกิน 3 ขวบ พร้อมบอกว่า ”ไปละนะ ความเจ็บอย่าได้ ความไข้อย่ามี“ นายพุต นายชะ นายนะ นายโส จะหาบของที่ได้มาจากบ้านทุกหลัง ใส่กระบุงไปจนเต็มทั้ง 4 คน จะไม่เข้าบ้าน คงค้างในป่าและช่วยกันทำเกวียนวันรุ่งขึ้นก็มีพิธีทำบุญโดยลากเกวียนมาด้วย เมื่อตัดบาตรแล้ว ชาวบ้านก็ช่วยกันเอาไม้มาทำเหลนทำควาย เสร็จแล้วก็เอาความเอาเหลนใส่ลงในเกวียน อาหารที่เหลือจากตัดบาตรก็จะใส่ลงไปในเกวียนด้วย พวกที่มาทำบุญจะช่วยกันเอาข้าวสารสาธไปที่คนทั้ง 4 ชาวบ้าน 4 คนจะยืนยิงปืนกันคนละ 4-5 นัด แล้วร้องว่า นายพุต นายชะ นายนะ ”โรคภัยไปเกิด ผีไปเกิด ขอให้ทุกคนเป็นสุข“ นายโส ก็จะช่วยกันลากเกวียนเข้าป่าไป ผู้ที่จะทำหน้าที่นายพุต นายชะ นายนะ นายโส นี้จะเลือกกันทุก ๆ ปี สำหรับในเดือนห้านี้ มีข้อห้ามว่า ไม่ให้ชาวทองแต่งงานกันคืนนี้

ในปัจจุบันนี้ เท่าที่สอบถามชาวทองส่วนใหญ่ จะไม่ค่อยรู้จักพิธีนี้จะมีก็แต่คนเก่า ๆ ที่เคยเห็นกันตอนเป็นเด็กเท่านั้น ในบางหมู่บ้านของชาวทองจะยังมีประเพณีนี้อยู่ แต่ก็ทำกันอย่างไม่เป็นรูปแบบเหมือนในสมัยก่อน จะทำบุญส่งธรรมดา ไม่มี นายพุต นายชะ นายนะ นายโส อย่างเช่นแต่ก่อน และจะกำหนดนัดกันทำบุญส่งนี้กันในเดือนอ้ายของทุก ๆ ปี (สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์. 2543 : 74)

4.2.7.6 ประเพณีการตัดจุก

ชาวชองโบราณเขามีประเพณีดังนี้ เขานิยมไว้ผมจุกกันตั้งแต่เด็กอายุ 2 ขวบหรือ 3 ขวบ ทั้งหญิงชาย โดยเฉพาะลูกคนหัวปีและคนสุดท้ายต้องเข้าถือว่าสำคัญที่สุด ถ้าใครมีลูกแล้วไม่ไว้จุกไม่ไว้เปียเขาถือว่าเป็นเด็กเลี้ยงยากผีป่วนผีตาฝาดฝายจะไม่รักษาดูแลให้ถ้าไว้จุกเด็กเลี้ยงง่ายสมบูรณ์ไม่เจ็บไม่ไข้ไม่อ้อด ๆ แอ็ด ๆ เขาเชื่อกันอย่างนั้น ความเชื่อเช่นนี้ไม่ใช่เฉพาะคนชองเท่านั้นแม้แต่คนจีนเขาก็เชื่อเช่นกันและนิยมไว้เปียไว้จุกกันมาก ผู้เขียนเมื่อยังเป็นเด็กก็ไว้จุกเหมือนกัน เพราะทำตามปู่ย่าตายายที่สั่งสอนกันมา ทำแล้วจะมีประโยชน์มาก เป็นการลดค่าใช้จ่ายให้กับพ่อแม่ด้วย เพราะว่าตัดจุกที่อายุประมาณ 9 หรือ 12 ขวบ ผู้ชายตัดเมื่ออายุเลขคี่ ผู้หญิงตัดเมื่ออายุเลขคู่ เช่น ผู้ชายตัดที่อายุ 9 หรือ 11 ขวบ ส่วนผู้หญิงตัดที่อายุ 10 หรือ 12 ขวบ เด็กที่ไว้จุกไว้เปียจะไม่ชอบไปไหน อยากอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนตลอด ไม่ต้องเสียเงินค่าตัดผมใช้วิธีโกนผมซึ่งทำงานกว่า การแต่งกายก็ธรรมดา นับว่าช่วยลดค่าใช้จ่ายอย่างมากถ้าจะเปรียบกับเด็กในยุคโลกาภิวัตน์แล้ว เห็นถึงความแตกต่างกัน เช่น ค่าตัดผม ค่าแต่งตัว ค่าของเล่น สั้นเปลืองต่างๆ เด็กไว้จุกจะสั้นเปลืองน้อยกว่า ว่านอนสอนง่ายไม่มีใครเที่ยวเตร่ที่ไหนชอบอยู่กับบ้าน รักการรักงาน เมื่อโตขึ้นก็จะขยันสร้างตัว ได้ดีกันเกือบทุกคน นี่เป็นอุบายอันหนึ่งของคนโบราณที่ไม่ต้องไปว่ากล่าวตักเตือนกันมาก เอาประเพณีเป็นสิ่งล่อลวงเสียก่อน อย่างนี้จะหาว่าชองเขาโง่หรือป่าเถื่อนได้อย่างไร? นี่เป็นอุบายของชาวชองที่ใช้ในการปกครองลูกหลาน ป้องกันไม่ให้ลูกไปเที่ยวเตร่ตั้งแต่เล็กๆ ถ้าคนเราสมัยนี้จะนำเอามาใช้บ้างก็จะได้ประโยชน์มากทีเดียว ประยัดเช่นนี้คนโบราณจึงนิยมให้ลูกหลานไว้จุกไว้เปียกันเป็นส่วนใหญ่เมื่อเด็กโตขึ้นเกือบจะเป็นหนุ่มเป็นสาวอายุอย่างเขา 11 ถึง 12 ขวบแล้ว พ่อแม่จะไปปรึกษากับท่านสมภารหรือผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้านให้ท่านตรวจดูฤกษ์ยามยามดีของปีนั้น เดือนนั้น วันไหน เวลาเท่าไร เทพจรอยู่ ณ ที่ใด ถ้าเทพจรอยู่ที่สิริชะกับที่เท่าเขามักไม่เอาถิ่น เพราะเทพอยู่ที่สิริชะจะทำให้เด็กนั้นเป็นโรคปวดหัวประจำ ส่วนเทพอยู่เท่าจะทำให้เด็กนั้นขยันเดินเที่ยวมากเกินไป

เมื่อได้ฤกษ์ดีแล้วก็นิมนต์พระอย่างน้อยเก้ารูป เจริญพระพุทธมนต์เย็นสมโภช เด็กแต่งตัวด้วยชุดสีขาวโกนผมรอบจุกหรือเปียก่อน จัดจุกให้เป็นสามปอยผูกด้วยหญ้าแพรกเพื่อรอพิธีตอนเช้า ถ้าเป็นลูกของคนมีอันจะกินก็บอกญาติพี่น้องให้มาร่วมทำบุญด้วย หากมีขวัญมาเรียกขวัญในเย็นวันนั้น มีการคิดสืตี่เป่าฉลองกันเต็มที่เพื่อเป็นการเกียรติก่อพ่อแม่ของเด็ก มีอะไรก็นำมาเลี้ยงดูปู่เสื่อกันอย่างน่าช้อใจ ให้ความสุขแก่เด็กอย่างดี รุ่งเช้าพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เย็น ก็เจริญชัยมงคลคาถาแก่เด็กและแขกเรือที่มาช่วยงาน โดยเตรียมพาดอกดอกไม้ กรรไกร มีดโกน พร้อมทั้งใบบอนขนาดใหญ่ซึ่งไม่มีร่องรอยการขาดหวั่น เลข 1 ใบ พอสวดถึงบทที่ว่า สุนัข ชัดดัง เจ้าพิธีก็จะตัดผมจุกทันที พระสงฆ์องค์ประธานก็เริ่มพรมน้ำมนต์ให้แก่ทุกคน เป็นอันเสร็จพิธีการตัดจุกแล้ว จากนั้นก็ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ให้ศีลให้พรแล้วจึงถือว่าเสร็จพิธีในวันนั้นนำเอาเส้นผมที่ตัดแล้วห่อด้วยใบบอนให้เรียบร้อย ไปมัดแขวนไว้กับกิ่งไม้สูงพอสมควร ทางทิศเหนือของบ้าน ชาวชองเขาถือว่าเด็กนี้ต่อไปจะมีแต่ความสุขความเจริญ และมีความก้าวหน้าต่อไป

4.2.7.7 ประเพณีการโกนผมไฟ

ชาวซองเขาจะโกนผมไฟเด็กตั้งแต่อายุ 1 ถึง 2 ขวบขึ้นไป การโกนผมไฟนั้นก็ต้องดูฤกษ์ยาม เช่นเดียวกัน ต้องไปหาหมอหาพระอาจารย์ผู้มีความชำนาญเฉพาะเหล่านี้เหมือนกัน วันนี้ เดือนนี้ ปีนี้ วันไหนดี? และเทพจรตกอยู่ที่ไหน? คนที่พ่อแม่จะกินอยู่ข้างกันนิมนต์พระห้ารูปขึ้นไปฉันบิณฑบาตเช้า พอถึง ฤกษ์พระท่านจะเจริญมงคลให้ เมื่อถึงคำว่า สุนัขขี้ตัง เจ้าพิธีก็เริ่มโกนผมทันที พระสงฆ์ท่านก็พรมน้ำมนต์ให้เป็นสิริมงคลพิธีนี้ก็ต้องที่พานโตก มีดอกไม้ มีใบบอนเอาไว้มองผมเช่นกัน แล้วห่อผมไฟด้วยใบบอนนำไปแขวนไว้กับต้นไม้ในระดับที่สูงพอสมควร อยู่ด้านทิศเหนือของบ้านด้วย เพื่อให้เด็กที่เพิ่งโกนผมไฟนั้นเลี้ยงง่ายและโตไว ไม่เจ็บไม่ไข้มีอายุยืนด้วย บ้านไหนฐานะไม่ค่อยดีก็นำเด็กไปโกนผมไฟที่วัด ให้ท่านสมภารโกนให้เพื่อเป็นสิริมงคลแก่เด็ก เท่านั้นที่ใช้ได้

4.2.7.8. ประเพณีการทำบุญสังคายนาที่บ้าน

ชาวซองเขาเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่มาก น้อยคนนักที่จะทำได้ เพราะต้องใช้ทั้งแรงคน ใช้ทั้งเงินทอง คนจัดต้องมีอันจะกินมีบุญหนักศักดิ์ใหญ่มีบารมีด้วยมีฐานะด้วย การทำบุญสังคายนานั้น อย่างน้อยต้องเตรียมงานไว้ถึง 15 วัน เริ่มจากการปรึกษาหารือและนิมนต์พระสงฆ์ไว้ก่อน จากนั้นก็ช่วยกันยกโรงทิม (โรงสำหรับตั้งศพ) กว้างพอบรรจุคนได้ประมาณ 200 ถึง 300 คนเป็นอย่างต่ำ โรงทิมยกแบบทรงพระอุโบสถ มีสองจั่วหลังสี่ด้านมุงหลังคาทั้งสี่ด้านด้วยทางมะพร้าว หาช่างทำโกศลูกกระดาดขบแต่งสวยงาม ใช้ไม้ระกำเป็นตัวโครง กว้างราวสองศอกสี่เหลี่ยม เมื่อเวลาทำบุญก็บอกญาติพี่น้องให้เอากระดูกคนตายใครไม่มีกระดูกก็ให้จดชื่อผู้ตายคือพ่อแม่ปู่ย่าตายายพี่น้องเอามาใส่ในโกสนั้นมาร่วมกัน เรียกว่า ทำบุญรวมญาติหรือทำบุญผีรวมหมู่

วันเริ่มต้นของงานเรียกว่าวันสุกดิบ เหล่าญาติพี่น้องก็จะมาร่วมงานกันจุดธูปจุดเทียนบอกผีญาติพี่น้องของตน ถ้ามีพิณพาทย์เตรียมโหมโรงได้ มีการแห่โกศสามรอบแล้วนำเข้าโรงทิมตั้งตรงกลางให้เรียบร้อย เจ้าพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระรับศีล พระสงฆ์สวดอภิธรรม

รุ่งเช้าวันพิธี เจ้าภาพถวายอาหารบิณฑบาตแด่พระสงฆ์เข้าละเพลอย่างน้อยยี่สิบรูปขึ้นไป มีเทศนาธรรมมาสน์เรื่องการสังคายนาต้องใช้ผ้าไตรเจ็ดไตรจึงจะครบถ้วน เมื่อจบการเทศนาพระสงฆ์ทั้งหมดก็สวดมาติกาบังสุกุล ถวายไทยทานแด่พระสงฆ์ เสร็จแล้วเจ้าภาพพร้อมด้วยญาติทั้งหลายก็เชิญโกศลง แห่เวียนโรงทิมอีกสามรอบ จากนั้นก็เอาไปเผาในที่อันสมควร งานสังคายนาที่บ้านก็เสร็จพิธีลงแต่เท่านั้น

4.2.7.9 ประเพณีการทำบุญธาตุพัน

ต้องเตรียมงานกันนานพอสมควร ผู้จัดมักเป็นคนมีฐานะ มีบารมีเงินมีทองต้องยกโรงทิมที่บ้านโดยไม่ให้ใครเกี่ยวข้องกับชาคาบ้าน โรงทิมกว้างขวางพอบรรจุคนได้ราว 100 ถึง 200 คน มีรูปร่างแบบทรงโบสถ์มีจั่วทั้งสองข้าง ลดรอบด้านทั้งสี่ด้านงานบุญธาตุพันไม่เหมือนงานสังคายนาเพราะไม่มีโกศ ใช้เพียงผ้า

ไทรสองไทรและสิ่งของอย่างละหนึ่งพันชิ้นเท่านั้นเช่น รูปหนึ่งพันดอก เทียนหนึ่งพันเล่ม ฉัตรธงทิวอย่างละหนึ่งพันผืน เงินบูชาภัณฑ์ละหนึ่งพันสตางค์

วันสุกดิบเจ้าภาพนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพุทธมนต์อย่างน้อยสิบรูปขึ้นไปวันพิธีรุ่งขึ้น เจ้าภาพนิมนต์พระสงฆ์มาฉันเช้าและฉันเพล เมื่อพักผ่อนพอสมควรพิธีกรก็เริ่มนำจุดธูปเทียน กล่าวนิมนต์พระสงฆ์ให้เทศน์คาถาพันต่อไป เป็นการเทศน์สองรูปซึ่งเจ้าภาพและญาติพี่น้องจะตั้งใจฟังจนจบเขาถือกันว่าใครได้ฟังเทศน์คาถาพันในวันเดียวจบ ผู้นั้นจะได้บุญมาก เมื่อเทศน์เสร็จแล้วภรรยาเครื่องไทยทานแด่พระสงฆ์ทั้งหมด พระสงฆ์อนุโมทนาให้ศีลให้พร เป็นอันเสร็จพิธี คนของในสมัยโบราณเขานิยมจัดงานทำบุญสังคายนาและงานบุญคาถาพันกันที่บ้านมาก ต่อมาทางวัดเห็นเป็นเรื่องดงามจึงนำมาจัดกันที่วัดบ้าง โดยเฉพาะงานวัดที่จัดกันในขณะนี้คือ งานพิธีแจกไตรถวายไตรประจำปีของแต่ละวัดนั้น ก็สืบเนื่องมาจากบ้านนั่นเอง เขาเรียกว่างานทำบุญศีรวมญาติ ใครมีญาติตายไปนานเท่าไร ก็นำมาจัดซื้อรวมกันชักบังสุกุลในวัดถวายไตรนี้ เมื่อจัดกันที่วัดแล้วก็กลายเป็นงานวัดไป ตามบ้านเลยเลิกทำกันหมดวัดในต่างจังหวัดภาคอื่นๆเขาไม่มีประเพณีอย่างนี้ มีเฉพาะวัดในหมู่ชาวของทั่วไปในจังหวัดจันทบุรี ระยอง ตราด เท่านั้น

4.2.7.10 ประเพณีการสวดเจงพระธรรมเป็น

พระอภิธรรม คนทั่วไปเขานิยมใช้สวดให้กับคนที่ตายแล้วเท่านั้นแต่ชาวของจันทบุรีจะใช้ได้ทั้งคนตายด้วย โดยจะสวดให้กับคนที่เป็นที่ป่วยหนักๆหรือป่วยนานๆ จนหมอที่รักษาอยู่ก็ระอาใจแล้ว หรือที่ว่ารักษาไปก็ตายไม่รักษาก็ตายนั้นแหละ บางคนป่วยจนไม่มีสติสังคค์แล้วอย่างนี้ เป็นต้น

ผู้เขียนยังถูกนิมนต์ให้ไปสวดเจงพระธรรมเป็นบ่อยๆเดี๋ยวนี้ชาวของจันทบุรีก็ยังนิยมใช้กันอยู่มาก เมื่อ พ.ศ. 2543 ราวเดือน กุมภาพันธ์หรือมีนาคม วันที่จำไม่ได้ พี่ชายของผู้เขียนชื่อ นายสมควร ทองคำ อายุ 73 ปี อยู่ดีๆเกิดล้มป่วยเข้าโรงพยาบาล เดินไม่ได้ ไตพิการอย่างแรงต้องถ่ายเลือดและต้องเปลี่ยนไตใหม่เท่านั้น เขาบอกว่าขึ้นโคมาแล้ว แม้เปลี่ยนไตใหม่ก็ยังไม่มั่นใจว่าจะรอดไหม? ไข้เงินเท่าไรก็ไม่รู้แค่งยังไม่เปลี่ยนก็หมดเงินหลายหมื่นแล้ว ลูกหลานต่างก็ปรึกษากันว่าจะเดินหน้าต่อไปหรือจะหยุดก่อนผู้เขียนบอกกับหลานๆว่าหยุดก่อนดีไหม? ดูแล้วเขาก็เป็นครูของวิชาหลายอย่างอาจผิดครูก็ได้ อีกทั้งบ้านช่องก็ไม่เจริญที่เลยให้โอกาสเขาได้ทำบุญต่ออายุและทำบุญเจริญที่ไปในตัวด้วย ทุกคนเห็นดีเป็นอันตกลงนิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เสริมด้วยการชักบังสุกุลเป็น แล้วสวดสะเดาะเคราะห์ทำบุญอุทิศแก่เจ้าที่เจ้าทางผีบ้านผีเรือน เพียงเท่านี้พี่ชายของผู้เขียนก็หายปลิดทิ้ง ขณะนี้ยังมีชีวิตอยู่ ยังปั่นจักรยานนั่งรถมอเตอร์ไซด์เหมือนเดิม โดยไม่ได้กินยาอะไรอีกเลย ไม่เชื่อก็ตามสืบได้บ้านพี่ชายอยู่ใกล้วัดกระทิงกิ่งอำเภอเขาคิชฌกูฏ จันทบุรี นี่เอง เรื่องเช่นนี้ คนของเขาถือเป็นเรื่องสำคัญมาก และก็เชื่อถือกันตลอดมา เรื่องที่ว่าคือเมื่อป่วยแล้วรักษาไม่หาย เขาเรียกว่า ตรีทูต เรือร้างป่วยนานหลายวันหลายคืน ถึงกับไม่รู้จักนอนอย่างนี้ก็มี จะตายก็ไม่ตายจะฟื้นก็ไม่ฟื้น คือหมดหนทางเยียวยารักษาแล้ว หมดเงินหมดทองมากแล้ว คนของก็จะเตรียมไปนิมนต์พระสงฆ์ให้ไปสวดเจงพระธรรมเป็น แก่คนที่ยังไม่ตายยังมีสติมีลมหายใจอยู่แล้ววันวันกับพระว่าจะสวดคืนไหน? บางแห่งสวดสามคืนจึงถวายอาหารบิณฑบาตเข้าแด่พระสงฆ์ที่ไป

สวด บางแห่งสวดเพียงคืนเดียวก็ถวายอาหารบิณฑบาตเข้าแก่พระสงฆ์เลยก็มี การทำบุญ สะเดาะเคราะห์ ทำบุญต่ออายุ ทำบุญสวดเจ้พระธรรมเป็น เขามีขั้นตอนดังนี้

ถ้ากำหนดสวดสามวัน วันแรกพระสงฆ์ไปที่บ้านผู้ป่วยแล้ว พิธีก็นำลูกหลานของผู้ป่วยพร้อมทั้งตัวผู้ป่วยเองด้วย เริ่มจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยอาราธนาศีล ถ้าผู้ป่วยยังมีสติก็ให้บูชาพระและรับศีลห้าด้วย ถือว่าตายไปแล้วจะเป็นผู้บริสุทธิ์ เมื่อรับศีลเสร็จพิธีกรก็อาราธนาพรหมต่อไปพระสงฆ์ท่านก็เริ่มสวดพระอภิธรรมไปจนจบ พิธีกรเอาด้ายสายสินจน์ไปให้ผู้ป่วยจับที่ปลายสาย โดยมีดอกไม้ธูปเทียนและกรวยทองให้ถือด้วย พิธีกรเอาผ้าขาวหนึ่งผืนห่มให้แก่ผู้ป่วยจนมิดตัว พระสงฆ์ท่านก็ว่าบังสุกุลตายหนึ่งจบ พิธีกรก็จะพูดว่า คนชื่อนี้ นามสกุลนี้ ได้ตายไปจากพวกเราแล้วจะจากนั้นก็หันไปถามผู้อื่นว่า จริงไหม? ทุกคนก็จะพากันตอบว่า จริง พิธีกรจึงเอาผ้าขาวที่คลุมร่างของผู้ป่วยนั้นออก แล้วพลิกผ้าขาวขึ้นเอาไปคลุมให้กับผู้ป่วยอีกเช่นเดิม พระสงฆ์ท่านก็สวดบังสุกุลเป็นหนึ่งจบ พิธีกรก็จะพูดอีกว่า คนชื่อนี้ นามสกุลนี้ ได้เกิดใหม่แล้ว ไม่มีโรคมียัย ไม่เจ็บไม่ไข้แล้วนะ มีคำพูดดีๆก็พูดไปจนจบ พระสงฆ์ให้พร พิธีกรนำผู้ป่วยกรวดน้ำให้กับเจ้ากรรมนายเวร ถือเป็นอันเสร็จพิธีในวันแรก กระทำเช่นเดียวกันจนครบสามวันจึงนิมนต์พระสงฆ์ฉันเช้าวันที่สี่

ถ้ากำหนดสวดวันเดียว พิธีกรก็เหมือนกันหมด แล้วนิมนต์พระสงฆ์ฉันเช้าวันรุ่งขึ้น พิธีตอนเช้า เมื่อพระสงฆ์มาพร้อมแล้ว พิธีจุดธูปเทียนบูชาพระนำอาราธนาศีล พระสงฆ์พระพุทธรูปมนต์ ถึงบทพาหุง เจ้าภาพเริ่มตักบาตรร่วมกัน โดยนำข้าวใส่ขันให้คนป่วยอธิฐานเอาเองถ้าป่วยหนักจนลุกไม่ไหวให้เอามือจับที่ขัน พิธีกรนำกล่าวอธิฐานให้ แล้วลูกหลานเอาข้าวในขันนั้นไปใส่บาตรแทนก็ได้ พิธีกรนำกล่าวถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ฉันเสร็จก็ให้พร พิธีกรนำแผ่อุทิศส่วนกุศลกรวดน้ำ นิมนต์พระสงฆ์พรมน้ำมนต์สะเดาะเคราะห์แก่คนป่วยและผู้ร่วมงาน เป็นอันเสร็จพิธี

การสวดอภิธรรมเป็นกรรมนิมนต์พระสงฆ์อย่างน้อยสี่รูปขึ้นไป ตอนตอนเช้าจะนิมนต์พระสงฆ์ก็รูปก็ได้ นิมนต์หมดทั้งวัดก็ไม่เป็นไรประเพณีนี้ชาวช่องเรียกว่า “เจ้งท้มแปน” หรือ ชักบังสุกุลเป็น เป็นประเพณีที่ดีมากเห็นผลทันตา บางทีผู้ป่วยกลับฟื้นคืนเป็นปกติและมีชีวิตยืนยาวอีกนาน ดังเช่นพี่ชายผู้เขียนเป็นต้น ถ้าท่านผู้อ่านคิดอยากจะทำบ้าง ก็ทำได้ไม่ต้องอายุใคร เพราะเป็นการยกย่องศาสนาพุทธเคารพนับถือว่าเป็นศาสนาที่มีความศักดิ์สิทธิ์ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของเรา พระธรรมเจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของเรา พระสงฆ์เจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของเรา

4.2.7.11 ประเพณีการทำศพของ

เมื่อก่อนนั้นถ้ามีใครตายสักคนในบ้าน ชาวช่องเขานิยมตั้งศพกันที่บ้าน เผาเชิงตะกอนกันตามถนัดใกล้บ้าน ในสวนผลไม้เขาก็จะเผากันได้ ชาวช่องถือว่าที่ไหนก็เป็นป่าช้าทั้งสิ้น ในแผ่นดินนี้จะหลีกหนีจากป่าช้าไม่พ้นบางทีก็จะไปเผากันในป่าลึกหน่อยเพราะหาผืนง่ายและไม่อุจาดตาเกินไปถ้าบ้านแคบเขาจะช่วยกันจัดแจงยกโรงพิธีขึ้นหน้าบ้านกว้างพอประมาณ แล้วนำศพคนตายไปตั้งในโรงพิธีหน้าบ้าน ทำที่นั่งให้พระสงฆ์สวดมนต์ที่นั่ง รับแขกกันที่นั่นด้วย วัสดุเครื่องมือทำโรงพิธียังหาไม่ยาก เช่น ไม้ระกำโครงคร่าว ใบระกำทำเป็นหลังคาบังแดดชาวช่องเขาว่าเมื่อมีคนตายเขาจะมาช่วยกันทันที โดยไม่ต้องไปเชิญไม่

ต้องไปบอกกล่าว เขาถือว่าการเป็นการตายเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะมีได้ครั้งเดียวในชีวิตของคนเราเมื่อทางบ้านตระเตรียมในเรื่องของศพเรียบร้อยแล้ว ก็ไปนิมนต์พระสงฆ์บอกกำหนดการว่าจะไว้ศพกี่คืน ถ้าฐานะดีหน่อยก็ไว้หลายคืนเช่น เจ็ดคืน ถ้าฐานะไม่ดีก็ไว้น้อยคืน เช่นสามคืนกำหนดการนี้เอาแน่นอนไม่ได้แล้วแต่ฐานะของแต่ละครอบครัว งานศพชาวช่อง เมื่อก่อนเขาจะช่วยกันดีมาก ใครรู้ก็จะมาที่บ้านงานทันที พร้อมด้วยเสบียงอาหารเช่น ข้าวสาร เหล้า กะปิ น้ำปลา พริก หมอ กระเทียม ฯลฯ คนละเล็กคนละน้อยตามฐานะแต่ละคน ถ้าข้าวสารน้อยไม่พอเลี้ยงแขกเขาก็จะเอาข้าวเปลือกมาช่วยอีก หากครกไม้มาช่วยกันตำข้าวด้วยสากสามสากสี่สากห้า ช่วยการซ้อมมือเป็นข้าวกล้องหอมอร่อยนุ่มสากชาวช่องจะได้พบกันช่วยกันตำข้าวแข่งกันอย่างสนุกสนาน กลางวันที่เลี้ยงอาหารกัน โดยมากนิยมทำข้าวต้มใส่กะทิมะพร้าวอ่อนยังไม่มีใช้ก็ตัดเอาใบทางสับประรดปาดหนามออก ตัดเป็นท่อนๆแทนช้อนได้อย่างดีข้าวต้มใส่กะทิอร่อยมากซึ่งปัจจุบันไม่มีใครทำกินได้ ผู้เขียนได้ทานบ่อยๆขามเดียวไม่พอ ต้องสองขามเสียด้วยซ้ำไป

พิธีสวดช่วงเย็น เมื่อพระสงฆ์เดินทางมาถึงบ้านศพ ควรให้ท่านได้พักผ่อนพอสมควร ถวายน้ำร้อนน้ำก่อน เพราะสมัยก่อนมามีรถยนต์ไปรับที่วัด ท่านต้องเดินด้วยเท้ามาไกลพอควรเช่นกัน เห็นสมควรแล้วพิธีการก็ประกาศบอกเจ้าภาพและญาติที่มาร่วมงานให้ทราบทั่วกัน แล้วก็เริ่มนำจุดธูปเทียนบูชาพระพิธีกรอาราธนาศีล พระสงฆ์ให้ศีลเสร็จ พิธีกรอาราธนาพรหมพระสงฆ์สวดอภิธรรมแล้วชักบังสุกุล พระสงฆ์ให้พร เจ้าภาพกรวดน้ำให้แก่ผู้ตาย เป็นอันเสร็จพิธีสงฆ์ในคืนนั้น หลังจากพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมเรียบร้อยแล้ว ก็เป็นหน้าที่ของฆราวาสที่จะสวดพระมาลัยจนตลอดคืน เรียกว่าการรำสวดนั่นเอง มีทำนองฟังแล้วไพเราะ ทำนองเชิด ทำนองฉันท สวดกันเป็นตอนๆคนสวดก็สวดไปคนฟังก็ฟังไป สว่างเมื่อไรหยุดสวดเมื่อนั้นหยุดฟังกันด้วย ปัจจุบันมีคณะรำสวดที่รับหน้าที่โดยตรงต้องจ้างกันแล้ว คืนละสี่พันบาทก็หัวพันบาทก็มี มีการแสดงประยุกต์มากขึ้นไม่จำกัดเพียงการสวดพระมาลัยเท่านั้น ช่วงเช้าบางแห่งนิมนต์พระสงฆ์มาฉันเช้าก็มี บางแห่งไม่ได้นิมนต์ก็หัววันสุดท้ายที่ไว้ศพจะนิมนต์พระสงฆ์มาฉันเช้าฉันเพลด้วยวันสุกดิบ คือวันก่อนที่จะมีการปลงศพของงานที่นานถึงเจ็ดวัน ก็เป็นวันที่หนักหน่วงเลย จะมีการทำขนมต้มขนมเทียนโดยทุกคนมาช่วยกันทำ ช่วยกันมัดช่วยกันห่ออย่างพร้อมหน้าพร้อมตา เพราะแขกไกลบ้านมาากขึ้นแล้วอาหารการกินขนมของหวานต้องพร้อมมากขึ้นด้วย

4.2.7.12 พิธีปลงศพ การแต่งศพเขาจะทำกันดังนี้ ใช้ไม้ไผ่ถาลอกสองลำทำเป็นฐาน ใช้ไม้ไผ่เล็กๆอีกหกลำทำเป็นเสา ใช้ไม้ระกำทำเป็นโครงหลังคา ใช้ผ้าหรือกระดาษลายมุงหลังคา เรียกว่า เรือนหลวง

การปลงศพ ในวันสุดท้ายจะนิมนต์พระสงฆ์มาฉันเช้าฉันเพล พระสงฆ์สวดมาติกาบังสุกุล แล้วเริ่มพิธีปลงศพคือการเผาศพนั่นเองวันรุ่งขึ้น นิมนต์พระสงฆ์สี่รูปไปแปรธาตุเก็บกระดูก เมื่อเจ้าภาพรับศีลแล้วพิธีกรก็ทำพิธีเช่นสรงดวงวิญญาณผู้ตาย พิธีกรใช้จอบเขี่ยกระดูกให้มารวมกัน ทำเป็นรูปสัตว์ต่างๆสองครั้ง เอาใบตองปิดทับ เอาผ้าขาวคลุมอีกครั้ง ครั้งที่หนึ่งเป็นรูปงู ครั้งที่สองเป็นรูปช้าง ครั้งที่สามเป็นรูปคน จากนั้นเจ้าภาพตักบาตรพระสงฆ์สี่รูป แต่ละครั้งต้องชักบังสุกุลด้วย สุดท้ายพระสงฆ์ให้พรเป็นอันจบพิธี

4.2.7.13 ประเพณีการทำบุญส่งทุ่ง

หลังฤดูการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ชาวของทุกหมู่บ้านจะต้องทำบุญส่งทุ่งกันทุกปี หมู่บ้านใดที่ยังพูดภาษาของก็จะยังรักษาประเพณีแบบของโบราณไว้ เช่นที่หมู่สอง ตำบลตะเคียนทอง กิ่งอำเภอเขาคิชฌกูฏ จันทบุรี หมู่บ้านใดที่ห่างเหินจากการพูดภาษาของแล้วก็ยังไม่ลืมประเพณีเหล่านี้ เพียงแต่เนื้อหาเดิมค่อยเบาลงเท่านั้น เช่น ที่บ้านกะทิง ตำบลพลวง กิ่งอำเภอเขาคิชฌกูฏ จันทบุรี ส่วนหมู่บ้านที่ไม่พูดภาษาของแล้วก็อาจลืมความเป็นของบ้าง แต่ประเพณีการทำบุญส่งทุ่งก็ยังดำรงอยู่เช่นเดิม โดยอาจไม่เข้าใจว่านั่นแหละคือความเป็นของ เช่นที่บ้านเพนียด ตำบลคลองนารายณ์อำเภอเมือง จันทบุรี หรือทั่วไปในจังหวัดจันทบุรี ระยอง ตราดเป็นต้นหมู่ของผู้เขียนมีที่ทำบุญส่งทุ่งประจำปีคือ ทุ่งหนองเต่า เดิมเป็นชายทุ่งที่อยู่กลางป่าห่างจากหมู่บ้านคนพอประมาณ แต่ปัจจุบันกลายเป็นที่ตั้งอาคารของที่ว่าการกิ่งอำเภอเขาคิชฌกูฏไปเสียแล้ว ที่นี้กำหนดเอาวันพระขึ้นสิบห้าค่ำเดือนยี่ทุกปีเป็นวันทำบุญส่งทุ่งเพราะคงเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จหมดแล้ว จึงกำหนดตายตัวไว้ไม่ต้องประกาศกันทุกปี และใช้สนามหญ้าหน้าที่ว่าการกิ่งนั้นเองเป็นที่ประกอบพิธี ซึ่งทำมานานแล้วตั้งแต่บรรพบุรุษยุคไหนก็ไม่ทราบ ผู้เขียนเกิดมาก็เห็นเขาทำกันแล้ว ได้ไปกับเขาด้วย ตามพ่อแม่ไป จนถึงวันนี้ก็ยังทำกันเป็นปกติ พิธีไม่ต้องมีเจ้าภาพ ทุกคนรู้กันหมดว่าต้องทำอย่างไร เมื่อถึงวันพระขึ้นสิบห้าค่ำเดือนยี่ ต่างก็จัดแจงกันไปเอง โยมวัดหรือไวยาวัจกรก็จะนิมนต์พระสงฆ์ไปร่วมพิธีให้

พิธีทำบุญส่งทุ่ง เช้าตรู่วันงานทุกคนจะเตรียมอาหารหวานคาวไปอย่างเรียบร้อยโดยเฉาะข้าวหลามเผาเองจะขาดไม่ได้ จุดทำพิธีจะมีไม้เสาธงปักไว้เป็นสัญลักษณ์ ใครไปถึงก่อนก็ช่วยกันจัดที่สำหรับพระสงฆ์ จัดอาหาร แล้วก่อพระเจดีย์ทรายรอบเสาธงนั้น มีน้ำมีของใช้ไม้มีสอยกันมาเองเมื่อทุกอย่างเรียบร้อยพิธีกรนำจุฑารูปเทียนบูชาพระ นำบูชาพระรัตนตรัยแล้วอาราธนาสี่ลัทธิ พิธีกรอาราธนาพระปริตร พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เสร็จแล้วก็ถวายอาหารบิณฑบาตแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์ฉันเช้าเสร็จก็ให้พรแก่ประชาชนที่ไปร่วมทำบุญกรวดน้ำแผ่ส่วนกุศล ในระหว่างนี้เองจะมีชายสี่คนเขาเรียกว่า นายผีหรือนายจตุบาล นำกิ่งไม้มาทำเกวียนให้ทุกคนนำของที่เหลือจากการถวายพระใส่ไปบนเกวียน เขาก็จะบอกกล่าวเช่นสักตักแตนขอให้โรคภัยไข้เจ็บต่างๆและให้ผีป่าผีเมืองไปให้หมด แล้วนายผีสี่คนก็จะลากเกวียนจำลองนี้ไปทางท้ายทุ่ง พร้อมทั้งยิงปืนยิงพลุส่งกันดังสนั่นทุ่ง จากนั้นก็ทานอาหารร่วมกัน แบ่งข้าวหลามซึ่งกันและกัน ถึงเวลากลับต่างก็เก็บสิ่งของที่นำมาของใครของมัน เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีเพียงเท่านี้พูดง่ายๆการทำบุญส่งทุ่งก็คือ การทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้กับบรรพบุรุษผิไยยานั่นเอง เมื่อทำแล้วก็สบายใจไม่เจ็บไข้ได้ป่วยกัน เป็นอุบายของชาวของตั้งแต่โบราณมาแล้ว ทำให้ทุกคนออกมาร่วมกันทำบุญอย่างมีความสามัคคี โดยไม่ต้องมีการบีบบังคับใดๆ

4.2.7.14 ประเพณีการทำบุญทรายน้ำไหล

ชาวของนิยมทำบุญทรายน้ำไหลกันในช่วงเดือนหก ส่วนจะเป็นวันไหน?เขาคงกลกันแล้วจึงนัดกันอีกที ใช้สถานที่ที่หาดทรายที่มีน้ำไหลตามแม่น้ำลำคลอง เพื่อขอขมาต่อแหล่งน้ำของตนเอง ก่อนทำบุญ พิธีกรนิมนต์พระสงฆ์ เจ้าว้น สถานที่ ให้เรียบร้อย วันทำบุญ เช้าตรู่ญาติโมไปกันตามนัด ข้าว

ปลาอาหารหวานคาวพร้อมทั้งสิ่งของเครื่องใช้ก็จัดกันมา ตักบาตรกันเสร็จ พิธีกรก็เริ่มนำจุลธูปเทียนบูชา พระ นำอาราธนาศีล พิธีกรกล่าวว่าปริตร พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ถวายอาหารแด่พระสงฆ์ เมื่อฉันเสร็จพระอนุโมทนาให้ศีลให้พร เป็นอันเสร็จพิธีทางสงฆ์ ญาติโยมที่มาทำบุญก็แบ่งเอาน้ำมันหอมหรือขมิ้น ไปประพรมเจดีย์ทรายที่ก่อไว้แล้ว อย่างนี้เรียกกันว่า เจิมพระทราย พิธีกรกล่าวนำทุกคนให้ขอนมน้ำและร่วมกันอธิฐานไหว้พระบาทในน้ำ ขอให้มน้ำบริบูรณ์ดีไม่ไม่น้อย ขอให้หมู่บ้านนี้อยู่เย็นเป็นสุขเย็นประคูนน้ำอย่างนี้เป็นต้น

ทำไมคนเราต้องขอนมน้ำด้วยก็คนเราไปเหยียบย่ำท่าน พากันอุจจาระ ปัสสาวะ และถ่มน้ำลายจากอุจกลงในน้ำจะโดยเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม อย่างนี้แสดงว่าคนเราล่วงเกินน้ำพอสมควรแล้ว น้ำมีพระคุณต่อเรามากนัก นี่คือการคิดของคนชองในจันทบุรีสมัยโบราณ ซึ่งนับถือว่ามีประโยชน์มากมาย ใครที่คิดจะขอนมน้ำนี้ก็ยอมทำได้ เมื่อท่านลงอาบน้ำครั้งใดให้ยกมือขึ้นพนม ตั้งนะโม 3 จบ แล้วกล่าวว่า อิมังคงคา นขมามีหัง ทุตติยัมปิ อิมังคงคา นขมามีหัง ตติยัมปิ อิมังคงคา นขมามีหัง

4.2.7.15 ประเพณีการลงแขกทำไร่ทำนา

การลงแขก ภาษาชองเรียกว่า “โล้งขเม” การทำงานทุกอย่างในสมัยโบราณ คนชองเขามักจะเอาแรง (ชองเรียกว่า โอจแรง) ช่วยกันทำเสมอเช่นการทำไร่ (ชองเรียกว่า ท่อบาย) ที่ต้องถางป่า (ชองเรียกว่า รูดพลี) โคนต้นไม้ใหญ่ (ชองเรียกว่า กัดอูฐ) จำเป็นต้องใช้แรงคนมาก เขาจึงใช้วิธีเอาแรงกัน บางคนที่ไม่มีคอกถางต้นไม้เล็ก บางคนที่ใช้ขวานผ่าฟันเพื่อโค่นต้นไม้ใหญ่ ใครเป็นเจ้าภาพก็คอยดูแลบริการหมากพลูหรืออาหารการกิน เลี้ยงกันเต็มที่ พวกที่ไหว้วาน (ชองเรียกว่า วาน) ฟรีก็มี พวกที่มีอาแรงก็มี ต่อเมื่อเขาลงทำไร่บ้างเราก็ต้องตามไปชดใช้แรงจนครบทุกคนที่มาเอาแรงกับเรา เราจึงจะเริ่มทำของตนเองได้ พอโค่นต้นไม้เสร็จถางหญ้าเสร็จไถวนแห้งดีแล้วก็ต้องทำการเผาไร่ เขาไหว้วานกันอีกหลายคนเพื่อป้องกันไฟไหม้ลามออกนอกไร่ เมื่อไฟดับมอดก็ต้องเอาแรงกันอีก เพราะต้องรื้อเศษไม้เก็บมารวมกันเป็นกองๆ (ชองเรียกว่า ท่อโครม) แล้วจุดไฟเผาอีกครั้ง (ชองเรียกว่า แก็บอูฐ ท่อโครม จุดพลว) หลังจากนั้นก็เริ่มถากหญ้าชุดต่อเล็กต่อน้อย เสร็จแล้วจึงจะปลูกข้าวไร่ เมื่อข้าวเติบโตขึ้นหญ้าก็รกจนจะสูงท่วมต้นข้าว ต้องเอาแรงถอนหญ้าข้าวอีก เวลาข้าวสุกก็เอาแรงเกี่ยวข้าว (ชองเรียกว่า กรูดฮาย) ทุก

ขั้นตอนจะไม่มีกร้างกันเลยนี่คือวิถีชีวิตของชาวช่องแท้ๆส่วนการทํานานนั้น มีการลงแขกตั้งแต่การเอาแรงกันไถนา (ของเรียกว่า จอยเซ) ซึ่งสนุกมาก ผู้เขียนเคยเอาแรงไถนามาก่อนแล้ว ไถเสร็จก็เอาแรงกันคราดนา (ของเรียกว่า แกรด์เซ) จากนั้นก็เอาแรงกันดำนา เมื่อข้าวสุกแล้วก็เอาแรงเกี่ยวข้าว ตามลำดับไป

4.2.7.16 ประเพณีการลงแขกนวดข้าว

การนวดข้าวของช่องมี 2 อย่าง อย่างหนึ่งนวดกับคน อีกอย่างนวดกับควายนวดกับควาย การนวดกับคน ต้องเตรียมทำราวไม้ไผ่ที่แข็งแรงพอสมควร โดยการปักหลักสองข้างให้มั่นคง ห่างกันราวสามวาสูงราวหน้าอก ปูเสื่อรองรับที่พื้น วางฟ่อนข้าวทีละฟ่อนสองฟ่อนตามถนัด คนขึ้นเกาะราวทั้งสองข้างหันหน้าหากัน นิยมให้ชายหญิงอยู่คนละข้าง นวดข้าวด้วยเท้าเข้าไปย่ำมาเรียกกันว่าตีบข้าว มีเพลงหงส์อ่อนเพลงหงส์ฟางร้องเกี่ยวกันด้วย นวดกันกลางคืน เอาแรงกันทั้งคนนวด คนดูฟ่อนตัดฟ่อน คนสางฟางสลับกันไปมีสุรากับกระแซแบบเบาๆเสียงดูกันตลอดเวลา สนุกนานมาก จะดูกันได้ทั้งคืนยันรุ่งสว่างไม่ก็่วงนอน เพลิดเพลินมีความสุขมาก ผู้เขียนเมื่อแรกรู้ก็ร่วมวงเอาแรงนวดข้าวกับเขาด้วยเช่นกัน ผ่านไปหกสิบปีบัดนี้ไม่มีการนวดข้าวด้วยคนอีกแล้ว

การนวดกับควาย ต้องหาพื้นที่เรียบๆ ถากหญ้าออก ขุดดินออกทำลานกว้างพอประมาณ แล้วไปหาไม้กลมโตพอประมาณสามจับ ยาวราวแปดศอก เรียกว่า เสากีจ เอามาสองท่อน ขุดหลุมฝังเสากีจตรงกลางลานลึกพอประมาณ ชนิดที่ควายสี่ตัวเดินไม่ขึ้นก็แล้วกัน จำนวนหนึ่งหลุม อีกหนึ่งหลุมไปขุดฝังเสากีจไว้ข้างนอกลาน ใช้เป็นที่พักควายยามสางฟางแล้วเอาชีควายเปียกมาyalานให้เรียบร้อย ปล่อยไว้จนแห้งสนิทจึงเอามาฟ่อนข้าวมาตีบได้ที่ละหลายฟ่อนรอบเสากีจ โดยใช้ควายสี่ตัวเดินเรียงแถวเข้าไปบนฟ่อนข้าวรอบเสากีจที่เป็นศูนย์กลาง เมื่อความย่ำจนข้าวร่วงหมดก็ย้ายควายทั้งสี่ตัวออกจากลาน ไปมัดฟักไว้ที่เสาข้างนอกลานคนก็เข้าตัดฟ่อนข้าวแล้วใช้ไม้กะดองสางฟองออกนอกลานเหลือแต่เมล็ดข้าวเปลือกล้วนๆ จากนั้นก็หยุดพักร้องเพลงหงส์ฟางเพลงหงส์อ่อนกันสักครู่ เรียกว่าได้หนึ่งตกแล้ว ถิ่นหนึ่งทำกันอย่างนี้มากมายเพียงสี่ตกก็ฟ้าสว่างแล้ว เวลาจับไม้กะดองสางฟางทั้งผู้เฒ่าผู้แก่วัยรุ่นหรือเด็กเล็กเด็กอ่อนจะร้องเพลงหงส์อ่อนเพลงหงส์ฟางกันอย่างสนุกสนาน ใครๆก็ร้องได้ไม่ถือกัน เจ้าภาพก็จัดข้าวปลาอาหารเป็นข้าวเหนียวแกงบอน แกงไก่ใส่หยวกกล้วยมาเลี้ยงดูกัน มีเหล้ายาปลาบั้งบั้งเป็นธรรมดา ทุกอย่างไม่ต้องลงทุนมาก ไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน ขอให้มีความสุขอิ่มท้องก็แล้วกัน ไม่เสากีจสองท่อนหายากมาก ถ้าเป็นไม้การโคกจะดี ต้องขึ้นข้างจอมปลวกด้วย และเป็นโพรงข้างในด้วยจะยิ่งดีมากขึ้น บางครั้งต้องเข้าป่าเป็นเดือนจึงจะหาได้ ถือว่าเป็นคนมีบุญทำนุอยู่ได้ข้าวมาก ไม้กะดอง ยาวราวสองเมตร ปลาขอลหม่นนิดหน่อยโตกว่าหัวแม่เท้าเล็กน้อย เมื่อนวดข้าวแล้ว ต้องเอาแรงโรยข้าวเปลือกและฟัดข้าวเปลือกให้เมล็ดลีบและสีฝุ่นออกจนหมด จะเหลือแต่เมล็ดดีล้วนๆ โดยอาศัยแรงลมธรรมชาติ ถ้าไม่มีลมก็ต้องใช้โต๊ะตะแกรงฟัดเอา ก่อนเอาข้าวขึ้นยุ้งฉาง ก็ต้องทำขวัญข้าวก่อน หมอขวัญจะเป็นหญิงหรือชายก็ได้มีของไหว้หลายอย่างเช่น บายศรี ผ้าขาว ผ้าแดง หมากพลู บุหรี่ จะทำกันที่กองข้าว มีดอกไม้รูปเทียน หมอขวัญจะมีการขมุนมเทวดาและแม่พระโพสพให้อยู่กับเราจะได้ไม่หากินผีเดื่อง มีการกล่าวขอขมาลาโทษต่อแม่พระโพสพด้วย เสร็จพิธีนำข้าวขึ้นยุ้งได้

จะนั้นกล่าวได้ว่า ชาวชองในสมัยก่อนมีขั้นตอนมากในการทำมาหากินทำอย่างเป็นระบบรวมกลุ่ม ทำอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ละหมู่บ้านมีความสามัคคีกันมาก ยามทำงานก็เอาแรงซึ่งกันและกัน ยามเจ็บไข้ได้ป่วยก็ไปเฝ้าห้อมล้อมกัน หมอสมุนไพรสั่งยาตัวไหนก็จะออกหากันในป่านำมาต้มให้ได้หาย จากอาการไข้ ไม่ต้องจ้างกันเลย มีแต่ความอาทรร้อนใจต่อกันและพึ่งตนเองทั้งสิ้นแต่ปัจจุบันนี้ชาวชองต่างก็เป็นที่นี้เป็นสิน จึงอยู่กันแบบตัวใครตัวมันกันมากยิ่งขึ้น และพึ่งตนเองแทบจะไม่เป็นแล้ว ถ้าพวกเราจะมีเชื้อแบบของโบราณไว้บ้างบ้านเมืองของเราจะเป็นสุขมากกว่านี้อย่างแน่นอน (พระครูธรรมสรคุณ. 2546 : 6-30)

4.2.8 การละเล่นของคนชอง

การละเล่นต่างๆ ของชาวชองจะเป็นการเล่นเพื่อความสนุกสนาน โดยการละเล่นบางอย่างจะแฝงไว้ด้วยความเชื่อของชาวชองนั่นเอง การละเล่นของชาวชองที่นิยมและเล่นกันอยู่ในปัจจุบันได้แก่ การเล่นเกมใหญ่ การเล่นเชยผิหึ่ง และการเล่นสะบ้า (ประดิษฐ์ อินทนิล และคณะ. 2528 : 114)

4.2.8.1 การเล่นเกมใหญ่

การเล่นเกมใหญ่เป็นการประกอบในพิธีแต่งงานที่สำคัญของชาวชอง มีลักษณะเป็นส่วนหนึ่งของพิธีการมากกว่าที่จะเป็นการละเล่นโดยเฉพาะการเล่นใหญ่นี้จะมี “คณะผู้เล่นเกมใหญ่” สำหรับให้คนมาไปเล่นประกอบพิธีแต่งงานแบบชอง ผู้เล่นจะต้องเป็นผู้ที่มีเชื้อสายชอง และเคยเข้าพิธีแต่งงานแบบพิธีใหญ่มาก่อน หรือที่เรียกว่า ต้องมีเชื้องานใหญ่ และได้หัดการเล่นสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ รายละเอียดการเล่นใหญ่นี้มีดังนี้

4.2.8.1.1 ชักเขยอัน สำหรับกระทุ้งกับพื้นหาจังหวะ 2

4.2.8.1.2 ช้างม้า (ด้ามทำด้วยไม้ไผ่เช่นเดียวกับชักเขยแต่ตอนบนทำด้วยกระดาดแข็งเป็นรูปช้างม้านำมาติดไว้กับด้ามไม้)

4.2.8.1.3 เขาวัว เขาควย สำหรับให้ผู้เล่นบางคนสวมศีรษะไว้ แล้วไล่ขวิดคนที่มาร่วมงานเพื่อให้เกิดความครึกครื้นสนุกสนาน หรือขวิดเอาสิ่งของต่างๆ ไปทิ้งไว้ที่อื่น เพื่อให้เจ้าภาพเอาเหล่าไปถ่ายกิน

วิธีเล่น

ก่อนเล่นผู้เป็นหัวหน้าก็ต้องทำพิธีไหว้ครูเสียก่อน เมื่อนายฤกษ์ (ผู้ทำพิธี) เสร็จการกระทำพิธี ก็จะมีการเล่นประกอบ โดยผู้เล่นถือชักเช้ จะกระทุ้งชักเช้ทำจังหวะ ผู้เล่นที่ถือช้างม้า ก็จะโลดเต้นไปตามจังหวะ และผู้ที่สวมเขาวัวเขาควยจะขวิดกันเอง ไล่ขวิดคนที่อยู่รอบ ๆ หรือขวิดสิ่งของต่าง ๆ ทั้งนี้การเล่นจะจำกัดอยู่ที่โดยรอบของกลุ่มบ่าวสาวเป็นสำคัญ ในขณะของผู้เล่นงานใหญ่ นอกจากจะมีผู้เล่ดังกล่าวนี้แล้วยังมีคนร้องประกอบเนื้อร้องจะเป็นภาษาของปณภาษาไทย มีความหมายในการสั่งสอนและให้ศีลให้พรกับคู่บ่าวสาว

4.2.8.2 การเล่นเกมผีหึ่ง

การเล่นเชิฌผีหึ่ง เป็นกาละเล่นเชิงประเพณี เป็นการละเล่นตามประเพณีของชาวช่องซึ่งเป็นการเล่นที่เชิฌดวงวิญญาณของผู้เสียชีวิตไปแล้ว ที่เป็นญาติพี่น้องของผู้ที่จะทำพิธีเชิฌเข้ามาในร่างคนทรงซึ่งคนทรงจะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิงก็ได้ เพื่อที่จะได้ถามทุกข์สุขถึงกันและเพื่อที่จะให้ผีทำนายเหตุการณ์ในอนาคตให้กับลูกหลานและญาติพี่น้อง ซึ่งในวันนั้นจะต้องมาให้ครบทุกคน มิฉะนั้นผีจะเสียใจ ผู้ที่มีเชื้อสายช่องจะมีหึ่งบูชาประจำครอบครัวของตน และถือเป็นประเพณีว่า จะต้องมีการเล่นเกมผีหึ่งกันในช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคมของทุกปีติดต่อกันทุก 3 ปี แล้วเว้นว่างไม่ต้องเล่น 1 ปี เช่นนี้ตลอดไป และเชิฌกันว่าถ้าหากละเลยก็จะทำให้คนในครอบครัวเจ็บป่วยหรืออาจตายได้ การเล่นผีหึ่งมีรายละเอียดดังนี้ ประดิษฐ์ อินทนิล (2523 : 43- 45) อุดมการณ์การเล่นประกอบไปด้วย

-ผ้าขาวม้า 1 ผืน

-สะไบ 1 ผืน

-กลองหรือสากตำข้าวสำหรับตำข้าวกระทุ้งทำจังหวะ

วิธีเล่น

ก่อนจะเล่นต้องมีการเซ่นผีด้วยผักพล่าปลาฆ่า แล้วให้คนทรงนั่งพับเพียบพนมมืออยู่หน้าหิ้งบูชาประจำบ้าน คนร้องจะร้องเชิญผีกลับไปกลับมา จนกว่าผีจะเข้าคนทรง สำหรับผีที่เข้าคนทรงนั้น จะแสดงอาการให้ลูกหลาน ญาติพี่น้องทราบว่าเขาคือใคร ถ้าเป็นผู้หญิงจะหยิบสไปขึ้นพาดบ่า ถ้าเป็นผู้ชายจะหยิบผ้าขาวม้าคาดเอว ต่อจากนั้นจะมีการถามทุกข์สุขกัน และให้ผีทำนายทายทักตามต้องการ การเล่นเชิญผีหิ้งครั้งหนึ่ง จะเชิญทั้งหมด 12 ครู (ครั้ง) คือ เมื่อส่งผิตนแรกออกไปแล้ว จะเชิญคนที่ 2 มาเข้าร่างคนทรง จนครบ 12 คน โดยมีบทร้องเชิญเบื้องต้น บทร้องเชิญและบทร้องส่งดังนี้

บทร้องเชิญเริ่มต้น

ทรงเอ๋ยแม่ทรงเจ้า	ถึงตอนจะเข้าได้เข้าพลบ
ทรงให้ทรงให้คนพบ	ถึงต้นกระบกกระแบกใหญ่
ทรงเอ๋ยแม่ทรงเอ๋ยเจ้า	ถึงตอนจะเข้าได้พลบ
ทรงให้ทรงให้คนพบ	ถึงต้นกระบกกระแบกใหญ่

บทร้องเชิญ

เชิญเอ๋ยแม่เชิญลง	เชิญเจ้าทุกองค์เทวามา
สิ่งใดมันศักดิ์สิทธิ์	ให้เนรมิตท่านลงมา
พระองค์ใดมันศักดิ์สิทธิ์	ให้เนรมิตท่านลงมา
ลงมาเอ๋ยจะกินเป็ด	เสด็จลงมาจะกินไก่
เสร็จแล้วนะท่านเอ๋ย	ขนมนมเนยก็แต่งไว้
ลงมาอย่าแหวะเอ๋ยเวียน	อย่าให้เปลือกเทียนเปลือกด้าย
ลงมาอยู่รังเอ๋ยริง	ให้วิ่งลงมาอยู่ไรไร
ลงมาทางเส้นเอ๋ยเส้นด้าย	ให้ไถ่ลงมาทางซ้าย
ไปลงมาให้เทียนเอ๋ยดับ	ให้ปักลงมาบนเทียนใจ
ลงมาบนเทียนดับ	ให้ปักลงมาบนเทียนใจ
เร็วเร็วเถิดนะพ่อเอ๋ย	เร็วเร็วเถิดนายไว
ระทวยแม่เอ๋ยระทอด	ยังเหมือนอย่างยอดแหลมกรวย
เขาราก็รำเอ๋ยค้าย	งามไม่งามไม่รู้เลย
ลูกขึ้นเอ๋ยจะนุ่งเอ๋ยผ้า	ลูกขึ้นจะทาน้ำมัน
ชะชะแม่เอ๋ยดวงจันทร์	แจ่มลมน้ำมันเอาเป้งทา
บทร้องส่งในตอนสุดท้าย	จะมีการร้องส่งผี เมื่อผีจะออกจากร่างคนทรง คือ
ส่งเอ๋ยส่งเอ๋ยเจ้า	ถึงต้นกระเบาใบตก (ซ้ำ)
ส่งให้ส่งให้คนลูก	ถึงต้นกระบกกระแบกใหญ่

4.2.8.3 การเล่นสะบ้า

การเล่นสะบ้าเป็นการละเล่นที่นิยมเล่นกันโดยทั่วๆ ไป รวมไปถึงชาวซองด้วย การเล่นสะบ้า นั้นจะเล่นกันในวันตรุษสงกรานต์ ประมาณ 4-5 วัน ซึ่งในวันดังกล่าว จะไม่มีการทำงานใด ๆ ทั้งสิ้น ชาวซองเชื่อกันว่า ถ้าฝ่ำฝิ่นทำอะไรในวันนั้น ๆ ก็จะได้รับอันตรายต่างๆ เช่น ถ้าขึ้นต้นไม้ก็จะพลัดตกลงมา หรือไม่ก็เจ็บไข้ การละเล่นสะบ้า ของชาวซอง จะเรียกว่า “สะบ้าโยน” การเล่นในแต่ละเกม จะเรียกกันว่า (ตั้ง) ในระหว่างการเล่นจะมีการพนันขันต่อกันด้วย ส่วนมากของที่พนันจะเป็นเหล้า

วิธีการเล่นสะบ้าของชาวซองมีดังนี้ คือ ผู้เล่นสะบ้า จะแบ่งออกเป็นสองฝ่ายๆ ละ 5 คน ก่อน (ลูกหลัก) อื่นจะนำลูกสะบ้าตั้งไว้เป็นแกน 5 ลูก ต่อจากนั้นผู้เล่นคนที่หนึ่ง ก็จะเริ่มโยนลูกสะบ้า

ในมือให้ลูกลูกแกนที่ตั้งไว้ เป็นระยะห่างจากคนโยน 8 เมตร ผู้เล่นคนที่หนึ่งจะโยนให้ลูกลูกที่ 1 ผู้เล่นคนที่สองจะโยนให้ลูกลูกที่ 2 ไปเรื่อย ๆ จนครบ 5 คน ถ้าโยนลูกลูกแกนกันหมดทุกคนแล้วจะเปลี่ยนให้อีกฝ่ายหนึ่งเล่นบ้าง ซึ่งถ้าอีกฝ่ายหนึ่งโยนได้ลูกลูกแกนหมดทุกคนแล้วจะเปลี่ยนให้อีกฝ่ายหนึ่งเล่นบ้าง ซึ่งถ้าอีกฝ่ายหนึ่งโยนได้ลูกลูกแกนหมดได้เช่นเดียวกัน จะถือว่าเสมอกัน แต่ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดโยนพลาดไป เช่น โยนลูก 3 ลูก พลาดไป 2 ลูก ผู้ที่เล่นไปแล้วอีก 3 คนจะสามารถมาช่วยโยนอีกได้ แต่จะโยนได้อีกเพียงคนละ 1 ครั้งเท่านั้น ถ้าโยนไม่ถูกจะให้อีกฝ่ายหนึ่งเล่น แล้วดูว่าฝ่ายใดโยนได้ลูกลูกแกนมากกว่าจะถือว่าฝ่ายนั้นเป็นผู้ชนะ นอกจากการละเล่นดังกล่าวแล้ว โดยปกติชาวซองเป็นคนชอบสนุกสนาน จึงมีเพลงพื้นบ้านแต่งไว้ร้องเล่นกันเป็นประจำหลายเพลงด้วยกัน เช่น เพลงเดินเที่ยวตอนเช้า เพลงเมียหนี เป็นต้น (ชานินทร์ เกษศิริ , สัมภาษณ์ :2542)

ฉะนั้นกล่าวได้ว่า ชาวซองในสมัยก่อนมีขั้นตอนมากในการทำมาหากินทำอย่างเป็นระบบรวมกลุ่ม ทำอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ละหมู่บ้านมีความสามัคคีกันมาก ยามทำงานก็เอาแรงซึ่งกันและกัน ยามเจ็บไข้ได้ป่วยก็ไปเฝ้าห้อมล้อมกัน หมอสมุนไพรส่งยาตัวไหนก็จะออกหากันในป่านามาต้มให้ได้หายจากอาการไข้ ไม่ต้องจ้างกันเลย มีแต่ความอาทรร้อนใจต่อกันและพึ่งตนเอาทั้งสิ้นแต่ปัจจุบันนี้ชาวซองต่างก็เป็นหนี้เป็นสิน จึงอยู่กันแบบตัวใครตัวมันกันมากยิ่งขึ้น และพึ่งตนเองแทบจะไม่มีแล้ว ถ้าพวกเรา

2. สำเนียงตำบลตะเคียนทอง จังหวัดจันทบุรี

ตัวอย่างคำศัพท์ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างภาษาของสำเนียงตำบลตะเคียนทอง จังหวัดจันทบุรี

กะปาว	แปลว่า	ควาย
แหลก	แปลว่า	ไก่
ตา	แปลว่า	เปิด
แซ	แปลว่า	นา
ยาง	แปลว่า	เต่า
ปริง	แปลว่า	น้ำมันเชื้อเพลิง
ปัด	แปลว่า	น้ำมันประกอบอาหาร
ตัก	แปลว่า	ใหญ่
ตักโป	แปลว่า	ใหญ่โต
แจง	แปลว่า	แหวน
ซุ่ม	แปลว่า	คน
อุณ	แปลว่า	พ่อ
แม่	แปลว่า	แม่
เคน	แปลว่า	ลูก
เคนมุด	แปลว่า	ลูกชาย
เคนแหล้ง	แปลว่า	ลูกสาว
เคนชา	แปลว่า	ลูกสะใภ้
เคนฮาย	แปลว่า	ลูกเขย
ลึง	แปลว่า	พี่
โบด	แปลว่า	น้อง
คอง	แปลว่า	มะพร้าว , บ่อน้ำ
หุน้อง	แปลว่า	ภูเขา
ฟรี	แปลว่า	ป่า
มู้จ	แปลว่า	ผี
ซู้จ	แปลว่า	มด
ชี	แปลว่า	งู

ขอ	แปลว่า	หมา
ขึ้น	แปลว่า	นก
หุ้ก	แปลว่า	หมู
วา	แปลว่า	ลิง
จั้ง	แปลว่า	สีดำ
เงย	แปลว่า	สีแดง
โพรง	แปลว่า	สีขาว
ต๋อง	แปลว่า	กล้วย
อิน	แปลว่า	กู ฉั่น ผม บุรุษที่ 1 ปัจจุบันมักใช้คำว่า ฉั่น แทน เพราะสุภาพกว่า
ญั่ง	แปลว่า	เรา เป็นเอกพจน์ บุรุษที่ 1
แสง	แปลว่า	เรา เป็นพหูพจน์ บุรุษที่ 1
ผู้	แปลว่า	เธอ คุณ บุรุษที่ 2
คัก	แปลว่า	เขาคนนั้น บุรุษที่ 3
เพ้ย	แปลว่า	มัน บุรุษที่ 3
กะปี้	แปลว่า	อะไร
หอบ	แปลว่า	กิน รับประทาน ใช้สำหรับข้าวเจ้าที่หุงสุกแล้วแบบข้าวสวยเท่านั้น
ชา	แปลว่า	กิน คั้ม ทุกอย่างนอกเหนือจากข้าวเจ้าที่หุงสุกแล้วแบบข้าวสวย
ยา	แปลว่า	แมงป่อง
นาย	แปลว่า	ช้าง
ยานาย	แปลว่า	แมงป่องช้าง ตัวอย่างประโยค ฉันท่อยานายทูตคือ ฉั่นถูกแมงป่องช้างต๋อย
โหด	แปลว่า	ตาย
ห่มะโหด	แปลว่า	ฆ่า
ห่มะฮาม	แปลว่า	เลือด
ห่มะ	แปลว่า	ฝน
หม่า	แปลว่า	เจ็บ
ฮาย	แปลว่า	ข้าวเปลือก
ฮายฮุมิบ	แปลว่า	ข้าวเหนียวเปลือก
โค	แปลว่า	ข้าวสาร
โคฮุมิบ	แปลว่า	ข้าวเหนียวที่เป็นข้าวสาร

ปลีองฮุมิบ	แปลว่า	ข้าวเหนียวหุงสุก
เค็ด	แปลว่า	เจ็บ ป่วย ,
จับ	แปลว่า	จับ
จับเค็ด	แปลว่า	จับไข้ เป็นไข้ ,
กา	แปลว่า	ปาก
กอก	แปลว่า	คอ
ห่วย	แปลว่า	ก้น
ตุค	แปลว่า	จมูก (ไฟ)จุด ,
ล้าง	แปลว่า	หู ทราย ,
โม้ย	แปลว่า	1 ไข้เมื่อนับ
โม๊ะ	แปลว่า	1 ไข้เพื่อบอกจำนวน เช่น ซึมโม๊ะหนัก คือคนหนึ่งคน
ฟ่าย	แปลว่า	2
เพ้ว	แปลว่า	3
โพ้น	แปลว่า	4
พรัม	แปลว่า	5
ตอง	แปลว่า	6
นุ่ย	แปลว่า	7
ตี	แปลว่า	8
ซ่าย	แปลว่า	9
ร้าย	แปลว่า	10
ต็อง	แปลว่า	บ้าน
เน้ม	แปลว่า	คัน(ไม้)
อุด	แปลว่า	ไม้
เน้มอุด	แปลว่า	คันไม้
ปางอุด	แปลว่า	คอกไม้
ปรั๊ก	แปลว่า	เงินก้อน (เงินจำนวนมาก)
มาด	แปลว่า	ทอง
ปรั๊กมาด	แปลว่า	เงินทอง
ม่าย	แปลว่า	อย่า(ห้าม)
มาย	แปลว่า	แม่ม่าย พ่อม่าย ,
ขา	แปลว่า	รู้ ทราบ ,
อื	แปลว่า	ไม่

อื่น	แปลว่า	มี
อื่น	แปลว่า	ไม่มี
ท้อม	แปลว่า	ลุง ป้า ,
มรา	แปลว่า	น้ำอา ,
ซุนหุนาบ	แปลว่า	ปลูกต้นกล้า
ต้อกหุนาบ	แปลว่า	ถอนกล้า
จอยแซ	แปลว่า	ไถนา
เทือกแซ	แปลว่า	เริดแซ คือ คราดนา
ถูงฮาย	แปลว่า	คานา
จูดฮาย	แปลว่า	เกี่ยวข้าว

3. ตัวอย่างประโยค ได้แก่

วันอันผู้หอบปลื้มเฮียโค แปลว่า วันนี้คุณกินข้าวหรือยัง
 หมู่แสงก่อเป็นช่องแซ่มยังซาหละ แปลว่าพวกเราเป็นคนไทย เหมือนกันนะ
 น่องแสงม่องช่องแซ่มก่อเป็นซิมยังซา แปลว่าคนของเรากับคนไทยก็เหมือนกัน
 ม่ายท้ออึดช่องซุกตักหุพีหละ แปลว่าอย่าทำให้ชาวบ้านเขาเอือมระอา

ปัจจุบันภาษาของกำลังอยู่ในขั้นวิกฤต คนเฒ่าคนแก่เสียชีวิตที่ภาษาของจะสูญหายไป ปัจจุบันมีชาวของอาศัยถิ่นฐานเดิมคือตำบลคลองพลู อำเภอบางบาล จังหวัดจันทบุรี ประมาณ 6,000 คน แต่ที่พูดได้มีเพียงประมาณ 500 คน โดยส่วนใหญ่เป็นคนสูงอายุที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป ส่วนวัยรุ่นของนั้นอายุที่จะพูดภาษาดั้งเดิมประจำชาติพันธุ์ของตน

ขณะนี้มหาวิทยาลัยมหิดล พยายามจะฟื้นฟูโดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการบันทึกเสียง และถอดภาษาพูดเป็นภาษาเขียน ให้โรงเรียนบ้านคลองพลูสอนภาษาของให้กับลูกหลานของ แทรกเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในช่วงชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

4.2.10 ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค

4.2.10.1 หมอต่อกระดูกและรักษากลุ่มอาการเป็นหนองนายสนอง โพธิ์ปัทมะ อายุ 78 ปี อุปกรณ์ได้แก่ ไม้ไผ่จำนวน 32 ซี่ น้ำมันมะพร้าว หรือน้ำมันงาผสมกับหัวไพรและการบูร วิธีการรักษานำหัวไพรมาผสมกับและการบูรพร้อมปลูกเสกด้วยพระคาถา ใช้ไม้ไผ่ที่เหลาผ่าซีกหุ้มบริเวณกระดูกหัก และใช้น้ำมันมะพร้าวทาที่ปลูกเสกแล้วทำให้ทั่วบริเวณกระดูกหักเมื่อหายแล้วประกอบพิธีกรรมส่งครูกลุ่มอาการเป็นหนอง

วิธีการใช้เข็มเย็บผ้าแบ่งบริเวณที่เป็นหนองโดยให้ผู้ป่วยหันหน้าไปทิศตะวันตก ระยะเวลา 3 เย็น หรือ 3 ครั้งเมื่อหายแล้วทำพิธีส่งครู ได้แก่ หัวหมู เงิน 6 บาท กล้วย 1 หวีข้าวสาร 1 ถุง ดอกไม้ ธูป และ เทียน

4.2.10.2 หมออุและหมอสมุนไพร

นายแสวง สร้อยสน อายุ 48 ปี อาการถูกงูพิษกัดหรือสัตว์มีพิษกัดวิธีการรักษาใช้พระคาถาพันเป่าคนเป็น กลุ่มอาการโรคผิวหนัง ใช้วิธีพริกไทย 7 เม็ด ตำผสมกับเหล้าทาบริเวณที่เป็น ใช้ระยะเวลา 3 เย็น หรือ 3 ครั้ง

4.2.10.3 หมอพื้นบ้านรักษากลุ่มอาการเห็บเข้าหู หูน้ำหนวก วิธีการใช้ใบกะพงขยี้ผสมกับ ยาฉุนเพื่อให้เกิดน้ำยาและหยอดบริเวณหู

4.2.10.4 หมอตำแยเมื่อมีผู้หญิงท้องแก่ใกล้จะคลอดบุตรในหมู่บ้านผู้เป็นสามีจะต้องเตรียม อุปกรณ์ต่าง ๆ ในการคลอดบุตร เช่น แคร่ไม้ไผ่สำหรับให้ผู้ที่จะคลอดบุตรอยู่ไฟ ที่สำหรับก่อไฟ จะใช้ไม้ไผ่ สด ๆ ตัดเป็นสี่ท่อนยาวเท่ากันวางเป็นรูปสี่เหลี่ยม พื้นจะรองด้วยขี้เถ้าซึ่งเอามาจากเตาไฟ รongหนา ๆ เพื่อ กันไฟไหม้พื้น สำหรับพื้นที่จะใช้ในการติดไฟต้องไปตัดไม้มาจากในป่า ซึ่งชาวช่องจะมีความเชื่อกันว่าใน พื้นนั้นจะมีผีร้ายต่าง ๆ อยู่ และเพื่อไม่ให้ผีร้ายทำร้ายแม่และเด็ก ก็จะมีการป้องกันผีร้ายในพื้น โดยตัดไม้ที่จะ ทำเป็นพื้นตากแดดไว้หลายวันซึ่งกองไม้ที่ตากแดดนั้นต้องใช้หนามล้อมไว้รอบๆเมื่อถึงวันคลอด หมอ ตำแยจะนำน้ำมันคัมภีร์คนเจ็บท้อง เป็นการใช้ไสยศาสตร์ช่วยให้กำลังใจรักษาคนเจ็บ ซึ่งน้ำมันนี้เชื่อกัน ว่า จะขับไล่ภูติผีปีศาจที่อาจจะมารบกวนแม่และเด็กในท้อง เมื่อคลอดเสร็จแล้วหมอตำแยจะใช้ไม้ขางตัด สายสะดือ ยาใส่สายสะดือจะเป็นยาพื้นบ้าน โดยมีส่วนผสมคือ พริกไทย 1 ส่วน ดินสอพอง 1 ส่วน และรัง หาร่า 1 ส่วน บดเป็นผง โรยแผลสะดือจนกว่าจะหาย เมื่อตัดสายสะดือแล้วหมอตำแยจะอาบน้ำเด็ก ถ้าผู้ เป็นชายจะใช้ฝ้านุ่นของพ่อห่มตัวเด็ก ถ้าเป็นหญิงจะใช้ฝ้านุ่นของแม่เพราะมีความเชื่อกันว่า เด็กผู้ชายโตขึ้น จะเป็นพ่อ เด็กผู้หญิงโตขึ้นจะเป็นแม่ ภายในห้องคลอดจะมียันต์ ซึ่งเรียกว่าแม่ตำแย ปิดไว้ที่หน้าประตู สำหรับรูดองล้างให้สะอาดแล้วเอาเกลือเคล้า ถ้าไม่สะอาดเด็กจะเป็นโรค โรยด้วยขมิ้นอีกครั้งหนึ่ง แล้วจึง เอาไปแขวนไว้ที่กิ่งไม้ ถ้าไม่แขวนถือกันว่าเด็กจะเปื่อยและป่วยง่าย

หลังจากเด็กคลอดได้ 3 วันจะต้องทำพิธีเอาเด็กลงเปล โดยเอายันต์ที่ปิดไว้ที่ประตูมาผูกข้อมือเด็ก หมอตำแยทำบายสีปากชาม 3 ถ้วย แล้วจึงเรียกมิ่งขวัญเด็ก ต่อด้วยบทสวดชุมนุมเทวดาพอสวดจบก็เอาเด็ก ใส่อุปกรณ์ มีข้อห้ามมากมายสำหรับแม่ในการอยู่ไฟ เช่น เด็กตัวร้อนไม่ให้คล้า เพราะถ้าคล้าแล้วตัวเด็กจะพอง ห้ามแม่เอามือลูบท้องตัวเองเพราะจะทำให้ท้องพอง การปฏิบัติตัวของแม่ขณะอยู่ไฟ คือ กินข้าวกับเกลือ อาบน้ำบ่อย ๆ น้ำที่อาบจะต้องเป็นน้ำคั้นกับใบส้มโอเปรี้ยว

นางฉิน จันทะวงษ์ อายุ 94 ปี สืบทอดมาจากพี่สาวชื่อ นางคำ ขึ้นตอนได้แก่ การตั้งครุ ประกอบไป ด้วย พาน หมาก พลุ ธูป เทียน เหล้าและเงิน 1 สลึงนำเตามาเพื่อก่อไฟ การทำเตาใช้ดินกล้วย 4 ท่อนทำเป็น สี่เหลี่ยมด้านเท่าหน้าดินมาข้างในให้เต็มเสมอกับดินกล้วยและทำพิธีกรรมเช่นเตาก่อนจะก่อไฟ เมื่อเด็ก คลอดแล้วจะทำการมัดสายสะดือโดยด้ายดิบและใช้ไม้ไผ่ตัดสายสะดือของเด็กจากนั้นนำไปห่อด้วยกระอบ กกและนำไปไว้ที่ยอกไม้หรือนำไปฝังดิน (สัมภาษณ์ : 2555)

พิธีการกินนม นำเด็กทารกสากระดกและนำผ้าขาวทำเป็นกระโจมครอบเด็ก ผ่านไป 5 วันจึงจะนำเด็กไปไว้ในเปลและร้องเพลงกล่อมเด็กแล้วจึงทำพิธีผูกข้อมือทำขวัญให้กับเด็กโดยหมอดำแยเป็นความเชื่อว่าจะทำให้ไม่มีเวรกรรมต่อหมอดำแย

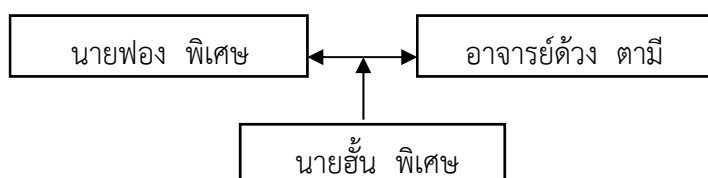
4.2.10.5 หมอนุน

นางเสียง ไม่ทราบนามสกุล อายุ 80 ปี การบูนเป็นการวินิจฉัยอาการของคนที่ไม่ทราบสาเหตุว่าเป็นโรคโดยสาเหตุอะไรกันแน่การบูนเป็นภูมิปัญญาคนชองเพื่อวินิจฉัยอาการว่ามีสิ่งใดกระทำจึงทำให้เกิดอาการต่างๆขึ้นขึ้นตอน ได้แก่ ใช้ข้าวสาร 1 ถ้วย ค่ายยาวประมาณ 1 สอกนำมามัดปลายติดกัน นำค้ายมามัดกับกรรไกรด้านปลายของกรรไกรและด้านโคนของกรรไกร นำข้าวสารมาวางบนกรรไกรและรอดูว่ามันจะแก่งหรือไม่ถ้าแก่งแสดงว่าถูกวิญญาณกระทำถ้าไม่แก่งแสดงว่าปกติ

4.2.10.6 หมอไสยศาสตร์หมอพื้นบ้านรักษากลุ่มอาการถูกวิญญาณกระทำ และถูกคุณไสยกระทำ นายฮั่น พิเศษ ปัจจุบันอยู่หมู่บ้านชอง หมู่ที่ 5 บ้านจันทาเป๊ะ ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2474 อายุ 81 ปี จบการศึกษาชั้นประถมปีที่ 4 มีอาชีพทำสวนและหาของป่า ภรรยาชื่อนางชู พิเศษ แรงจูงใจในการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านมีเหตุผล 2 ประการได้แก่ เพื่อจะได้มารักษาคนในครอบครัว และด้วยความใกล้ชิดกับพ่อเห็นพ่อรักษาคณไขจึงอยากรักษาบ้าง

วิธีการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านมี 3 ประการได้แก่ ใช้วิธีการเรียนกับครูโดยตรง ใช้วิธีการท่องจำการจำลองเครื่อง

แผนภูมิการสืบทอดภูมิปัญญา กรณีนายฮั่น พิเศษ

ความเชื่อในการบำบัดรักษาพบว่าหมอพื้นบ้านมีความเชื่อ 2 ประการได้แก่ เกิดจากอำนาจของวิญญาณกระทำ และเกิดจากคุณไสยกระทำ

ขั้นตอนในการบำบัดรักษา

1. ขึ้นสอบถามอาการโดยผู้ป่วยจะเล่าสิ่งที่ผิดปกติให้หมอฟังอย่างละเอียดถี่ถ้วน
2. ขึ้นวินิจฉัยโดยการตั้งครูและจับชีพจรบริเวณที่ข้อมือข้างซ้ายของผู้ป่วย
3. ถ้าถูกของ (คุณไสยจากคนกระทำ) ชีพจรจะเดินส่ายไปส่ายมา
4. ถ้าถูกพระภูมิเจ้าที่กระทำจึงหะการเดินของชีพจรจะหายเป็นช่วงๆหรือเป็น

พักๆซึ่งแตกต่างจากการเดินตามจังหวะของชีพจรโดยทั่วไป

5. ถ้าการจับชีพจรยังไม่แน่ใจก็จะเริ่มต้นทำน้ำมันนวด

6. โดยพิจารณาคนที่ตาเทียบถ้าถูกวิญญาณผิตายโหงกระทำตาเทียบจะเป็นรูปตัวคนและมีน้ำมันขึ้นบนตาเทียบ
7. ขึ้นบูชาพระรัตนตรัยและระลึกถึงครูบาอาจารย์
8. ขึ้นทำพิธีฝนของระอาและหัวไหลผสมน้ำชาขาวและปลุกเสกน้ำมันต์ด้วยคาถาเวทมนต์เพื่อวินิจฉัยและอธิบายถึงสาเหตุจากลักษณะของหยดเทียบบนน้ำมันต์
9. ขึ้นสรุปผลว่าผู้มารับบริการนั้นถูกสิ่งใดกระทำ หรือมีอาการปกติ
10. ขึ้นปฏิบัติตามคำแนะนำจากหมอ โดยผู้มารับการรักษาอนหันศีรษะไปทางทิศเหนือ

11. ขึ้นบริกรรมคาถาเวทมนต์ ฟันเป่าบริเวณศีรษะไล่ลงมาถึงปลายเท้าและหมอจะใช้นิ้วหัวแม่มือแตะลงบนสมุนไพรที่ทำกรปลูกเสกด้วยเวทมนต์คาถาแล้ว จากนั้นจะใช้หัวแม่มือข้างขวาแตะที่ลิ้นของหมอ (ลักษณะลิ้นของหมอจะมีปานดำอยู่ใต้ลิ้นซึ่งเป็นลักษณะพิเศษหนึ่งซึ่งชาวช่องเชื่อว่ามีพลังและความศักดิ์สิทธิ์) และทาลงบริเวณกลางหลังของผู้ป่วย นำสายสิญจน์ผูกติดที่หัวแม่เท้าทั้งสองข้างและดึงไปจนถึงที่หน้าผาก ใช้ไขดิบลูบบริเวณกลางอก ขาและแขนของผู้ป่วยจนถึงปลายเท้าและลูบเข้าไปยังปากขูดที่เตรียมไว้ ปิดด้วยฝาขูดและบริกรรมคาถาเวทมนต์กำกับ นำไปฝังหรือลอยน้ำจากนั้นหมอจะป้อนข้าวและน้ำให้ผู้ป่วยรับประทาน หรือในบางกรณีหมอจะให้ผู้ป่วยรับประทานของระอา และหัวไหลที่ฝนไว้แล้วผสมกับน้ำชาขาวซึ่งเชื่อว่าจะมีพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์สามารถขับพิษต่างๆ รวมทั้งสิ่งอัปมงคลต่างๆ ออกมาจากร่างกายได้โดยง่าย

ขึ้นเผื่อดูอาการระยะเวลาประมาณ 1-2 สัปดาห์หรือบางกรณีอาจใช้ระยะเวลาแรมเดือนโดยหมอจะบอกเบอร์โทรศัพท์ให้ผู้มารับรักษาทราบ ถ้าผู้มารับรักษารู้สึกว่าสุขภาพกายและจิตใจดีแล้วก็ให้โทรศัพท์มาบอกหรือเล่าอาการให้ฟังอย่างละเอียดเพื่อประเมินผลว่าหายดีหรือไม่ดีอย่างไร หรือควรปฏิบัติตนอย่างไรต่อไป

ขึ้นสุดท้าย พิธีการส่งครู ถ้าผู้มารับรักษาหายดีแล้วก็จะทำพิธีการส่งครูได้แก่ หัวหมู 2 หัว บาขีปลาชาม 3 ชั้น มะพร้าวอ่อน 2 ลูก เหล้าขาว 2 ขวด ขนมห่มแดง ขนมห่มขาวขนมเปี๊ยะ ขนมห่มควาย หมาก พลุบุหรี หรือยาสูบ 1 ซอง ดอกไม้ รูป เทียน น้ำส้ม 4 ขวด และเงิน 12 บาท

สมุนไพรที่หมอไสยศาสตร์นำมาใช้ร่วมกับอาการทางคุณไสยด้วยพบว่า มี 7 ประการซึ่งผสมเข้ากันเป็นตัวยาสีดำลึบเก็บไว้เพื่อใช้ในการบำบัดรักษาได้แก่ ลูกสะบ้า (เผาเป็นถ่านและเอาผ้ากรอง) ขี้ผึ้งป่า ลูกลำโพงส่วนที่เป็นดอก ผิวของลำต้น ฝัสดูก ลูกกระเป๋น (นำเมล็ดมาเผาเป็นถ่านและเอาผ้ากรอง) ลูกกระเบา (นำเมล็ดมาเผาเป็นถ่านและเอาผ้ากรอง) และน้ำมันมะพร้าวเคี่ยวจนแห้ง

ระยะเวลาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมหมอไสยศาสตร์จะใช้เวลาประมาณ 30-45 นาที ค่าตอบแทนหรือสมนาคุณ หมอจะไม่บังคับหรือเรียกร้องค่าตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้นยกเว้นจะมีจิตศรัทธาตอบแทนหมอด้วยสิ่งของ และเงินบ้างเล็กน้อยซึ่งก็แล้วแต่ฐานะของตนเอง

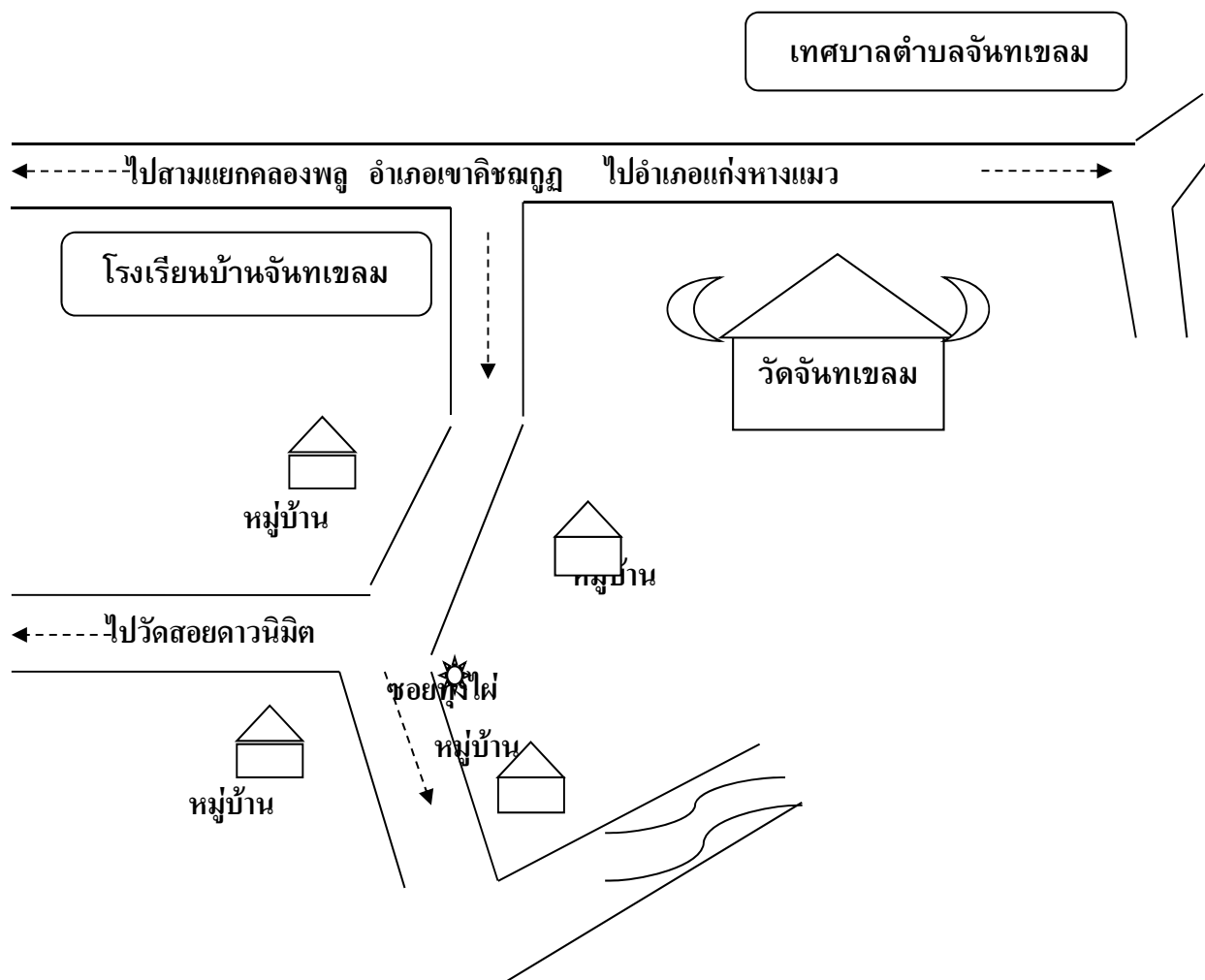
กระบวนการฟื้นฟูสุขภาพ พบว่าหมอโศยศาสตร์จะให้คำแนะนำในระหว่างการรักษาในกรณีที่ถูกคุณโศยและไม่สบายหรือมีบาดแผลด้วยจะต้องหลีกเลี่ยงอาหารได้แก่ เนื้อไก่ เนื้อตะพาบ หน่อไม้ ปลาไหล ของควาทุกอย่าง ปลาแม่น้ำ และทำจิตใจให้สบายไม่ต้องเครียด

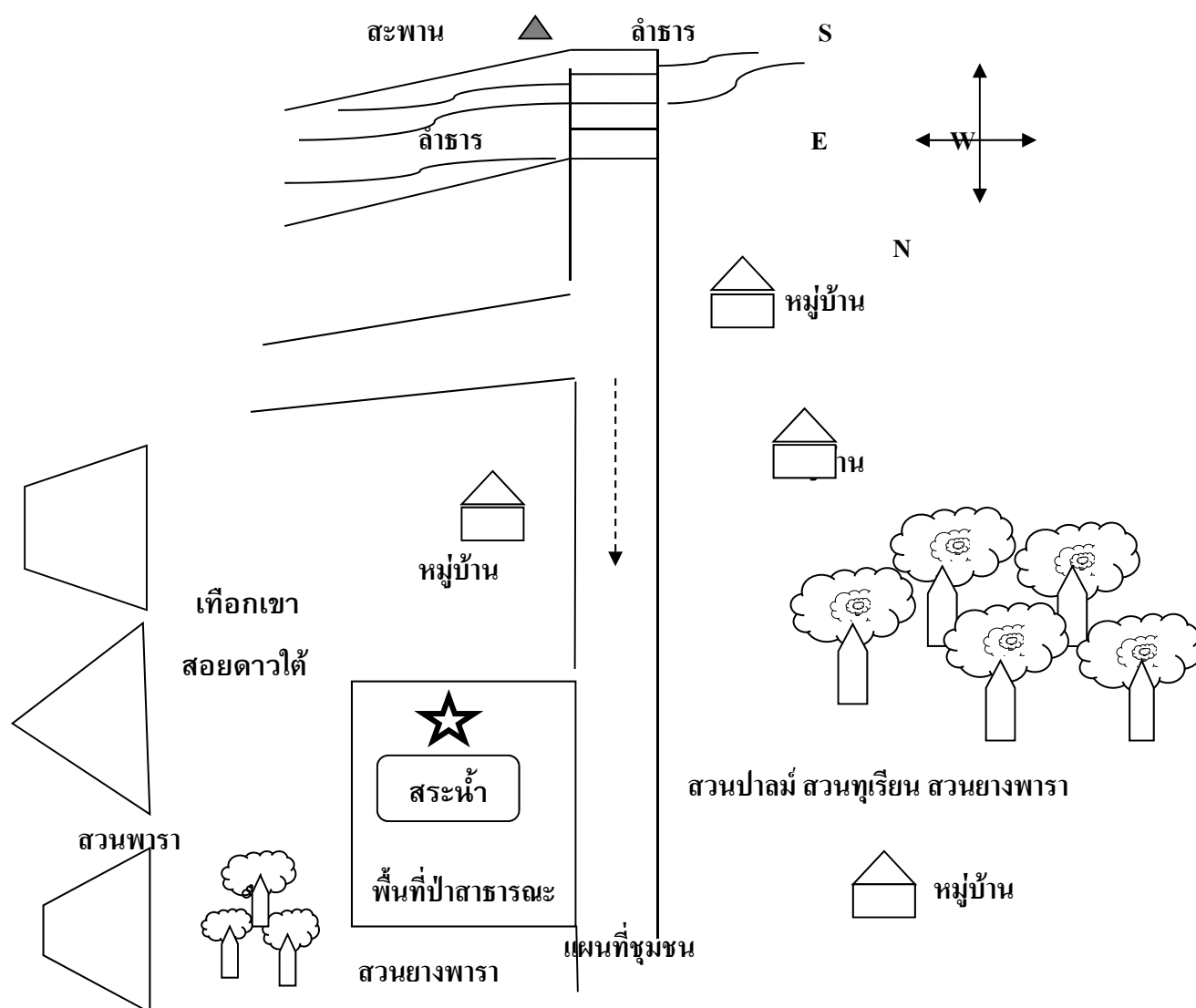
ข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของหมอโศยศาสตร์พบว่า มีประชาชนให้ความเคารพนับถือมากในชุมชน การดำเนินชีวิตเหมือนคนปกติทั่วไปแต่มีสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอได้แก่รักษาศีล 5 สวดมนต์ไหว้พระ ภาวนาเป็นประจำวันวันพระและวันเกิดของตนเองงดการมีเพศสัมพันธ์เพราะจะทำให้ทอนวิชาอาคมและทอนชีวิตตนเองและมีโอกาสไปทำบุญและรักษาศีลอุโบสถ ห้ามกินอาหารที่บ้านงานศพ ยกเว้นการกินด้วยวิธีกลางอากาศคือยืนกินนอกชายคา จะรักษาผู้ป่วยภรรยาหรือคู่บารมีห้ามขัดกัน เลี่ยงกัน ต้องสนับสนุนกัน ห้ามหามคนตาย และเมื่อรับประทานอาหารแล้วจะไม่ดื่มน้ำตามอย่างเด็ดขาด (สัมภาษณ์ : 2555)

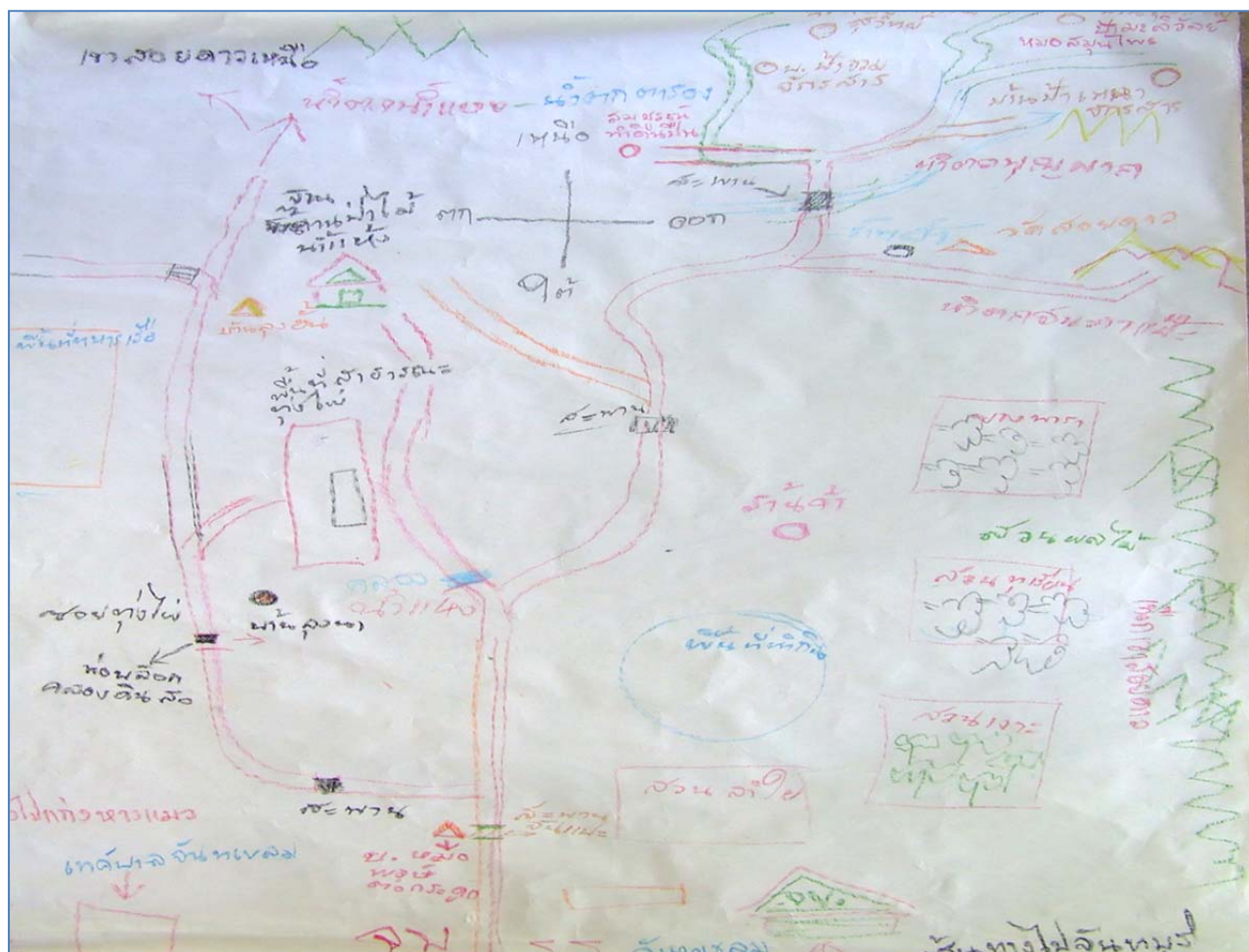
4.2.11 ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม ได้แก่ เลื่อยคูลุ่ม

นางกรอง สร้อยสน นางจวม พิเศษ นางสุวิทย์ เคื่อนแรม วัดอุคิปปใช้ต้นคูลุ่มที่อยู่ในป่ามาसान นำมาตากแดดประมาณ 1-2 ชั่วโมง ใช้ต้นคูลุ่มจำนวน 100 ต้นต่อเลื่อยคูลุ่ม 1 ผืน ใช้ดอก (ไม้ไผ่ที่เหลาแล้ว) 400 ชิ้นเพื่อนำมาสานและนำหาวมา 3 เส้นเพื่อใช้ทำเป็นขอบเลื่อยคูลุ่มประมาณ 8 เมตร ใช้ระยะสานเลื่อยคูลุ่ม 1 วัน

4.3 ข้อมูลพื้นที่สาธารณะ

พื้นที่สาธารณะ คือ พื้นที่ที่แต่เดิมเป็นป่า ชาวบ้านแถบนี้เล่าว่า สมัยก่อนราว 40-50 ปี ที่เริ่มมีการเข้ามาจับจองที่ดิน พื้นที่ตรงนี้ก็จะเป็นป่าทึบ มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นพื้นที่ของชนพื้นเมืองดั้งเดิมคือชาวขอม และก็มีคนจากต่างที่ต่างถิ่น เข้ามาจับจองทำไร่ทำสวน สูดแต่โครขันธ์แผ้วถางที่ได้มาน้อย ก็จับจองกันไป ทั้งคนจันทบุรีเองและพวกที่อพยพเข้ามาจากจังหวัดใกล้เคียง ต่างเข้ามาจับจองที่สร้างบ้าน ทำสวนผลไม้ สมัยก่อน การเดินทางมายังบริเวณนี้ ต้องใช้ม้า เกวียน เป็นพาหนะ เพราะพื้นที่เป็นป่าเขา และเต็มไปด้วยสัตว์ป่าดุร้าย อย่างเสือและช้าง ชาวบ้านจันทเขลมเล่าว่า สมัยก่อนจะมีเรื่องราวของนายพรานพื้นเมืองที่เก่งกาจ สามารถเอาชนะเสือเอาชนะช้างได้ อีกทั้ง เป็นต้นตระกูลของชาวบ้านหลายต่อหลายคน ก็ต่างให้ข้อมูลกันอย่างภาคภูมิใจ

สำหรับพื้นที่สาธารณะตรงนี้ เดิมก็เป็นพื้นที่ป่า ต่อมา ทางการคือ เทศบาลตำบลฯ ได้เข้ามาดูแลครอบครอง และมีการจัดการให้พื้นที่สาธารณะนี้เป็นพื้นที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ โดยการออกเป็นโฉนดชุมชน และให้สิทธิชาวบ้าน พื้นที่สาธารณะนี้คือ ทุกคน ชาวบ้านมีสิทธิใช้อย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน ชาวบ้านทุกคนจะมีหน้าที่ดูแลพื้นที่ที่ทางเทศบาลมอบให้ และที่สำคัญ พื้นที่สาธารณะส่วนนี้ก็เป็นพื้นที่ที่ผูกพันกับความเชื่อดั้งเดิมมาตั้งแต่โบราณกาล อาทิ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในพื้นที่ป่าเขา เมื่อมี

การแผ้วถางพื้นที่ส่วนนี้ ชาวบ้านก็นำศาลเพียงตามาตั้ง และมีแนวคิดที่จะบูรณะศาลเก่าให้คงงามและศักดิ์สิทธิ์ และเมื่อทางผู้วิจัยได้มีโอกาสลงไปพูดคุยกับชาวบ้าน ทำให้ทราบความต้องการเรื่องการจัดการพื้นที่สาธารณะตรงนี้เพื่อสร้างเป็นแหล่งหรือศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนของ ตำบลจันทเขลม เพื่อการใช้ประโยชน์ด้านการศึกษา การสืบสานภูมิปัญญาพื้นบ้านและการอนุรักษ์วัฒนธรรมของ

ดังนั้น จึงเกิดการจัดเวทีเพื่อที่จะพัฒนาและจัดทำโครงการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยมีอาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นผู้วิจัย โดยใช้กระบวนการ Community based research ร่วมกับชาวบ้านที่เป็นทีมวิจัยพัฒนาโครงการนี้ขึ้น โดยระดมความคิดเห็นภายใต้โจทย์ที่ว่า “เราอยากให้มียะไรบ้างในพื้นที่ป่าสาธารณะแห่งนี้เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมของ” โดยที่ผ่านมา สรุปจากทุกขั้นตอนกิจกรรมและเวที ที่ร่วมกันหาเกี่ยวกับแนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะที่เป็นรูปธรรม ได้ว่า

4.3.1 ทิศเหนือ

- มีการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อการอนุรักษ์และการนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน
- มีการทำนาและแปลงสาธิตการทำนาในสมัยอดีตและปัจจุบันพร้อมทั้งมีการเลี้ยงควาย
- การทำบุญชีวภาพเพื่อใช้ในการเกษตรกรรม
- มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น สุกร เป็ด ไก่ เป็นต้น
- มีโรงอบสมุนไพรเพื่อการบำบัดโรคและการส่งเสริมสุขภาพ
- มีการจัดการการแปรรูปสมุนไพรเพื่อนำไปจำหน่ายและใช้ในชีวิตประจำวัน
- มีศาลาประชาคมเพื่อการพบปะ การประชุมชาวบ้านหรือการทำกิจกรรมต่างๆที่เอื้อประโยชน์จากชุมชน
- มีการร่วมกลุ่มการอนุรักษ์การทำสุราพื้นบ้านของคนของหรือที่เรียกเป็นภาษาของว่า “คานอู้บ”
- มีการทำนาปลูกข้าวและเลี้ยงควายเพื่อเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม
- มีศาลาเพื่อใช้จัดกิจกรรมของชุมชน
- มีศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านของ

4.3.2 ทิศตะวันออก

- มีพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านของเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งในและนอกชุมชนได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ ทิศใต้ความต้องการมี 1 ประการดังนี้
- มีการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อการอนุรักษ์และการนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน
- กลุ่มอนุรักษ์การทำอาหารพื้นบ้านของ
- มีการแปรรูปผลไม้ในชุมชนเพื่อจำหน่ายและเก็บไว้รับประทาน
- มีการฝึกอบรมจากหน่วยงานภายนอกเพื่อฝึกการนำก๊าซธรรมชาติมาใช้ในครัวเรือนเพื่อลดพลังงานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
- มีการปลูกผักสวนครัวปลอดสารพิษเพื่อเลี้ยงตนเองในชุมชนและจำหน่าย

- มีกลุ่มหัตถกรรม เช่น เครื่องจักสานพื้นบ้านของ ได้แก่ การทำเสื่อคลุ้ม ชนาง เ่ง และอาจนำไปประยุกต์เพื่อจำหน่ายเป็นสินค้าหรือของฝากจากชุมชนของต่อไป เป็นต้น
- มีการรวมกลุ่มการทำเกษตรอินทรีย์เพื่อนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้กับชุมชน

4.3.3 ทิศตะวันตก

- มีศาลาประชาคมเพื่อใช้ประโยชน์ในการประชุม หรือทำกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์ในชุมชน
- มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ เป็นต้น
- มีการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อการอนุรักษ์และการนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันในส่วนพื้นที่ที่เป็นสระน้ำต้องการมีเรือนแพกลางน้ำและให้มีการเลี้ยงปลา
- ศูนย์การเรียนรู้และมีการฝึกหัดอาชีพเสริมในด้านต่างๆจากหน่วยงานภายนอกเพื่อชุมชนจะได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้
- มี Home Stay เพื่อเป็นการพักผ่อนและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิม
- มีการแสดงการละเล่นพื้นบ้านของคนของ เช่น ผีหิ้ง ผีโรง การเล่นสะบ้า การยิงธนู เป็นต้น
- มีการมีการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อการอนุรักษ์และการนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

4.3.4 ทิศใต้

- มีการมีการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อการอนุรักษ์และการนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันและ
- มีโรงอบสมุนไพรเพื่อการบำบัดโรคภัยโรคและการส่งเสริมสุขภาพในชุมชน
- มีการรวมกลุ่มการทำเกษตรอินทรีย์เพื่อนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้กับชุมชน

ประเด็นในส่วนของบ้านของนั้นสมาชิกวิจัยทุกคนต้องการสร้างบ้านของแบบดั้งเดิมเอาไว้เพื่อการอนุรักษ์และการเรียนรู้ของคนทั้งในและนอกชุมชนโดยขึ้นอยู่กับการจัดสรรงบประมาณของเทศบาลตำบลจันทเขลม ส่วนทิศทางหรือบริเวณที่ตั้งนั้นควรอยู่บริเวณทิศเหนือไม่ห่างกันหรือติดกันมากนัก และผู้วิจัยได้เสริมกำลังใจให้กับสมาชิกวิจัยว่าเรื่องงบประมาณนั้นจะนำเสนอต่อองค์กรภาครัฐและเอกชนเพื่อหาเม็ดเงินมาดำเนินการโดยใช้ข้อมูลจากการวิจัยของทีมงานของเราในครั้งนี้ซึ่งสมาชิกวิจัยได้ให้ความสำคัญและตั้งใจที่ผู้วิจัยจะไม่ละทิ้งเมื่องานวิจัยชิ้นนี้แล้วเสร็จโดยสมาชิกวิจัยอยากจะเห็นเป็นรูปธรรมซึ่งก็ต้องใช้เวลาและความสามัคคีของชุมชนเป็นพลังในการขับเคลื่อนสานฝันในระยะต่อไป

สรุปผลภาพรวมจากการระดมความคิดและความต้องการของสมาชิกวิจัยโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งมีความเห็นตรงกันที่จะใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าวโดยแบ่งออกได้ เป็น 3 ด้าน ดังนี้

1. ด้านเกษตรกรรม คือ ต้องการปลูกพืชสมุนไพรไว้เพื่อการอนุรักษ์ การนำมาแปรรูปเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและเพื่อการจำหน่ายก่อให้เกิดการสร้างรายได้ให้กับชุมชน การทำเกษตรอินทรีย์ คือระบบการผลิตที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อม การรักษาสมดุลของธรรมชาติและ ความหลากหลายของทางชีวภาพโดยมีระบบการจัดการนิเวศวิทยาเพื่อใช้ในชุมชนโดยไม่พึ่งพาสารเคมีที่เป็นอันตรายต่อพืชผัก และสวนผลไม้เพื่อ

ความปลอดภัยของผู้บริโภคตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข ฉบับที่ 163 พ.ศ. 2538 และยังเป็นการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง มีการเลี้ยงสัตว์ การทำนา และการเลี้ยงควายเพื่อการอนุรักษ์และสาธิตการทำนาแบบดั้งเดิมของชุมชนของ มีการปลูกต้นกล้วย ต้นกล้วย ต้นไผ่ไว้เพื่อการนำมาทำเครื่องจักสานและประยุกต์เครื่องจักสานให้เกิดการสร้างรายได้หรือการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชน

2. ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) คือ ต้องการให้พื้นที่ดังกล่าวมีศูนย์การเรียนรู้แบบองค์รวมเท่าที่จะทำได้ เช่น มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไว้เพื่อศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตคนของในอดีตซึ่งเป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ที่ทรงคุณค่าและอัตลักษณ์ มี Home Stay ไว้เพื่อนักท่องเที่ยวได้มาใช้บริการและเรียนรู้วัฒนธรรมของ มีศูนย์ภาษาของไว้เพื่อศึกษาเรียนรู้แลกเปลี่ยนทั้งในและนอกชุมชน มีผู้รู้หรือครูของ ผู้ทรงภูมิปัญญาในเรื่องวัฒนธรรมของในด้านต่างๆไว้เพื่อให้ความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนในชุมชนและนอกชุมชนตลอดทั้งชาวต่างชาติไว้เพื่อการเข้าสู่ AEC ใน พ.ศ.2558 สิ่งเหล่านี้นับได้ว่าเป็นจุดดึงดูดความสนใจและเป็นจุดขายของชุมชนของ

3. ด้านสถาปัตยกรรม คือ การมีบ้านของแบบดั้งเดิมไว้เพื่อศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมทั้งในอดีตและปัจจุบันซึ่งโครงสร้างของบ้านของแบบดั้งเดิมต้องมีการบอกความเป็นมาและคติ ความเชื่อ ข้อคิด มุมมองในทุกด้านของบ้านของแบบดั้งเดิม

สรุปทั้ง 3 ด้านดังกล่าวมานั้นผู้วิจัยและนักวิชาการได้ให้ข้อคิดและมุมมองในการบริหารจัดการทางด้านวัฒนธรรมดังนี้

1. ควรมีการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมและคณะกรรมการด้านวัฒนธรรมของตำบลจันทเขลมเพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2553 และกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้องซึ่งได้ทำการคัดเลือกแล้ว ณ หอสมุดเฉลิมพระเกียรติฯ อำเภอเขาคิชฌกูฏ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2555 ที่ผ่านมาโดยมีนายศิริศักดิ์ ศิริมังคะลา นายอำเภอเขาคิชฌกูฏเป็นประธานการประชุมและมีนักวิชาการวัฒนธรรมอำเภอเขาคิชฌกูฏ นางสาวสุนันทา สติธธำรงค์เป็นผู้ประสานงานและดำเนินการให้นายกเทศมนตรีตำบลจันทเขลมได้รับทราบเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการจัดตามแผนยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมวัฒนธรรมประจำตำบลจันทเขลม

2. ควรมีการคัดเลือกบุคคลผู้ที่จะเข้าไปอยู่อาศัยโดยมติของคณะกรรมการที่ได้จัดตั้งขึ้นและมีโครงสร้างการบริหารแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมของอย่างเป็นระบบและให้เห็นเป็นรูปธรรม มีการติดตามผลและประเมินผลในทุก 1 ปี

3. ควรมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในแต่ละพื้นที่ให้ชัดเจนและมีการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวและวัฒนธรรมทั้งภายในและนอกชุมชนโดยประสานความร่วมมือจากหน่วยงานทางภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องเพื่อเสริมสร้างพลังและความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน

4. ควรมีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้องลักษณะ เช่น การจัดการกับขยะมูลฝอยที่สามารถย่อยสลายได้ และการแยกขยะที่ไม่สามารถย่อยสลายได้เพื่อนำกลับไปใช้ได้ใหม่โดยไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในบริเวณแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมของ
5. ควรมีการประชาสัมพันธ์ทาง web-site ป้ายบอกเส้นทางวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยว จัดทำเอกสารการท่องเที่ยวโดยผ่านทางหน่วยงานภาครัฐและเอกชนหรือเสียงตามสายประจำหมู่บ้านและสมาชิกในชุมชนควรมีการรับทราบข้อมูลข่าวสารต่างๆทางด้านวัฒนธรรมเพื่อสอดคล้องกับนโยบายภาครัฐในสถานการณ์ปัจจุบันที่มีการขับเคลื่อนและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

บทที่ 5

บทสรุป

โครงการแนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีวัฒนธรรมของชุมชน ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ตลอดระยะเวลาการดำเนินโครงการ ได้มีกระบวนการและผลการดำเนินการ ที่ตอบโจทย์วัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและบริบทพื้นที่สาธารณะของเทศบาลตำบลจันทเขลม
2. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม นิเวศวัฒนธรรม คติความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับของ
3. เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมของ
4. เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการพื้นที่สาธารณะให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชาวของบ้านจันทเขลม
5. เพื่อศึกษาศักยภาพของพื้นที่ ที่จะรองรับการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์ข้อ 1 เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและบริบทพื้นที่สาธารณะของเทศบาลตำบลจันทเขลม

ชาวของคือ กลุ่มคนที่อยู่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงมาเป็นเวลาช้านาน โดยเฉพาะจังหวัดจันทบุรีนักมานุษยวิทยาจัดชาวของอยู่ในตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic Language Family) ตระกูลมอญ-เขมร (Mon-Khmer) สาขาเพียร์ (Pearic branch) จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในหนังสือแควมโบชซึ่งชาวฝรั่งเศส ม.อติเมอร์ เขียนไว้เมื่อ พ.ศ. 2444 กล่าวว่ามีบาทหลวงองค์หนึ่งพบศิลาจารึกภาษาสันสกฤตที่ตำบลเขาสระบาปในศิลาจารึกมีข้อความว่าเมื่อ 1,000 ปีล่วงมาแล้วมีเมืองหนึ่งชื่อว่า “ควนคราบุรี” เป็นเมืองที่มีอาณาเขตกว้างขวางมากตั้งอยู่บนเชิงเขาสระบาป¹

เมืองจันทบุรีสันนิษฐานว่ามีอายุไม่ต่ำกว่า 1,000 ปี และเป็นเมืองที่ขอมสร้างขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงเมืองพิมาย เพชรบูรณ์ และลพบุรี เพื่อเป็นจุดเผยแพร่ วัฒนธรรมของขอม ไปสู่อาณาจักรทวารวดี ศูนย์กลาง คือ บริเวณนครปฐมปัจจุบันปรากฏหลักฐานตามหนังสือฝรั่งเศส เรียก ว่า ควนคราบุรี ชาวบ้านเรียกว่า เมืองนางกาไว ตามชื่อผู้ครองเมือง ตั้งอยู่บนน้ำเขาสระบาปปัจจุบันเหลือแต่ซากตัวเมืองและซากกำแพงเมืองพอให้เห็นเค้าอยู่ (จาก <http://ethnomusicology.is.in.th> เข้าถึงเมื่อ 21 ก.พ.54) ชาวพื้นเมืองดั้งเดิมเป็นพวกของ มีภาษาพูดของตนเองแตกต่างจากภาษาไทยและภาษาเขมร ต่อมาเมื่อไทยตั้งอาณาจักรสุโขทัย

¹ สุทวิทย์ จรดล : การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมของชาวของในจังหวัดจันทบุรี : กรณีศึกษาเฉพาะชาวของตำบลตะเคียนทอง กิ่งอำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี 2548

ขอมล้อมอำนาจลงจนในที่สุดก็ต้องเสียเมืองแถบชายฝั่งตะวันออกให้แก่ไทยในสมัยพ่อขุนรามคำแหง จันทบุรีจึงกลายเป็นเมืองประเทศราชของไทย ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา พระรามศวรดีเมืองเชียงใหม่ได้ และนำเขลยลงมาไว้ยังจันทบุรี นครศรีธรรมราช และสงขลา จึงทำให้วัฒนธรรมของจันทบุรีคล้ายคลึงกับ ไทยลันนาบ้าง ตัวอย่างเช่น ประเพณีการแต่งงาน จะมีพิธีผูกข้อมือทำขวัญคู่บ่าวสาว และยังมีหมู่บ้านเป็น หลักฐาน เรียกว่า บ้านลาว เป็นต้น ในสมัยอยุธยาได้มีการย้ายเมืองจันทบุรีมาอยู่บริเวณแม่น้ำจันทบุรีเพื่อ สะดวกในการคมนาคมติดต่อค้าขาย

(จาก <http://ethnomusicology.is.in.th> เข้าถึงเมื่อ 21 ก.พ.54)

การเปลี่ยนแปลงทางด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อ และด้านภาษา เริ่มมีการ เปลี่ยนแปลงในยุคลัทธิชาตินิยมสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ.2481-2487)² ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้น สำคัญที่ทำให้อัตลักษณ์ของ เกิดการเปลี่ยนแปลง นโยบายการสร้างชาติเพื่อความมั่นคงของท่านผู้นำทำให้ ชาวของต้องปฏิบัติตามแม้ต้องละเลิก ลด ความเป็นท้องถิ่น เช่นการใช้ภาษาของ การนำวัฒนธรรม ส่วนกลางมาใช้ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เป็นต้น นอกจากนั้นนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจการสร้าง ความทันสมัยในด้านต่าง ๆ ตามนโยบายการพัฒนา เช่นการตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้าน การนำไฟฟ้าเข้ามาใน ชุมชน และนำเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เข้ามาในชุมชน

ทำให้การดำเนินชีวิต วัฒนธรรม และประเพณีบางส่วนของชาวของเปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือ ความเจริญทางด้านวัตถุทำให้ชาวของต้องการสินค้าและบริการต่าง ๆ มากขึ้น แต่รายได้ก็ยังคงมาจากการทำ การเกษตร ทำสวนผลไม้ ซึ่งยังมีการเสียเปรียบพ่อค้าคนกลางอยู่เสมอจนกระทั่งปัจจุบันในส่วนของ การคง อยู่ต่อเนื่องของอัตลักษณ์ของเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ช่วยให้ความเป็นของดำรงอยู่คือ ความสำนึกถึงคุณค่าเรื่อง ชาติพันธุ์ของชาวของ

โดยในอดีตนั้นชาวของจะอาศัยอยู่ในป่า รวมกันเป็นกลุ่ม กลุ่มละประมาณ 20- 30 ครอบครัว และดำรงชีวิตอยู่ด้วยการทำนาและเก็บของป่าไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าในเมือง ต่อมาได้มีประชาชนต่างถิ่น เข้ามาจับจองที่ดินเพื่อขยายพื้นที่ทำการเกษตรมากขึ้น บางส่วนได้หันมาประกอบอาชีพแรงงานด้วยการ รับจ้างทำงานในสวน หรือเร่ร่อนขายแรงงานในตัวเมือง ทำให้วิถีชีวิตของชาวของเปลี่ยนไป และทำให้ วัฒนธรรมเดิมของชาวของที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เริ่มที่จะสูญหายไปด้วย (สถาบันวิลิใหม่ท้องถิ่น ,2549)

ที่ผ่านมาได้มีการจัดการวัฒนธรรมของหลากหลายรูปแบบจากหน่วยงานภายนอก ทั้งในเรื่องของ การอนุรักษ์สืบทอดภาษาของ การฟื้นฟูวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวของเพื่อให้คงอยู่และสื่อสารกับ สาธารณะได้ในจังหวัดจันทบุรี เพราะถือว่าในจังหวัดจันทบุรีนั้นมีชาวของอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากที่สุดใน ประเทศ โดยเฉพาะในพื้นที่เขตอำเภอเขาชีชมภู โดยจะอาศัยรวมกันอยู่เป็นจำนวนมากในพื้นที่ตำบล

² วันวิสา อุ่นจร : อัตลักษณ์ของในภาคตะวันออก : กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ของที่ตำบลคลองพลู กิ่งอำเภอเขาชีชมภู จังหวัดจันทบุรี2549

คลองพลู ซึ่งมีประชาชนที่มีเชื้อสายของรวมกันอยู่ถึง 7 หมู่บ้าน จากทั้งหมด 10 หมู่บ้าน ด้วยความสำคัญในการเป็นชนพื้นเมืองซึ่งปัจจุบันวัฒนธรรมประเพณีกำลังจะเลือนหายไป ดังนั้นในปี 2535 - 2536 สำนักศิลปะและวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏรำไพพรรณี จังหวัดจันทบุรี ได้งบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี ภายใต้งบโครงการ “อนุรักษ์วิถีชีวิตคนของ” โดยได้มีการจัดพื้นที่การเรียนรู้วัฒนธรรมของจีนมาในพื้นที่ของหมู่ที่ 4 ต.คลองพลู อําเภอลือชัยภูมิ เป็นพื้นที่สาธิตการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมของแต่ชาดความยั่งยืน

ในส่วนของการจัดการพื้นที่สาธารณะ เพื่อหาแนวทางการใช้ประโยชน์นั้น พื้นที่สาธารณะจำนวน 40 ไร่ ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ของหมู่ 5 ตำบลจันทเขลม อําเภอลือชัยภูมิ ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่ที่ชุมชนปลูกป่าไว้ ต่อมาทางเทศบาลตำบลจันทเขลมและชาวบ้านได้มีความต้องการใช้พื้นที่สาธารณะ เพื่อเป็นพื้นที่ในการเรียนรู้และจัดสรรพื้นที่บางส่วนให้ชาวบ้านได้เข้ามาใช้เป็นพื้นที่อยู่อาศัย โดยทางชุมชนจะมีกฎเกณฑ์ในการเลือกที่จะให้ใครเข้ามาอยู่อาศัยได้ จากการที่ผู้วิจัยได้ลงไปจัดเวทีในการพูดคุยในวันที่ 22 ธันวาคม 2553 และ วันที่ 20 มกราคม 2554 เพื่อทำความเข้าใจและรับรู้ถึงสถานการณ์ที่เกิดจากความต้องการของทางชุมชน ให้จัดเป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมของ จึงได้มีการประชุมคนในชุมชนเพื่อมาทำความเข้าใจและสอบถามเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ของพื้นที่สาธารณะ โดยได้มีการสอบถามความคิดเห็นของคนในชุมชนว่าหากจะจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมควรจะเป็นรูปแบบไหน ได้มีชาวบ้านเสนอมาในเรื่องของการเป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมของ มีการจำลองที่อยู่อาศัยแบบดั้งเดิมของชาวของ มีแหล่งสาธิตประเพณีการเล่นต่างๆของชาวของ แต่ทางชุมชนยังขาดในเรื่องของข้อมูลที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ให้มีความยั่งยืน ดังนั้นจึงทำให้เล็งเห็นความสำคัญในการที่จะศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีวัฒนธรรมของของชุมชน ตำบลจันทเขลม อําเภอลือชัยภูมิ จังหวัดจันทบุรี

ในส่วนของวัตถุประสงค์ข้อ 1 หากพิจารณาในเชิงกระบวนการแล้วพบว่า มีเนื้อหาข้อมูลที่สะท้อนบริบท ความเป็นมาของชุมชนชาติพันธุ์ของครบถ้วนเห็นภาพ ที่มาที่ไปของชุมชน ของผู้คน ตลอดจนภาพวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อซึ่งสิ่งเหล่านี้ เป็นบริบทสำคัญ ที่จำทำให้การศึกษางานวิจัยในมิติวัฒนธรรมชุมชนหรือการจัดการชุมชนเชิงวัฒนธรรม ดำเนินการขับเคลื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องเห็นข้อมูลดังกล่าวเสียก่อน ทั้งนี้ ในส่วนของบริบทพื้นที่สาธารณะ ที่จะมีกระบวนการจัดการเพื่อหาแนวทางการใช้ประโยชน์นั้น จากการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ผ่านมา ทำให้พอจะออกแบบ วางรูปแบบในกระบวนการดำเนินการพื้นที่ส่วนนั้นได้ เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้อันสอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรม ความเป็นอยู่แบบชุมชนชาติพันธุ์ของ เพื่อให้เป็นแหล่งศึกษา ทั้งของผู้คนในท้องถิ่น สืบทอดสู่ลูกหลาน เป็นแหล่งเก็บรวบรวมองค์ความรู้ชุมชนท้องถิ่น ยังรวมถึงเป็นแหล่งการเรียนรู้ให้กับผู้คนจากภายนอก

วัตถุประสงค์ข้อ 2 เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม นิเวศน์วัฒนธรรม คติความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับของ

ชาวชนนั้ นับถือศาสนาพุทธนกับความเชื่อในเรื่องการนับถือผีและวิญญาณด้วยซึ่งในบ้านชาวของจะต้องมี “หิ้งผี” (ผีบรรพบุรุษ ผีญาติพี่น้อง) ประจำอยู่เกือบทุกบ้านซึ่งเชื่อกันว่าหิ้งผีจะเป็นวิญญาณที่ซื่อสัตย์ และวางแผนทรัพย์สมบัติในบริเวณที่สิงสถิตอยู่จะคอยปกป้องรักษา ป้องกันภัยพิบัติต่าง ๆ ตลอดจนความเจ็บไข้ของคนในครอบครัว หัวหน้าครอบครัวจะเป็นผู้ทำพิธีบวงสรวงวิญญาณหิ้งผี โดยจัดเครื่องเช่นเป็นอาหารคาวหวานเป็นประจำ และทุก ๆ ปีจะมีการละเล่นเกี่ยวกับวิญญาณหิ้งผีนี้อยู่เสมอเป็นกิจกรรมสำคัญของครอบครัวอย่างหนึ่งด้วย (พร้อม หอมหวาน. สัมภาษณ์ : 2542 ; อ้างมาจาก สุวิชัย โกศลยะวัฒน์. 2543 : 67) ประเพณีของชาวของส่วนใหญ่นั้นจะเป็นประเพณีที่มีความพันธ์เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตประเพณีที่เกี่ยวกับอาชีพ และประเพณีที่เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องการนับถือผีหรือวิญญาณ

วัฒนธรรมของ จึงเป็นวัฒนธรรมแบบพุทธและผี นอกจากนี้ การดำรงชีวิตยังผูกพันกับธรรมชาติ การเคารพธรรมชาติ มีการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติและมืองค์ความรู้ด้านสมุนไพร การรักษาแบบพื้นบ้าน สิ่งเหล่านี้ คือ ต้นทุน ทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนชาติพันธุ์ของ ดังนั้น ในการศึกษาข้อมูลตามวัตถุประสงค์ข้อ 2 จึงเป็นการเพิ่มเติมข้อมูล ซึ่งจะถูกนำไปใช้ประโยชน์ด้านการศึกษาเรียนรู้ การอนุรักษ์ การสืบสาน ไปจนถึงจะมีการนำไปรวบรวมไว้เป็นแหล่งศึกษา ในพื้นที่สาธารณะ นอกจากนี้ ในการดำเนินการโครงการที่ผ่านมา เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน ข้อมูลด้านวัฒนธรรม องค์ความรู้และภูมิปัญญาเหล่านี้ ก็เป็นต้นทุนสำคัญ ที่สร้างความตระหนัก ตื่นรู้และความภาคภูมิใจ ของกลุ่มชุมชนชาติพันธุ์ของ เมื่อชุมชนตระหนักและภูมิใจในอัตลักษณ์ความเป็นของ ย่อมจะเกิดความรักและวางแผนในบ้านเกิด ชุมชน ท้องถิ่น วัฒนธรรมอันทรงคุณค่าต่างๆ จึงน่าจะเป็นผลดีต่อการสร้างรูปธรรมในแหล่งพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ที่จะเป็นประโยชน์ที่ถูกสร้างขึ้นมาบนพื้นที่สาธารณะ

วัตถุประสงค์ข้อ 3 เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมของ

จากการดำเนินการที่ผ่านมา สำหรับพื้นที่สาธารณะและแนวทางการใช้ประโยชน์นั้น ได้มีการร่วมพูดคุยกันมาหลายครั้ง เพื่อระดมความคิดเห็นภายใต้โจทย์ที่ว่า “เราอยากให้มียะไรบ้างในพื้นที่ปสาธารณะแห่งนี้เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมของ” โดยที่ผ่านมา สรุปจากทุกขั้นตอนกิจกรรมและเวที ที่ร่วมกันหาเกี่ยวกับแนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะที่เป็นรูปธรรม สรุปผลภาพรวมจากการระดมความคิดและความต้องการของสมาชิกวิจัยโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งมีความเห็นตรงกันที่จะใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าวโดยแบ่งออกได้ เป็น 3 ด้าน

ด้านเกษตรกรรม คือ ต้องการปลูกพืชสมุนไพรไว้เพื่อการอนุรักษ์ การนำมาแปรรูปเพื่อใช้ในวิถีประจำวันและเพื่อการจำหน่ายก่อให้เกิดการสร้างรายได้ให้กับชุมชน การทำเกษตรอินทรีย์ คือระบบ

การผลิตที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อม การรักษาสมดุลของธรรมชาติและหลากหลายของทางชีวภาพโดยมีระบบการจัดการนิเวศวิทยาเพื่อใช้ในชุมชนโดยไม่พึ่งพาสารเคมีที่เป็นอันตรายต่อพืชผัก และสวนผลไม้เพื่อความปลอดภัยของผู้บริโภคตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข ฉบับที่ 163 พ.ศ. 2538 และยังเป็นการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง มีการเลี้ยงสัตว์ การทำนา และการเลี้ยงควายเพื่อการอนุรักษ์และสาธิตการทำนาแบบดั้งเดิมของชุมชนของ มีการปลูกต้นคลุ้ม ต้นคล้า ต้นไผ่ไว้เพื่อการนำมาทำเครื่องจักสานและประยุกต์เครื่องจักสานให้เกิดการสร้างรายได้หรือการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชน

ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) คือ ต้องการให้พื้นที่ดังกล่าวมีศูนย์การเรียนรู้แบบองค์รวมเท่าที่จะทำได้ เช่น มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไว้เพื่อศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตคนของในอดีตซึ่งเป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ที่ทรงคุณค่าและอัตลักษณ์ มี Home Stay ไว้เพื่อนักท่องเที่ยวได้มาใช้บริการและเรียนรู้วัฒนธรรมของ มีศูนย์ภาษาของไว้เพื่อศึกษาเรียนรู้แลกเปลี่ยนทั้งในและนอกชุมชน มีผู้รู้หรือครูของ ผู้ทรงภูมิปัญญาในเรื่องวัฒนธรรมของในด้านต่างๆไว้เพื่อการให้ความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนในชุมชนและนอกชุมชนตลอดทั้งชาวต่างชาติไว้เพื่อการเข้าสู่ AEC ใน พ.ศ.2558 สิ่งเหล่านี้นับได้ว่าเป็นจุดดึงดูดความสนใจและเป็นจุดขายของชุมชนของ

ด้านสถาปัตยกรรม คือ การมีบ้านของแบบดั้งเดิมไว้เพื่อศึกษาเรียนรู้ วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมทั้งในอดีตและปัจจุบันซึ่งโครงสร้างของบ้านของแบบดั้งเดิมต้องมีการบ่งบอกความเป็นมาและคติ ความเชื่อ ข้อคิด มุมมองในทุกด้านของบ้านของแบบดั้งเดิม

ดังนั้น จากการรวบรวมความคิดเห็น ประกอบกับกระบวนการดำเนินงานที่ผ่านมา การมีส่วนร่วมพบว่า มีความเป็นไปได้ ที่การใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะจะพื้นสร้างได้จริง สิ่งทางทิมวิจัย ชุมชนและทางนักวิชาการหัวหน้าโครงการ กับทางศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออกกำลังขับเคลื่อนกันต่อ แม้ว่าจะระยะเวลาโครงการจะสิ้นสุดลง ก็คือ การสร้างรูปธรรมในพื้นที่สาธารณะดังกล่าวให้เป็นศูนย์การแก่ชุมชนในอนาคต

วัตถุประสงค์ข้อ 4 เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการพื้นที่สาธารณะ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม

วิถีชีวิตของชาวของบ้านจันทเขลมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การดำเนินการเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการพื้นที่สาธารณะ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชาวของบ้านจันทเขลม ดังที่กล่าว กระบวนการดำเนินงานที่จะพัฒนารูปธรรมของการใช้ประโยชน์ในพื้นที่สาธารณะ ชุมชนตำบลจันทเขลม เป็นกระบวนการที่เน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนเพื่อผลักดันแนวความคิดเรื่องการสร้างแหล่งเรียนรู้ชุมชน ควรมีการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมและคณะกรรมการด้านวัฒนธรรมของตำบลจันทเขลมเพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2553 และกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้องซึ่งได้ทำการคัดเลือกแล้ว ณ หอสมุดเฉลิมพระเกียรติฯ อำเภอเขาคิชฌกูฏ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2555 ที่ผ่านมาโดยมีนายศิริศักดิ์ ศิริมังคะลา นายอำเภอเขาคิชฌกูฏเป็นประธานการประชุม

และมีนักวิชาการวัฒนธรรมอำเภอเขาคิชฌกูฏนางสาวสุนันทา สถิตขำมรงค์เป็นผู้ประสานงานและดำเนินการให้นายกเทศมนตรีตำบลจันทเขลมได้รับทราบเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการจัดตามแผนยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมวัฒนธรรมประจำตำบลจันทเขลม

วัตถุประสงค์ข้อ 5 เพื่อศึกษาศักยภาพของพื้นที่ ที่จะรองรับการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

1. ควรมีการคัดเลือกบุคคลผู้ที่จะเข้าไปอยู่อาศัยโดยมติของคณะกรรมการที่ได้จัดตั้งขึ้นและมีโครงสร้างการบริหารแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมของอย่างเป็นระบบและให้เห็นเป็นรูปธรรม มีการติดตามผลและประเมินผลในทุก 1 ปี
2. ควรมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในแต่ละพื้นที่ให้ชัดเจนและมีการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวและวัฒนธรรมทั้งภายในและนอกชุมชนโดยประสานความร่วมมือจากหน่วยงานทางภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องเพื่อเสริมสร้างพลังและความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน
3. ควรมีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ถูกสุขลักษณะ เช่น การจัดการกับขยะมูลฝอยที่สามารถย่อยสลายได้ และการแยกขยะที่ไม่สามารถย่อยสลายได้เพื่อนำกลับไปใช้ได้ใหม่โดยไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในบริเวณแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมของ
4. ควรมีการประชาสัมพันธ์ทาง web-site ป้ายบอกเส้นทางวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยว จัดทำเอกสารการท่องเที่ยวโดยผ่านทางหน่วยงานภาครัฐและเอกชนหรือเสียงตามสายประจำหมู่บ้านและสมาชิกในชุมชนควรมีการรับทราบข้อมูลข่าวสารต่างๆทางด้านวัฒนธรรมเพื่อสอดคล้องกับนโยบายภาครัฐในสถานการณ์ปัจจุบันที่มีการขับเคลื่อนและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ดังนั้น ในกระบวนการวิจัยที่ผ่านมา ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับทุนทางสังคม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวทอง โดยนำมารวบรวมไว้ที่แหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมของ และทราบถึงสถานการณ์ข้อมูลทั้งทางกายภาพและทางชีวภาพของพื้นที่สาธารณะของเทศบาลตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏกระบวนการขับเคลื่อนเชิงรูปธรรมในอนาคต คือ ได้แหล่งเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรม ที่มีการแสดงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของ ที่สำคัญ เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างเทศบาลและคนในชุมชน ในการร่วมระดมความคิดเห็นในการหารูปแบบจากการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ

ความเห็นที่เลี้ยงผู้ประสานงานชุดโครงการฯ

ชุมชนชาติพันธุ์ของ ตำบลจันทเขลม อำเภอ เขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ที่ผ่านมามีความพยายามในการจัดการวัฒนธรรมของหลากหลายรูปแบบจากหน่วยงานภายนอก ทั้งในเรื่องของการอนุรักษ์สืบทอดภาษาของ การฟื้นฟูวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวช่องเพื่อให้คงอยู่และสื่อสารกับสาธารณะได้ในจังหวัดจันทบุรี เพราะถือว่าในจังหวัดจันทบุรีนั้นมีชาวช่องอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากที่สุดในประเทศ โดยเฉพาะในพื้นที่เขตอำเภอเขาคิชฌกูฏ โดยจะอาศัยรวมกันอยู่เป็นจำนวนมากในพื้นที่ตำบลคลอง ด้วยความสำคัญในการเป็นชนพื้นเมืองซึ่งปัจจุบันวัฒนธรรมประเพณีกำลังจะเลือนหายไป ดังนั้นในปี 2535 - 2536 สำนักศิลปะและวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏรำไพพรรณี จังหวัดจันทบุรีได้งบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี ภายใต้งบโครงการ “อนุรักษ์วิถีชีวิตคนช่อง” โดยได้มีการจัดพื้นที่การเรียนรู้วัฒนธรรมของขึ้นมาในพื้นที่ของหมู่ที่ 4 ต.คลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ เป็นพื้นที่สาธิตการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมของแต่ขาดความยั่งยืน

เมื่อทางอาจารย์ผู้วิจัย คือ อ. ดร.เชษฐณรงค์ อรชุน ซึ่งมีความสนใจและมีแนวคิดด้านการฟื้นฟูวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ ได้พัฒนาโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นขึ้นโดยมีทางศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออกเป็นพี่เลี้ยง ก็เกิดการร่วมมือกัน โดยทางทีมพี่เลี้ยงและอาจารย์นักวิจัย ร่วมกับเทศบาลตำบลจันทเขลม ได้จัดกระบวนการร่วมกันหลายครั้ง และเมื่อขณะที่โครงการดำเนินการขับเคลื่อนนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นคือ ผู้คน ชาวบ้าน จากที่ไม่เคยสนใจและไม่เข้าใจ ก็เกิดความตระหนักและเล็งเห็นความสำคัญของการดำรงวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของของชาวช่องที่กำลังจะเลือนหายไป ทำให้ทางเทศบาลตำบลจันทเขลม ซึ่งมีแนวทางที่จะดำเนินการกระบวนการ การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมของ ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายภาครัฐบทบัญญัติในกฎหมายรัฐธรรมนูญ กล่าวคือมาตรา 46 “บุคคลย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ ส่งเสริมหรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน” อยู่แล้ว ได้ประสานแนวทางเรื่องการพัฒนาพื้นที่สาธารณะจำนวน 40 ไร่ ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ของหมู่ 5 ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ ให้เป็นพื้นที่ที่ทางชุมชนจะเข้าไปใช้ประโยชน์และขับเคลื่อนดำเนินการในมิติวัฒนธรรมร่วมกัน

พื้นที่สาธารณะ ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่ที่ชุมชนปลูกป่าไว้ เมื่อมีกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นลงไป ก็เกิดการพูดคุยกัน ที่จะพัฒนาให้เป็นพื้นที่ในการเรียนรู้และจัดสรรพื้นที่บางส่วนให้ชาวบ้านได้เข้ามามาใช้เป็นพื้นที่อยู่อาศัย โดยทางชุมชนจะมีกฎเกณฑ์ในการเลือกที่จะให้ใครเข้ามาอยู่อาศัยได้ จากการที่ผู้วิจัยได้ลงไปจัดเวทีในการพูดคุย ชาวบ้านก็ให้ความสนใจและเห็นความสำคัญ ที่จะเสนอเรื่องให้พัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมของ มีการจำลองที่อยู่อาศัยแบบดั้งเดิมของชาวช่อง มีแหล่งสาธิตประเพณีการเล่นต่างๆของชาวช่อง แต่ทางชุมชนยังขาดในเรื่องของข้อมูลที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ให้มีความยั่งยืน ดังนั้นจึงทำให้เล็งเห็นความสำคัญในการที่จะศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีวัฒนธรรมของของชุมชน ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

จึงได้เข้าไปมีบทบาทเพื่อสร้างภาพฝันร่วมกันกับชุมชนและมีเทศบาลฯคอยให้ความร่วมมือ ไปจนถึงผู้นำชุมชน นักวิชาการ ที่เข้าไปร่วมด้วยช่วยกัน และปัจจุบัน โครงการวิจัยได้จบลง แต่ในการปฏิบัติขับเคลื่อนพบว่า จากการทำงานแบบ PAR หรือ Participatory Action Research ของอาจารย์ ทำให้ทีมชุมชนเข้มแข็ง และมีพัฒนาการที่ดี มีความฉวยแว่นักวิจัยเพื่อท้องถิ่น ดังนั้น เมื่อประกอบกับการขับเคลื่อนเรื่องของการพัฒนาพื้นที่สาธารณะยังไม่เกิดรูปธรรม เป็นเพียงแนวทางที่พูดคุยกัน ทางทีมพี่เลี้ยงโครงการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดจันทบุรี จึงได้เข้าไปสานต่อ โดยนำทีมชุมชนที่เป็นทีมวิจัยร่วมกับอาจารย์มาพูดคุย และทำความเข้าใจ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และชี้แจงบทบาทชาวบ้านที่จะพัฒนาศักยภาพขึ้นมาเป็นกลุ่มวิจัยเอง และมีแนวทางร่วมกัน คือ การพัฒนาโจทย์งานวิจัยฯต่อยอดจากงาน PAR และอยู่ในขั้นตอนการพูดคุยพัฒนาโจทย์